COL·LECCIÓ INFORMES

09

Informe social 2015

Adversitat social i desigualtats: diagnosi i alternatives

DOCUMENT DE TREBALL DE LA FUNDACIÓ RAFAEL CAMPALANS

Fundació
Rafael Campalans

COL·LECCIÓ INFORMES

La reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, compresos la reprografia i el tractament informàtic, resta rigorosament prohibida sense l'autorització expressa dels titulars del *copyright*, i estarà sotmesa a les sancions establertes per la llei.

Primera edició: Setembre 2016
© d'aquest edició: Fundació Rafael Campalans
Nicaragua, 75-77
08029 Barcelona
Tel. 93 319 54 12
e-mail: fundacio@fcampalans.cat
www.fcampalans.cat

Direcció: Eva Granados
Coordinació: Cristina González
Edició: Cristina González
Disseny: theroomrooms'
Maquetació i impressió: a.bís, comunicació audiovisual, s.l.

ISSN: 1887-4037

Dipòsit legal: B-8.843-2007

Índex

Notes sobre els autors 5

Presentació 9
José Montilla

La crisi se'n va, les conseqüències es queden 11
Fundació Rafael Campalans

Los recortes sociales en las comunidades autónomas: Cataluña en perspectiva comparada 29
Eloísa del Pino i José M. Díaz-Pulido

Crisi, austeritat i desigualtats educatives: per a una nova agenda predistributiva 35
Xavier Martínez-Celorrio

Desigualtats en salut: cap a on va el sistema sanitari? 41
Enric Fernández-Velilla Ceprià

La patología de la temporalidad: algunas propuestas de solución 51
Mar Serna

Geografías de la desigualdad infantil: criarse en territorio inhóspito 57
Pau Marí-Klose i Albert Julià Cano

De la utopia a la realitat: una llei dels usos del temps 65
Sara Berbel, Imma Moraleda i Mar Serna

Més soles que mai. La monomarentalitat com a factor de pobresa i exclusió social 73
Emilie Rivas

Les gitanes i els gitanos: cultura, canvis socials i la necessària igualtat d'oportunitats 87
Carme Méndez

Abstenció diferencial: la relació entre la renda i la participació electoral 93
Fundació Rafael Campalans

Reflexions finals 101
Eva Granados

Notes sobre els autors

Sara Berbel

Doctora en Psicologia Social per la Universitat de Barcelona i professora de tercer cicle a la UB i la UAB. És la directora d'*Empowerment Hub*. Ha estat directora general d'Igualtat d'Oportunitats al Departament de Treball de la Generalitat de Catalunya i presidenta de l'Institut Català de les Dones. Ha rebut el *Premi Aspasia en defensa de l'equitat de gènere* al 2014, atorgat per la Xarxa de Directives i Professionals de l'Acció Social (DDiPAS) i l'Observatori del Tercer Sector. Ha estat també convidada pel Departament d'Estat dels Estats Units com a experta en lideratge i gènere al 2012. Des de juny de 2016 és directora general de Barcelona Activa.

Eloísa del Pino

Investigadora de l'Institut de Polítiques i Béns Públics del CSIC. Doctora en Ciència Política, ha estat professora de les universitats Rey Juan Carlos i de la Universitat Autònoma de Madrid i investigadora visitant al CNRS de Bordeus i les Universitats de Kent i Ottawa. La seva àrea d'investigació principal en l'actualitat és la reforma de l'Estat de Benestar i les polítiques socials en perspectiva comparada, sobre la qual ha dirigit diversos projectes d'investigació i ha publicat nombrosos textos en revistes i editorials espanyoles i estrangeres.

José M. Díaz-Pulido

Màster en Economia Aplicada i Anàlisi de Dades a la Universitat d'Essex. És expert extern d'OCDE - SIGMA i investigador a la Universitat Complutense de Madrid. Ha estat investigador visitant a la Universitat de Harvard, professor a la Universitat Rei Juan Carlos de Madrid i director de la divisió tècnica de l'Agència d'Avaluació de Polítiques (AEVAL). Les seves àrees d'investigació principals són opinió pública cap a les polítiques públiques i la reforma de les polítiques socials, sobre les quals ha publicat a diferents revistes científiques internacionals.

Enric Fernández-Velilla Ceprià

Llicenciat en Ciències Físiques per la Universitat de Barcelona i Especialista en Radiofísica Hospitalària. Col·laborador en el Pla Director d'Oncologia del 2005 al 2010 i en l'adaptació dels currículums de FP a la LOE. Actualment Radiofísic al Servei d'Oncologia Radioteràpica de l'Hospital de l'Esperança i professor del Cicle Formatiu de Grau Superior de Radioteràpia a l'Institut Bonanova (Parc de Salut Mar).

Eva Granados

Llicenciada en Ciències Polítiques i de l'Administració per la Universitat de Barcelona. Màster en Gestió Pública a ESADE. És experta en mercat de treball i diàleg social per la Universitat Complutense de Madrid, en col·laboració amb l'escola Julián Besteiro de la UGT. Ha estat membre del secretariat nacional de la UGT de Catalunya (2002- 2010), amb diverses responsabilitats, També ha format part del Consell Econòmic i Social d'Espanya, del Servei Públic d'Ocupació Estatal i del Consell del Fons Social Europeu.
És Secretaria d'Ocupació i Polítiques Socials i responsable de l'Àrea Socioeconòmica de la Comissió Executiva del PSC. Diputada del grup socialista al Parlament de Catalunya des de l'any 2010, actualment n'és la portaveu.

Albert Julià Cano

Professor de Sociologia en la Universitat de Barcelona (UB), membre del grup d'investigació *Analysis of Inequality and New Social Risks* (AINSR). Doctorand en Sociologia (UB), Màster en *Research in Sociology and Demography* (Universitat Pompeu Fabra) i Llicenciat en Sociologia (UB). Principals línies d'investigació: educació, pobresa i exclusió social, família, infància, joventut i cicle de vida.

Pau Marí-Klose

Professor de Sociologia a la Universitat de Saragossa. Doctor per la Universitat Autónoma de Madrid i Màster a la University of Chicago. Autor de 10 llibres i més de cinquanta treballs acadèmics. Dirigeix actualment projectes de recerca per Funcas i la Fundació Jaume Bofill, i participa en dos Plans Nacionals I+D+I, un Framework Program i un program COST (ambdós de la UE) sobre temes de desigualtat social, pobresa, relacions intergeneracionals, i polítiques de família i infància.

Xavier Martínez-Celorrio

Professor de Sociologia a la Universitat de Barcelona (UB). Investiga les desigualtats educatives, la mobilitat social, les polítiques de cohesió social i la innovació social en el grup de recerca CRIT (Creativitat, Innovació i Transformació Urbana) de la UB. Entre les seves darreres publicacions destaca *Crisi, descens social i xarxes de confiança* (Fundació Bofill) i *Trajectòries socials i integració dels joves nouvinguts a Catalunya* (Fundació ACSAR). Analista de qüestions socials a *El Periódico de Catalunya* i altres mitjans.

Carme Méndez

Doctora en Antropologia social i cultural per la UAB, amb la seva tesi «*Por el camino de la participación. Una aproximación contrastada a los procesos de integración social y política de los gitanos y las gitanas en Catalunya*». Investigadora del grup de Recerca en Antropologia Fonamental i Orientada (GRAFO) de la UAB. Des de 2005 és la directora de la Fundació Secretariat Gitano a Catalunya.

Imma Moraleda

Diplomada en Gestió i Administració Pública. Ha estat regidora de l'Ajuntament de Barcelona des de 1995 fins les darreres eleccions municipals, període en què ha tingut diferents responsabilitats: regidora de Districte a Horta-Guinardó i Sants-Montjuïc, presidenta del districte de Sant Andreu. També ha estat regidora de Joventut, Dona, d'Usos del Temps, on va ser pionera en polítiques per garantir la igualtat d'oportunitats a les dones, fomentar la conciliació de la vida personal, fami¬liar i laboral de dones i homes, i adaptar els horaris dels equips i serveis públics a les noves realitats. Com a diputada provincial ha presidit les àrees d'Igualtat i Ciutadania i de Benestar Social de la Diputació de Barcelona. És Secretària de Política de les Dones de la Comissió Executiva del PSC des del 2008.

Emilie Rivas

Responsable de Polítiques d'Infància i Sensibilització de *Save the Children* a Catalunya. Porta 10 anys en aquesta entitat, on ha tingut l'oportunitat de treballar en diferents projectes d'Educació per al Desenvolupament, coneixent de primera mà realitats que afecten la infància a diferents països, com és el cas de l'explotació laboral infantil al Marroc, els moviments organitzats de nens i nenes treballadors al Perú o els nens captaires religiosos a Mauritània.
Llicenciada en Ciències de la Comunicació i en Sociologia per la Universitat de Paris i màster en Sostenibilitat i Humanisme per la Universitat Politècnica de Catalunya.

Mar Serna Calvo

Va exercir com a advocada laboralista a la UGT els primers anys de la seva vida professional. Inspectora de Treball i Seguretat Social des de 1984, va acabar ocupant el lloc de consellera laboral a

l'Organització Internacional del Treball (OIT), seu de l'Amèrica Llatina (1989-1991), i de consellera laboral i d'Afers Socials a l'Ambaixada d'Espanya a Veneçuela, Colòmbia i República Dominicana. Magistrada social el 2001, ha estat directora general de Relacions Laborals (2004-2006) i consellera de Treball (2006-2010) de la Generalitat de Catalunya i professora de la Universitat Pompeu Fabra. Actualment és magistrada d'un Jutjat Social de Barcelona.

Presentació

José Montilla
President de la Fundació Rafael Campalans

De nou, amb el propòsit de convertir la publicació d'aquest informe en un modest referent de la política social al nostre país, la Fundació Campalans presenta l'*Informe social 2015*, que en aquesta ocasió hem titulat: "Adversitat social i desigualtats: diagnosi i alternatives".

El contingut d'aquest informe és un retrat. No és l'únic retrat possible ni tampoc, per descomptat, un compendi de tots els aspectes que defineixen la situació social i econòmica del nostre país. Però és, sens dubte, una explicació documentada, solvent, de les cicatrius que deixa en la nostra societat aquesta prolongada crisi econòmica.

Un relat que vol ser, com ho van ser els informes precedents, un toc d'alerta. Estem davant d'un progressiu augment de les desigualtats socials que no podem considerar, simplement, com conjuntural o cíclic, sinó que te característiques estructurals que no podem menystenir. I estem davant, també, de les conseqüències d'una equivocada política econòmica que, lluny de contribuir a resoldre el problema, l'empitjora.

Després d'anys de veure'ns sotmesos a aquesta letal política econòmica europea denominada "austeritat expansiva", que més que una teoria econòmica és una creença a la que hom pretén que ens adherim per fe i no pas per arguments empírics que en certifiquin la seva bondat, hem de seguir aixecant la veu per dir que no, que així no anem enlloc. Hem de seguir dient que el fet de millorar algunes magnituds macroeconòmiques no és suficient per dir que hem superat la crisi. Que de cap manera no podem acceptar com a solució satisfactòria una suposada sortida de la crisi que deixa a la cuneta milers de ciutadans i ciutadanes, empobreix literalment el conjunt del país i provoca ferides de fons que costaran molt de curar.

Avui sabem, sense que hi hagi ombra de dubte, que Espanya és gairebé el país amb més inequitat de rendes d'entre els que conformen la Unió Europea. D'entre els 27 països membres, només Romania dóna indicadors pitjors. Els diversos informes i anàlisis publicats per la OCDE i les dades subministrades per Eurostat posen de manifest que actualment el nostre país es situa en el segon lloc del ranking de la desigualtat europea.

No tenim, encara, instruments prou desenvolupats per conèixer i comprendre a fons les característiques de la nostra desigualtat social, la seva evolució, les seves causes i el seu comportament en relació a la resta de països del nostre entorn. Són freqüents els advertiments d'analistes i estudiosos de la matèria sobre la manca de sistemes d'informació sobre la desigualtat a Espanya en general – i a Catalunya en particular – que facilitin la observació de les dades anuals, amb una major perspectiva de l'evolució de les diferències de renda durant les darreres dècades.

Malgrat això, constatem que aquesta mala posició del nostre país en matèria de desigualtat ja es donava, encara que no tan acusada, abans de l'actual crisi. En efecte, a principis dels anys 2000 només 6 països de la Unió disposaven d'indicadors de desigualtat majors: Bulgària, Letònia, Portugal, Grècia, Lituània i Romania.

En els darrers quaranta anys, Espanya ha avançat molt en relació al diferencials macroeconòmics amb els països europeus. Certament, en termes de renda per càpita i d'altres dades agregades, hem reduït distàncies. Però, malgrat l'innegable creixement de la despesa social en educació, serveis socials i sanitat i el corresponent augment dels ingressos fiscals per finançar-la, les millores en la redistribució de la renda no han estat tant evidents. Hem millorat, sí, però no de forma prou consistent com per canviar una tendència que ara, després de la crisi, amenaça de cronificació.

Alguns analistes ens adverteixen, en aquest sentit, que durant la llarga etapa de bonança econòmica, en els que la taxa d'atur va assolir el nivell més baix de les darreres dècades, els indicadors de desigualtat no van experimentar una millora prou substancial. Amb la crisi i les polítiques imposades per la doctrina de l'austeritat a qualsevol preu, aquests indicadors de desigualtat han experimentat un increment intens i molt ràpid. Les rendes més baixes han caigut dramàticament i el pes de les rendes mitjanes en relació al conjunt ha baixat de forma molt clara, mentre que, en canvi, les rendes més altes no han vist deteriorar-se significativament el seu poder de compra.

Això empitjora, doncs, el panorama. Atesa la seva gravetat, els problemes de desigualtat a Espanya i el risc i les conseqüències de la seva eventual cronificació, han d'ocupar el primer lloc de les prioritats de la política. De la política social, naturalment. Però també de la política econòmica.

Cal tenir present, en aquest sentit, l'advertiment del propi FMI, que sosté que la desigualtat frena el progrés social, provoca inestabilitat política i econòmica i crea incerteses que limiten la inversió. I les conegudes opinions d'economistes de prestigi com Stiglitz o Acemoglu: el creixement de les desigualtats pot produir ineficiències en el funcionament de l'economia i la fragmentació social acaba generant conflictes creixents, amb una progressiva erosió de la qualitat de les institucions i del propi sistema democràtic.

Els que ens proposem la política com un instrument per treballar en favor de la justícia social, és a dir, els que fem política partint de la convicció de que tot home i tota dona, pel simple fet d'existir, és igual en drets i obligacions, tenim la obligació de reflexionar sobre les causes d'aquest augment de les desigualtats. Les causes immediates i, també, les que puguin ser més de fons, que apel·len no només a un canvi de cicle econòmic, sinó també a la urgència de determinar una agenda de reformes estructurals.

Una agenda valenta en la que la reflexió sobre la política fiscal; la cartera de serveis públics; les propostes de renda bàsica; el paper del sector públic en la inversió i especialment en la ciència i en la innovació; la qüestió migratòria; les polítiques de família; la millora de la capacitació, la formació i la ocupabilitat del nostres joves; i molt especialment la recuperació de l'ideal europeu; hi han de tenir un paper rellevant.

Dissortadament avui, especialment a Catalunya, la preocupació del Govern i dels seus líders polítics està en un altre terreny.

Desitjo que l'esforç de confecció d'aquest Informe ajudi a posar de relleu aquestes qüestions i, tal vegada, aconsegueixi a situar-les en el lloc de l'agenda pública que correspon.

Vull agrair, finalment, l'esforç de totes les persones que han fet possible aquest Informe social 2015. Als autors i autores dels textos, a l'equip de la Fundació Campalans i, molt especialment a l'Eva Granados, per la seva feina d'impuls, coordinació i direcció.

La crisi se'n va, les conseqüències es queden

Fundació Rafael Campalans

- 1,4 milions de catalans es trobaven el 2015 en risc de pobresa. La taxa és del 19,0%, propera al valor de 2013.
- La desigualtat en la distribució dels ingressos es redueix lleugerament d'un 33,0% a un 31,9%, per sota de la mitjana espanyola (34,6%).
- Tot i el descens global de la taxa d'atur interanual (20,1% al 17,4%), encara hi ha 380.000 persones que fa més d'un any que busquen feina i no en troben.
- L'any 2015, 1.737.900 catalans es trobaven en risc de pobresa o exclusió social, el 23,5% de la població.
- L'any 2015 el 19,6% dels catalans manifestava tenir dificultats per pagar les despeses de l'habitatge on residia (lloguer, hipoteca, despeses de la comunitat, etc.).
- El 2015 un 18,9% dels joves de 18 a 24 anys van abandonar el sistema educatiu havent completat com a màxim l'ESO, una xifra que permet ser optimista sobre les possibilitats d'assolir l'objectiu per a 2020, fixat en el 15%.
- Només el 53,6% de les persones en situació d'atur tenen dret a algun tipus de prestació, ja sigui contributiva, assistencial, renda activa d'inserció o programa d'activació per a l'ocupació.
- De les persones en situació d'atur amb dret a ajuda econòmica, l'any 2015 el 44,4% percebia una prestació contributiva, i una xifra similar rebia un subsidi de tipus assistencial (44,6%).
- En absència de transferències dels poders públics a la ciutadania, el 42,1% de la població estaria en risc de pobresa. Si es tenen en compte les pensions de jubilació, la població en risc disminuiria 17,2 punts percentuals, fins al 24,9%. Si també es tenen en compte les altres transferències socials, la capacitat redistributiva global de l'estat del benestar és de 23,1 punts.
- El 56,8% dels catalans mostren molt o bastant interès per la política, mentre que el 2015 era del 42,9%.
- En termes generals, 2 de cada 3 catalans afirmen estar molt o bastant informats del que passa en política, de nou amb un fort increment respecte d'inicis de 2015.
- El 28,3% dels catalans van col·laborar en alguna associació el darrer any.

A l'Informe Social 2014 es va analitzar l'exclusió social com un concepte ampli que incorporava la dimensió econòmica i altres esferes de la vida de les persones que també poden reflectir que l'individu pateix mancances que el poden excloure de la societat en què viu. Aquest és un enfocament inconformista, que no considera un èxit la millora en el mercat de treball i la renda dels individus si no va acompanyada d'una participació plena en les oportunitats de formació, d'oci, de participació política i de relacions socials.

A l'edició de 2014 es va establir un sistema d'indicadors de l'exclusió social a Catalunya, que enguany s'actualitza per analitzar com estan evolucionant les desigualtats i l'exclusió social en un context de recuperació econòmica. En aquest informe, serà possible contrastar si la major vulnerabilitat de col·lectius com els joves, la població immigrant, les dones o les persones en situació d'atur detectada el 2014 es manté, s'ha reduït o s'ha incrementat amb la reactivació econòmica.

Per a l'anàlisi, s'utilitzaran diverses fonts d'informació, principalment: l'Enquesta de Condicions de Vida (ECV), l'Enquesta de Població Activa (EPA), el Baròmetre d'Opinió Política i l'Òmnibus del Centre d'Estudis d'Opinió, així com dades del Servicio Público de Empleo (SEPE), del Consell General del Poder Judicial (CGPJ), de l'Observatori de la Joventut i del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya.

Com a l'edició de 2014, la presentació dels indicadors s'estructurarà d'acord amb les dimensions següents:

- Dimensió econòmica
- Dimensió residencial
- Dimensió formativa
- Dimensió político-administrativa i de protecció social
- Dimensió relacional

Per a la majoria dels indicadors, les dades es presentaran segmentades pels grups socials més afectats per la crisi i que, per tant, tenen més risc de quedar al marge de la societat en què viuen. La doble mirada, per dimensions i per col·lectius socials, permetrà no tan sols descriure l'evolució dels diferents àmbits de l'exclusió, sinó també oferir una radiografia dels perdedors de la crisi econòmica.

Els indicadors d'aquest informe han de constituir un quadre de comandament que aporti una visió aprofundida de les desigualtats socials més enllà d'indicadors exposats de manera aïllada.

Dimensió econòmica

Pobresa monetària i desigualtat d'ingressos

D'acord amb l'Enquesta de Condicions de Vida, l'any 2015 1,4 milions de catalans es trobaven en risc de pobresa, fet que representava el 19% de la població. L'indicador, que quantifica el percentatge de persones que obtenen ingressos inferiors al 60% de la mediana nacional un cop es tenen en compte les transferències del sistema de protecció social, s'aproxima al valor de 2013 i torna a situar-se per sota del 20%.

La prevalença del risc de pobresa l'any 2015 va ser similar entre homes i dones, al voltant del 19%, encara que la dada d'aquest any consolida la tendència iniciada el 2014: el risc de pobresa entre les dones és més alt que entre els homes. Durant la crisi econòmica, es van perdre molts llocs de treball ocupats per homes, però també és el col·lectiu que està ocupant bona part de les feines que s'estan creant amb el nou cicle de creixement econòmic. Caldrà analitzar l'evolució de l'indicador en els propers anys per contrastar si els períodes de recuperació econòmica s'associen amb un empitjorament relatiu de la situació de les dones amb relació als homes.

L'edat continua introduint diferències remarcables en el risc de pobresa: com més jove és la població, més alta és la probabilitat de viure per sota del llindar de la pobresa. El 27,9% dels

menors de 16 anys s'hi trobaven l'any 2015, el 18,5% de la població adulta i el 12,1% de la gent gran. Les diferències entre grups d'edat es mantenen estables respecte d'anys anteriors. Els valors més favorables del grup de 65 anys i més s'expliquen molt probablement pel sistema de pensions, que actuaria com a mecanisme de manteniment de rendes per a la població més gran.

El 14% de la població amb nacionalitat espanyola es trobava en risc de pobresa l'any 2015, 2 punts menys que el 2014. En canvi, el percentatge entre la població estrangera va ser del 46,9%, 3,6 punts menys que l'any anterior. Tot i que ambdós col·lectius milloren la seva situació, la reducció de la pobresa ha estat més baixa entre els estrangers (-7,1%) que entre les persones de nacionalitat espanyola (-12,5%).

Quatre de cada deu catalans que l'any 2015 vivien de lloguer es trobaven en risc de pobresa, una proporció molt similar a la del 2014. Per contra, entre les persones que disposaven d'habitatge en propietat la xifra va ser del 12,8% (2,6 punts inferior a la de 2014). Novament, la reducció és més pronunciada entre el col·lectiu que parteix d'una situació més favorable. L'opció d'adquirir una vivenda o viure de lloguer resulta ser un bon predictor de situacions en què hi ha limitació de recursos.

El nivell formatiu també introdueix diferències en la probabilitat de trobar-se en risc de pobresa, tot i que l'associació no és lineal. S'observen diferències notables en el risc de pobresa entre la població més i menys formada però si ens centrem en els dos col·lectius amb estudis més baixos, el grau de precarietat és similar (primària o inferior, 24,1% i persones que han completat l'ESO, 25,3%). Respecte de 2014, el risc de pobresa es redueix en tots els nivells formatius, però de nou el descens és més pronunciat entre els qui ja tenien un risc de pobresa més baix (-13,6% per als titulats en secundària postobligatòria i -11,7% per als universitaris).

La relació amb el mercat de treball és un bon predictor del risc de pobresa. Les persones en situació d'atur tenen una probabilitat 4 vegades superior als jubilats de viure sota el llindar de la pobresa. Amb relació a 2014 la desigualtat entre col·lectius s'accentua, pel fet que el risc que un jubilat visqui en situació de pobresa cau un 23,2%. En contrast, per a les persones en situació d'atur la xifra pràcticament no ha variat. Convé destacar que més del 12% de les persones amb feina remunerada són pobres, sense canvis rellevants respecte d'anys anteriors. S'evidencia que, per a algunes persones el fet de tenir feina no exclou que pateixin situacions de dificultat i que el ritme de creació de llocs de treball no va acompanyat d'una millora en la qualitat de les condicions laborals dels nous ocupats.

Per composició de la llar, l'enquesta revela que les famílies amb fills són les més susceptibles de trobar-se en risc de pobresa. Concretament, les llars amb més dificultats són les d'un adult amb fills dependents, ja que 1 de cada 3 es troba en situació de pobresa. Una dada positiva és que respecte de 2014 el risc de pobresa en aquest col·lectiu decau més d'un 20%, només per darrere de les llars amb dos adults sense fills dependents (-22,4%).

Taxa de risc de pobresa. Catalunya. 2015 (%)

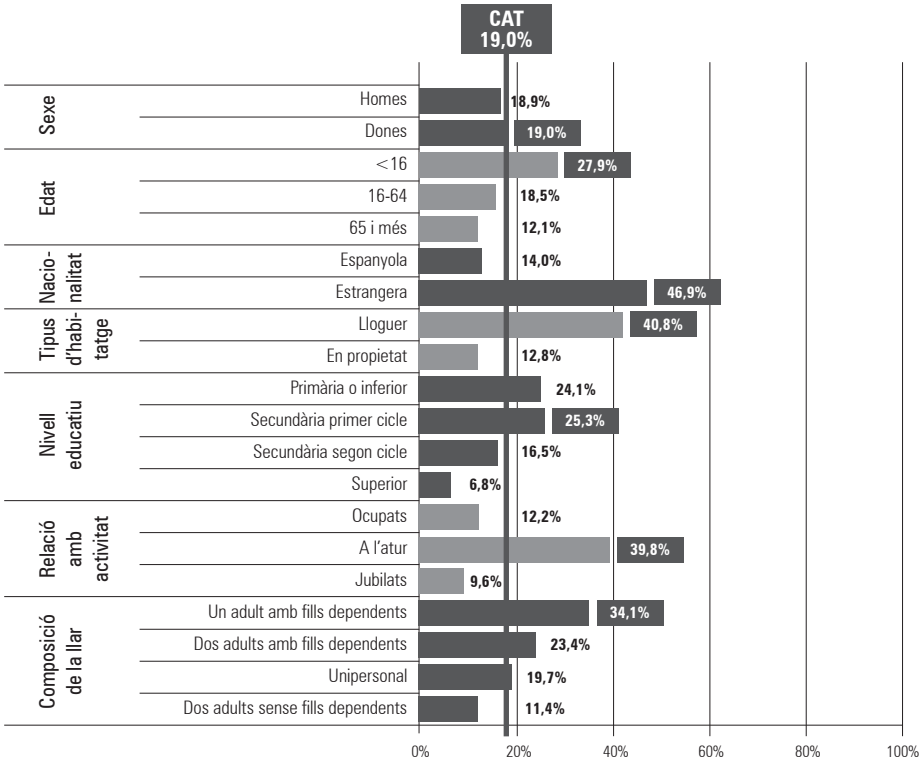

Font: IDESCAT. Enquesta de condicions de vida 2015

Globalment, la taxa de risc de pobresa a Catalunya va disminuir un 9,1% entre 2014 i 2015, però la intensitat de la pobresa només va caure un 4,3%. Aquestes dades revelen que, tot i que hi ha menys gent pobra, els qui romanen en aquesta situació pràcticament no milloren les condicions de vida perquè els seus ingressos segueixen molt per sota del llindar de referència (35,7%)[1].

En concordança amb la millora generalitzada del risc de pobresa a Catalunya, l'Índex de Gini, que mesura el grau de desigualtat que hi ha en un territori en una escala entre 0 i 1 (on el 0 correspon a la màxima igualtat en els ingressos de la població) s'ha reduït lleugerament fins al nivell de 2013 (0,319).

Mercat de treball

Malgrat que l'indicador clau de l'Estratègia Europa 2020 en l'àmbit del mercat de treball és la taxa d'ocupació, a nivell català i espanyol la mesura de referència és la taxa d'atur, que quantifica el gruix de població en edat de treballar que busca feina i no en troba, perquè és en aquest indicador on la situació del nostre país és més desfavorable amb relació a l'entorn proper.

[1] El llindar de risc de pobresa és del 60% de la mediana d'ingressos a Catalunya.

Respecte de l'Enquesta de Població Activa (EPA) de 2015, la taxa d'atur ha passat del 20,1% al 17,4%, fet que representa un descens de més del 13%. Les dones (18,7%), els joves de 16 a 24 anys (37,6%) i la població estrangera (30,6%) són alguns dels col·lectius més afectats per la desocupació; ja que en els tres casos la taxa d'atur supera la mitjana catalana.

Amb relació a l'EPA del primer trimestre de 2015, tots els col·lectius analitzats han experimentat una millora en els nivells d'atur, però aquesta no ha estat homogènia. Per sexe, la reducció entre els homes ha estat més intensa que per a les dones (-18,3% enfront del -7,4%). En aquest cas, es reforça la idea ja esmentada anteriorment per la qual els grups amb una situació de partida més favorable són els qui més capitalitzen la recuperació econòmica. Entre grups d'edat, en canvi, la millora és més destacada entre els joves (-17,5%), mentre que entre els treballadors de 25 anys i més la reducció mitjana és d'entorn del 12%. L'evolució de la taxa d'atur juvenil és un dels resultats més positius de l'EPA del primer trimestre de 2016, en la mesura que la crisi econòmica ha mostrat la seva cara més dura en les dificultats d'accés i permanència dels joves al mercat de treball. El 30,6% de la població amb nacionalitat estrangera resident a Catalunya busca feina i no en troba, mentre que per als espanyols la xifra és d'un 15,2%. Per als estrangers, el risc de trobar-se a l'atur és el doble que per a la població de nacionalitat espanyola, sense que aquesta proporció hagi variat en l'últim any.

Gairebé 6 de cada 10 persones en situació d'atur fa un any o més que busquen feina i no en troben. Aquest resultat té una doble lectura: d'una banda, que el ritme de destrucció d'ocupació i per tant, d'incorporació de persones a l'atur, és més baix que en els pitjors anys de la crisi econòmica; però de l'altra, que hi ha un gruix de gairebé 380.000 persones que no aconsegueixen reincorporar-se al mercat de treball, amb la pèrdua d'ocupabilitat que això comporta.

En comparar l'evolució interanual de la taxa d'atur general i de llarga durada (-13,2% i -5,3%, respectivament), s'evidencia que els individus amb més facilitats per trobar i mantenir una feina són els qui fa menys temps que en busquen, o en altres paraules, aquells que d'entrada ja tenien una ocupabilitat més alta.

El 80,4% dels treballadors tenen un contracte indefinit, enfront del 19,6% que té un contracte temporal. Amb relació al primer trimestre de 2015, s'ha produït un lleuger increment en el percentatge de persones amb contracte temporal, que s'associa amb l'evolució dels nivells d'atur. El fet que s'incorporin més persones al mercat de treball i que la gran majoria ho faci amb un contracte temporal fa que el pes relatiu d'aquest tipus de contractació augmenti respecte del conjunt de treballadors. En concordança amb el fet que és un dels col·lectius amb una millora més destacada en els nivells de desocupació, els homes concentren bona part d'aquest augment del pes dels contractes temporals (+11,5% enfront del -1,8% en el cas de les dones).

Finalment, un altre indicador que posa de relleu que les dones s'estan beneficiant menys de la recuperació del mercat de treball és el percentatge d'assalariats que treballen a jornada completa i a jornada parcial. En la mesura que la majoria de contractes a temps parcial estan ocupats per dones, el fet que no hi hagi diferències en el percentatge d'assalariats a jornada completa i a jornada parcial entre el primer trimestre de 2015 i el mateix període de 2016 està molt relacionat amb el baix nombre de dones que s'han reincorporat al mercat de treball.

Privació material

En contrast amb la taxa de risc de pobresa, que és una mesura relativa que depèn dels estàndards de vida de la societat de referència, la privació material mesura la capacitat dels individus d'adquirir

determinats béns i serveis considerats bàsics. Dels ítems que s'utilitzen a l'Enquesta de Condicions de Vida per quantificar els nivells de privació material[2], l'any 2015 els dos tipus de dificultats més esteses entre la població catalana eren la capacitat de fer-se càrrec de despeses imprevistes (37,1%) i de fer vacances com a mínim una setmana l'any (37,0%). Un 10% patia retards en el pagament de despeses relacionades amb l'habitatge principal i un 8,6% no podia mantenir l'habitatge a temperatura adequada.

Amb relació a l'ECV de 2014, l'ítem que registra una millora més destacada és la possibilitat de fer vacances com a mínim una setmana l'any (-13,1%). L'evolució més favorable podria explicar-se perquè aquest és un dels primers aspectes en què les famílies van contenir la seva despesa durant la crisi. En canvi, en els ítems en què els individus tenen menys marge de decisió l'evolució no ha estat tan positiva, fins al punt que no s'evidencia una reducció en les famílies que s'endarrereixen en el pagament de despeses relacionades amb l'habitatge principal.

Les persones en situació d'atur, els estrangers i els qui viuen de lloguer són tres dels col·lectius amb més privació material.

Pel que fa a les persones en situació d'atur, el 64,0% no podia fer-se càrrec de despeses imprevistes, el 63,2% no va anar de vacances una setmana l'any, el 23,9% va patir retards en el pagament de les despeses de l'habitatge principal i el 10,0% no era capaç de mantenir l'habitatge a una temperatura adequada. Respecte 2014, el percentatge dels qui no podien fer vacances com a mínim una vegada l'any s'ha reduït notablement (-16,4%), i en menor mesura, les dificultats per fer front a despeses imprevistes (-7,4%). En termes generals, la privació material entre les persones a l'atur és el doble que per a la mitjana de la població catalana, sense canvis remarcables respecte 2014.

Pel que fa a les persones de nacionalitat estrangera, el 60% no podia fer-se càrrec de despeses imprevistes, el 45,9% no va anar de vacances una setmana l'any, el 25,2% no era capaç de mantenir l'habitatge a una temperatura adequada i el 23,7% va patir retards en el pagament de les despeses de l'habitatge principal. Amb relació als altres col·lectius analitzats, les persones de nacionalitat estrangera són les que tenen més problemes a l'hora de mantenir una bona climatització a la llar. Respecte 2014, no s'observa una pauta de reducció de la privació material en aquest col·lectiu: si bé són menys els qui no poden fer vacances i afrontar despeses imprevistes, la capacitat d'afrontar contingències relacionades amb l'habitatge s'incrementen. Com a dada il·lustrativa, les persones de nacionalitat estrangera tenien fins a 3 vegades més dificultats que la població general per mantenir l'habitatge a temperatura adequada.

Anteriorment s'havia exposat que el fet de viure en un habitatge de lloguer és un bon predictor del risc de pobresa. En analitzar el consum de béns i serveis bàsics, es constata que la tinença d'habitatge és una variable clau per identificar situacions de privació material. 6 de cada 10 persones que vivien de lloguer l'any 2015 no podien fer front a despeses imprevistes, i pràcticament 1 de cada 2 no va poder anar de vacances com a mínim una setmana l'any. Respecte 2014, el percentatge de persones amb problemes per pagar les despeses de l'habitatge es va incrementar notablement (+34,7%).

No poder consumir els béns i serveis que s'acaben de descriure pot ser reflex de situacions d'exclusió social. Però, fins i tot les persones que no tenen dificultats per anar de vacances; menjar

---

[2] S'analitzen els 4 ítems amb major freqüència per tal de detector diferències remarcables entre col·lectius. S'exclouen, per tant, la possibilitat de menjar carn, pollastre o peix almenys cada dos dies, disposar de cotxe i disposar d'ordinador personal.

carn, pollastre o peix cada dos dies; mantenir l'habitatge a temperatura adequada; fer-se càrrec de despeses imprevistes; estar al dia en el pagament de despeses de l'habitatge o tenir cotxe i ordinador podrien no estar participant plenament en la societat en què viuen. L'accés a béns i serveis relacionats amb l'oci i la cultura es distribueix de manera desigual entre grups socials i aquest fet, al marge de les preferències d'oci dels individus, pot revelar-se com una símptoma més d'exclusió.

Per analitzar com es distribueix el consum cultural dels individus, s'han seleccionat tres indicadors: el *percentatge de persones que han assistit, durant l'últim mes, al cinema, al teatre i a exposicions o museus*. D'acord amb la segona onada de 2015 de l'enquesta Òmnibus de la Generalitat de Catalunya, menys de la meitat de la població catalana ha assistit a una d'aquestes activitats culturals l'últim mes. De les plantejades, el cinema és la forma d'oci més habitual entre la població catalana (45,5%), seguida de l'assistència a museus i exposicions (33,3%) i el teatre (19,3%).

El nivell d'estudis introdueix fortes diferències en el consum cultural: entre els universitaris, el percentatge d'individus que havien assistit al teatre l'últim mes és 2,7 vegades superior al de persones sense estudis (27,3% i 10,0%, respectivament). Les diferències s'amplien en el cas del cinema: el percentatge d'universitaris era 3,7 vegades més alt que el de persones sense estudis (55,7% i 15,0%, respectivament), i són especialment destacades en la visita a museus i exposicions, on la ràtio entre universitaris i sense estudis és 10 vegades.

Segons la relació amb l'activitat, també es detecten diferències entre els ocupats (per compte propi o d'altri), les persones en situació d'atur i els jubilats, tot i que són menys acusades que en el cas del nivell educatiu. Els ocupats per compte propi són el col·lectiu en què l'assistència a cinemes (57,0%), teatres 24,7%), museus i exposicions (38,6%) estava més estesa l'any 2015, mentre que els menys assidus eren els grups amb ingressos més baixos: els jubilats en el cinema (31,4%) i les persones en situació d'atur en el teatre, museus i exposicions (11,3% i 26,3%, respectivament).

D'aquestes dades es desprèn que tant el nivell formatiu com la relació amb l'ocupació condicionen les preferències individuals per consumir béns i serveis culturals: tenir un alt nivell d'estudis podria fer que les persones s'interessessin i fossin més conscients del valor que aporten el cinema, la cultura i l'art; mentre que disposar d'una ocupació i per tant, d'una garantia d'ingressos suficients i estables facilitaria que una part d'aquesta renda es destinés al consum cultural.

Taxa AROPE

La taxa AROPE (taxa de risc de pobresa o exclusió social) és un índex harmonitzat a nivell europeu que quantifica el volum d'individus que pateixen en un o diversos components de l'esfera econòmica (pobresa monetària, participació en el mercat de treball i privació material). Els resultats d'aquest índex seran coherents amb els indicadors que s'han exposat fins al moment. L'any 2015, 1.737.900 catalans es trobaven en risc de pobresa o exclusió social, el 23,5% de la població.

Taxa de risc de pobresa o exclusió social (AROPE) a Catalunya. 2015 (%)

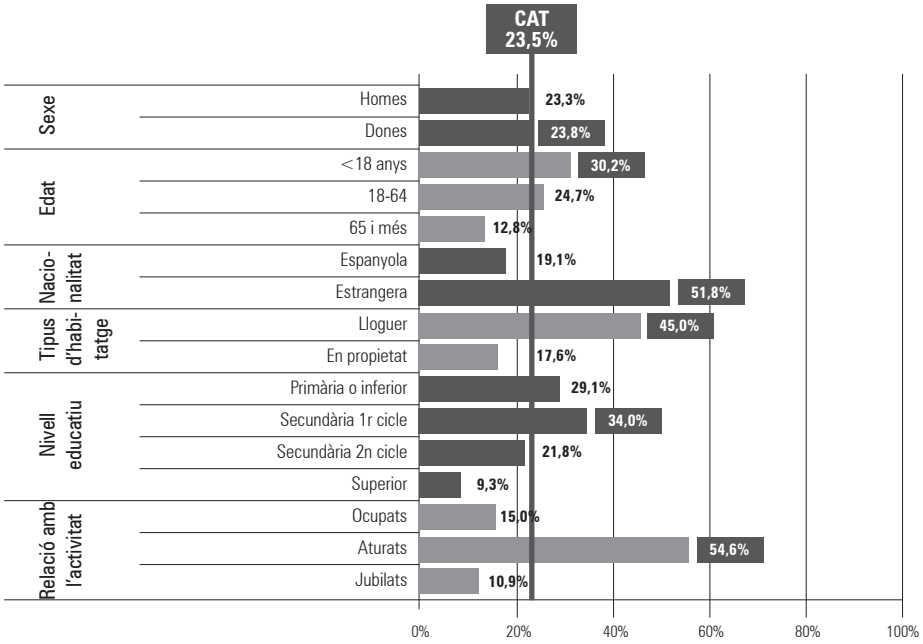

Font: IDESCAT. Enquesta de condicions de vida 2015

Les persones en situació d'atur són el col·lectiu amb més risc de pobresa o exclusió (54,6%), fet que evidencia la importància del treball com a motor per a la integració dels individus a la societat en què viuen. A continuació, hi hauria les persones estrangeres (51,8%), els qui viuen de lloguer (45,0%), els qui han assolit com a màxim estudis equivalents a la secundària obligatòria (34,0%) i els menors de 18 anys (30,2%). Com a dada positiva, l'evolució dels últims anys permet afirmar que el sexe no introdueix diferències rellevants en el risc de pobresa o exclusió social.

Amb relació a 2014, la taxa AROPE es va reduir un 9,6% (73.500 persones), i se situà per sota dels nivells de 2013 (en què la taxa AROPE fou del 24,5%). Tot i que en termes agregats l'evolució de l'AROPE és favorable, l'anàlisi per col·lectius no convida a l'optimisme. S'evidencia una recuperació a dues velocitats, per la qual les persones que partien d'una situació social més favorable són les que més capitalitzen la recuperació econòmica incipient. Els jubilats (-22,1%), els universitaris (-19,1%) i les persones de 65 anys i més (-16,3%) són els grups amb una evolució més favorable i alhora, els qui tenien un risc de pobresa i exclusió social més baix. A l'extrem oposat, les persones en situació d'atur no només tenen la situació més difícil, sinó que a més han empitjorat respecte de 2014 (+1,3%); i els qui viuen de lloguer segueixen tenint el mateix risc de pobresa i exclusió social que ara fa un any. Un cas particular és el de les persones ocupades, que malgrat tenir una taxa AROPE relativament baixa (15,0%) no experimenten una reducció substancial. La millora més aviat discreta d'aquest col·lectiu podria relacionar-se amb la baixa qualitat de les ocupacions de nova creació, que no estarien contribuint a sortir de la crisi dels últims anys.

Taxa AROPE 2015 i variació TAXA AROPE 2014-2015

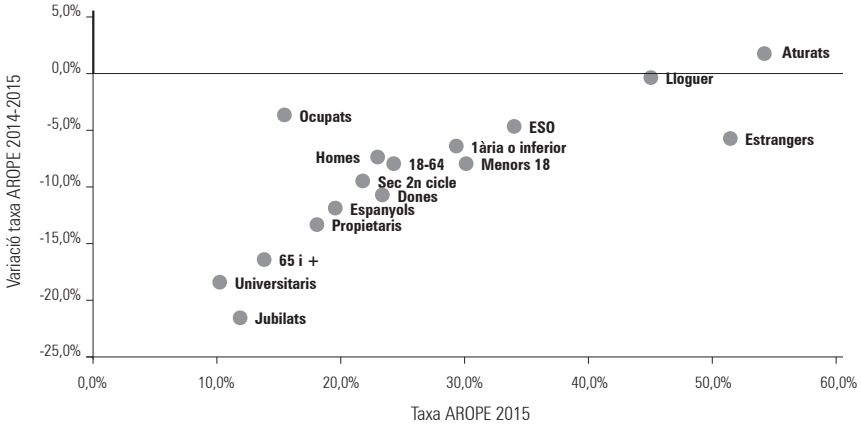

Font: IDESCAT. Enquesta de condicions de vida 2015

Dimensió residencial

Les contingències relacionades amb l'accés i el manteniment de l'habitatge i la qualitat de l'entorn en què es viu poden conduir les persones a l'exclusió social perquè formen part del conjunt de béns i serveis bàsics que s'han de tenir coberts per poder desenvolupar un projecte de vida autònom. Disposar d'un habitatge digne és el primer pas per desenvolupar altres àmbits que permetin la integració plena de la persona en la societat en què viu: treballar, formar-se, tenir relacions socials, vetllar per la seva salut o participar en els afers públics, entre d'altres.

Diversos indicadors mostren que el 2015 les dificultats de la població catalana relacionades amb l'habitatge van tendir a disminuir. Per exemple, amb dades del Consell General del Poder Judicial el nombre d'execucions hipotecàries iniciades el 2015 a Catalunya va ser de 17.035, un 7,4% menys que el 2014. En la mateixa línia, segons el CEO, l'any 2015 el 19,6% dels catalans manifestava tenir dificultats per pagar les despeses de l'habitatge on residia (lloguer, hipoteca, despeses de la comunitat, etc.). Respecte 2014, la xifra es va reduir un 24%. L'evolució tan positiva d'aquest indicador contrasta amb l'estancament en el grau de privació que afirmaven tenir les persones a l'hora de mantenir l'habitatge a una temperatura adequada i els retards en el pagament de les despeses de l'habitatge (-7,5% i +1,0%, respectivament). Es posa de manifest que les dificultats per sufragar les despeses de la vivenda no s'han de confondre amb situacions més greus en què s'acumulen retards en els pagaments o no es pot mantenir una bona climatització. Mentre que les primeres tendeixen a disminuir, en les privacions més greus encara no s'observa una millora significativa.

Els col·lectius amb més dificultats per pagar les despeses de l'habitatge són els aturats (40,5%), els nascuts a l'estranger (28,1%), els joves de 25 a 34 anys (26,5%) i les dones (24,3%). Tot i que pugui sorprendre que els joves de 18 a 24 anys no siguin el grup d'edat amb més dificultats, aquesta dada és més comprensible si la contrastem amb el fet que la majoria dels joves d'aquesta edat no

es comptabilitzen a l'estadística, ja que molt pocs estan emancipats (el 24% de les persones de 16 a 29 anys[3]).

Dificultats per pagar les despeses de l'habitatge on resideix. Catalunya. 2015 (%)

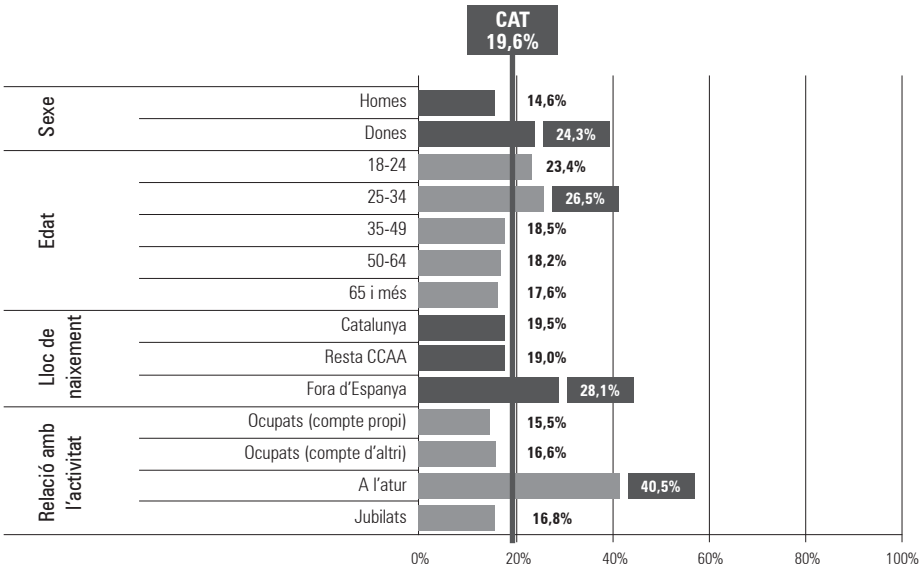

Font: CEO. Òmnibus de la Generalitat de Catalunya. 2015

Amb relació a 2014, s'observa una millora generalitzada de l'indicador en els quatre col·lectius, que és especialment destacada en el cas dels nascuts fora d'Espanya (-32,3%). Caldria analitzar però, si part de la millora es deu al retorn d'alguns estrangers als seus països d'origen, fet que modificaria la composició interna d'aquest col·lectiu i faria millorar els nivells d'aquest indicador sense que hi hagi hagut una millora real en la situació dels nascuts a l'estranger.

En aquesta dimensió, també és rellevant analitzar com és l'entorn de residència més enllà del propi habitatge. En la mesura que és l'espai on les persones poden estudiar, treballar, comprar o dedicar el temps d'oci, la baixa qualitat d'aquest entorn també pot ser un motor de l'exclusió social. D'acord amb la primera onada de 2016 de l'Òmnibus de la Generalitat de Catalunya, el 40,4% dels catalans afirmen que la qualitat de vida al barri on resideixen ha empitjorat en l'últim any. Amb tot, aquesta percepció negativa s'ha reduït un 21,1%.

La percepció de com ha evolucionat la qualitat de vida al barri de residència és especialment negativa a les ciutats de més de 150.000 habitants, on el 47% opina que ha empitjorat en l'últim any; mentre que als municipis de fins a 50.000 habitants només el 35% de la població emet

[3] Observatori de la Joventut de la Generalitat de Catalunya, primer trimestre de 2016.

valoracions negatives. Respecte 2014, la millora de l'indicador es concentra en els municipis de 10.000 a 50.000 i de 50.000 a 150.000 habitants (-25,8% i -28,6%, respectivament), mentre que a les ciutats grans la imatge que la qualitat de vida al barri empitjora només ha disminuït un 13,3%.

Dimensió formativa

Les dificultats en l'accés a la formació han estat al centre de debat entorn de les desigualtats en l'educació, especialment durant els anys de la crisi econòmica. Les barreres d'accés creixents com a conseqüència de l'augment de les taxes universitàries o de les quotes de les escoles bressol públiques han generat nombroses veus d'alerta davant el risc que els grups amb menor nivell d'ingressos veiessin limitada la seva participació en les diferents etapes educatives. Però més enllà de les desigualtats en l'accés, cal analitzar també els resultats del procés d'escolarització en termes del temps de permanència al sistema i del rendiment acadèmic assolit.

L'abandonament escolar prematur, definit com el percentatge de joves de 18 a 24 anys que deixen d'estudiar havent completat com a màxim l'Educació Secundària Obligatòria (ESO), és un factor de risc que limita la capacitat d'entendre i participar de manera efectiva en la societat en què es viu, especialment en el mercat de treball.

L'any 2015, el 18,9% dels joves de 18 a 24 anys van abandonar el sistema educatiu havent completat com a màxim l'ESO. Aquesta xifra encara està per sobre de l'objectiu europeu, que determina que l'any 2020 l'abandonament escolar prematur a Catalunya haurà de ser del 15%; però el ritme de reducció dels darrers anys permet ser optimista. Fa 10 anys, en ple auge econòmic, l'abandonament escolar prematur era del 33,2%, lleugerament més alt que l'espanyol (31,0%) i més del doble que la mitjana de la Unió Europea (15,7%), propiciat per l'abundant oferta de llocs de treball que no requerien qualificacions més enllà dels nivells obligatoris. 10 anys més tard, la situació és ben diferent. El 2015 a Catalunya menys del 20% dels joves van abandonar prematurament el sistema educatiu (per primera vegada un percentatge inferior a la mitjana espanyola del 20,3%), disminució molt relacionada amb les dificultats d'inserció laboral d'aquest col·lectiu. Caldrà analitzar aquest indicador en els propers anys per veure si en un context de recuperació econòmica és possible continuar reduint la taxa de joves que no segueixen estudiant més enllà de l'educació obligatòria.
El 2015, l'abandonament escolar prematur continuava associant-se més als nois que a les noies (per a aquestes últimes, Catalunya està a punt de complir la fita del 15%). L'evolució en el darrer any ha estat favorable per a ambdós sexes, especialment entre els nois. En conseqüència, els resultats de nois i noies en aquest indicador estan convergint.

Des del punt de vista del rendiment acadèmic, és interessant analitzar fins a quin punt el sistema educatiu aconsegueix contrarestar les desigualtats d'origen i garantir que en acabar l'escolarització obligatòria tots els alumnes compten amb les destreses necessàries per desenvolupar-se en societat. Per valorar-ho, es presentaran alguns dels resultats de les proves de competències bàsiques de l'alumnat de 4t d'ESO de Catalunya que realitza anualment el Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu, del Departament d'Ensenyament.

L'any 2015, el 33,8% de l'alumnat de 4t d'ESO va assolir un nivell alt en competència lingüística en català i castellà; un 37,8% en llengua anglesa i un 27,8% en competència matemàtica. Amb relació a 2014, els resultats milloren en les competències lingüístiques, però retrocedeixen en matemàtiques. Entre l'alumnat que assisteix a centres ubicats en entorns de nivell socioeconòmic més baix, els resultats són menys favorables: poc més del 20% obté un nivell alt en competència lingüística, uns 15 punts percentuals per sota de la mitjana de l'alumnat de 4t d'ESO. En matemàtiques, tan sols el 14,6% assoleix un nivell alt, al voltant de 13 punts menys que entre tot l'alumnat.

Aquestes diferències fan que els alumnes procedents d'entorns socioeconòmics més modestos afrontin el pas a l'educació postobligatòria o al mercat de treball amb menys destreses i habilitats que els seus companys d'entorns benestants i que, per tant, estiguin menys preparats per aprofitar les oportunitats formatives i laborals de la recuperació econòmica.

Dimensió político-administrativa i de protecció social

Accés a les prestacions socials

Els indicadors del mercat de treball abans presentats mostren que l'any 2015 es van recuperar alguns dels llocs de treball perduts durant la recessió, però el ritme de creació d'ocupació i la baixa qualitat de les noves feines no semblen suficients per prevenir situacions d'exclusió de les persones que volen accedir al mercat de treball i no poden. Conscients de la importància de l'ocupació perquè les persones desenvolupin el seu projecte personal, és clau que l'estat del benestar garanteixi el manteniment d'una renda suficient per mantenir uns estàndards de vida dignes.

El percentatge de persones en situació d'atur que tenen dret a algun tipus de prestació, ja sigui contributiva, assistencial, renda activa d'inserció o programa d'activació per a l'ocupació; se situa en el 53,6%. És a dir, que pràcticament la meitat de les persones a l'atur no perceben cap d'aquestes prestacions. I l'evolució d'aquest indicador, que s'ha reduït 7,5 punts percentuals des de 2013, reflecteix la progressiva precarització de les condicions de vida dels qui van perdre la feina durant els anys de major destrucció d'ocupació i ja han esgotat el dret a la protecció social que havien generat.

De les persones en situació d'atur amb dret a ajuda econòmica, l'any 2015 el 44,4% percebia una prestació contributiva, i una xifra similar rebia un subsidi de tipus assistencial (44,6%). El 10,4% era beneficiari de la renda activa d'inserció i el 0,7% restant percebia ingressos a través del programa d'activació per a l'ocupació. El baix percentatge que representen les prestacions contributives en favor de les ajudes assistencials evidencia la vulnerabilitat en què es troben moltes persones a l'atur, que depenen d'unes prestacions de per sí modestes (571€ de mitjana, enfront dels 1.357€ de les contributives) i menys consolidades al nostre sistema de protecció social. El pes dels diferents tipus de prestacions s'ha mantingut estable respecte de 2014, no així la quantia mitjana dels ajuts: mentre que la contributiva va disminuir 10€ , l'assistencial s'ha incrementat en 83€ .

Tipus de protecció de les persones en situació d'atur. Catalunya. Maig 2016 (%)

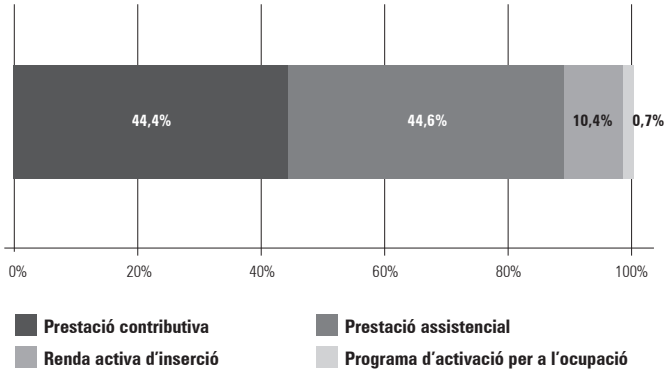

Font: Servicio de Empleo Público Estatal (SEPE). Maig 2016

A continuació, es vol analitzar la capacitat redistributiva de l'estat del benestar a Catalunya, quantificada com la diferència en la taxa de risc de pobresa abans i després de les transferències socials. En absència de transferències dels poders públics a la ciutadania, el 42,1% de la població estaria en risc de pobresa. Darrere de la disminució de més de 4 punts amb relació a 2014 podria haver-hi la millora en l'ocupació, i una certa recuperació de les xarxes de suport familiars.

El grup més desprotegit en absència de transferències públiques serien les persones de 65 anys i més, un 85% de les quals estaria en risc de pobresa. Pel fet que gran part d'aquest col·lectiu es troba en la inactivitat laboral, els seus ingressos depenen dels sistemes de pensions. La probabilitat que una persona de 65 anys o més fos pobra si no es té en compte l'estat del benestar s'ha mantingut pràcticament igual que el 2014, en bona part pel consens polític de no reduir la generositat de les pensions de jubilació.

Com és d'esperar, la població potencialment activa (16 a 64 anys) és la que té menys risc de pobresa (32,6%) abans de transferències, perquè pot participar en el mercat de treball i obtenir-ne ingressos. En un context de creació d'ocupació, és coherent que el risc de pobresa de la població en edat de treballar es vagi reduint (-14,7% amb relació a 2014). Finalment, el 34% dels menors de 16 anys estarien en situació de pobresa si no es comptabilitzen les transferències de l'estat del benestar.

Taxa de risc de pobresa abans i després de transferències socials. Catalunya. 2015 (%)

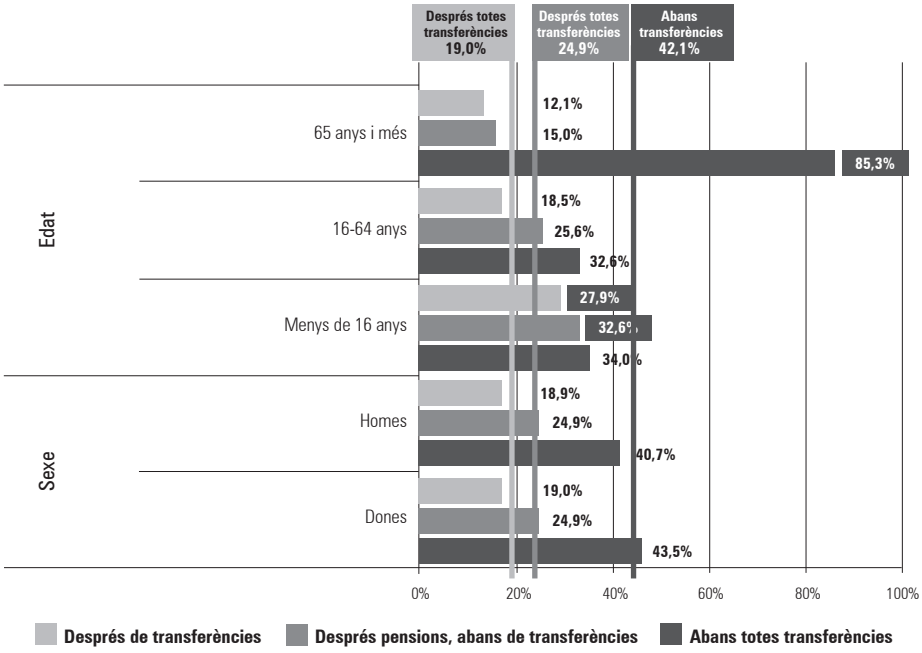

Font: IDESCAT. Enquesta de condicions de vida 2015

Per sexe, les dones segueixen sent més vulnerables que els homes davant l'absència de transferències socials (43,5% enfront del 40,7%). Probablement, aquesta dada reflecteix la major dificultat de les dones per accedir a feines de qualitat que proporcionin remuneracions equiparables a les dels homes.

Si es tenen en compte les pensions de jubilació, la taxa de risc de pobresa es redueix 17,2 punts percentuals, fins al 24,9%. Tenint en compte que les pensions de jubilació s'adrecen a un col·lectiu específic i no a la població general, el fet que tinguin un impacte de 17 punts percentuals en la taxa de risc de pobresa global evidencia que les pensions són un dels pilars bàsics del nostre model d'estat del benestar. El fet que, quan es tenen en compte aquestes prestacions el risc de pobresa disminueixi també entre el col·lectiu de 16 a 64 anys mostra fins a quin punt les persones grans estan contribuint, a través de les xarxes familiars, a prevenir situacions de pobresa en un context de precarietat de les condicions laborals.

Si a més de les pensions es comptabilitzen la resta de les transferències socials, es produeix una reducció addicional de 5,9 punts en la taxa de risc de pobresa, fins al 19%. S'observa per tant, que la capacitat redistributiva de les altres transferències equival a una tercera part de la que tenen les pensions de jubilació, la qual cosa denota el poc desenvolupament del sistema de protecció social al marge de les pensions de jubilació.

El balanç per col·lectius reflecteix un important desequilibri per grups d'edat en la capacitat de l'estat del benestar de reduir la pobresa, un diferencial menys acusat entre homes i dones. Mentre que les persones de 65 anys i més veuen reduir 73,2 punts percentuals el seu risc de pobresa gràcies a les transferències públiques, per als menors de 16 anys la capacitat redistributiva de l'estat del benestar és molt escassa (només 6,1 punts). Per al col·lectiu de 16 a 64 anys, l'impacte de les transferències públiques també és relativament baix (14,1 punts). Aquest indicador il·lustra el protagonisme de les pensions de jubilació en el nostre sistema de protecció social, en detriment de les polítiques de suport a les famílies.

Implicació en els afers públics

En aquest capítol introductori, s'analitzaran dues actituds envers la política: el grau d'interès i d'informació sobre els afers públics. Es dedicarà un capítol específic a l'abstenció diferencial en funció de la renda familiar. Segons la primera onada de 2016 del Barómetre d'Opinió Política del Centre d'Estudis d'Opinió, el 56,8% dels catalans mostren molt o bastant interès per la política, mentre que el 2015 era del 42,9%. Aquest ascens podria estar motivat per l'elevada presència d'aquest tema als mitjans de comunicació i la successió de diverses convocatòries electorals durant el 2015.

Per sexe, els homes segueixen mostrant més interès, però cal destacar l'increment del 47% entre les dones. Per grups d'edat, com més gran és la població més interès mostra per la política, excepte pel grup de 65 anys i més, que és el grup menys interessat pels afers públics. Destaca el baix interès, en termes relatius, que mostren els joves de 18 a 24 anys (49,5%), malgrat ser un dels col·lectius més perjudicats per la crisi econòmica.

En termes generals, 2 de cada 3 catalans afirmen estar molt o bastant informats del que passa en política, de nou amb un fort increment respecte d'inicis de 2015. Tot i que novament el percentatge d'homes informats és superior al de dones, la proliferació d'espais dedicats a comentar l'actualitat política en els mitjans de comunicació ha fet que el nivell d'informació s'incrementi, entre les dones fins i tot a un ritme major. En aquest indicador, l'edat també s'associa positivament amb el grau

d'informació del que passa en política, tot i que en aquest cas els resultats més baixos corresponen als joves de 16 a 24 anys, no a les persones d'edat avançada. Aquest col·lectiu té la particularitat d'estar més interessat que informat del que passa en política.

Dimensió relacional

Les xarxes relacionals amb què compta un individu també són un motor d'integració. A la passada edició de l'Informe Social es va incloure la pertinença a organitzacions de defensa de drets cívics o socials, educatives, professionals, esportives o ecologistes, entre d'altres; perquè les persones que en formen part tenen accés a una sèrie de recursos amb els quals no compten els seus conciutadans. Més oportunitats de feina, lleure, formació, així com un sistema de solidaritats mútues que fomenta el sentiment de pertinença a un grup són alguns dels beneficis a l'abast dels individus que participen activament en entitats de diferent naturalesa.

Segons la primera onada de 2016 del Baròmetre d'Opinió Política del Centre d'Estudis d'Opinió, el 28,3% dels catalans van col·laborar en alguna associació el darrer any. S'observa que entre els homes hi ha un percentatge més alt que participa en entitats (29,6%) que no pas entre les dones (27,1%), però el factor que introdueix més diferències és l'edat. Els col·lectius amb més xarxes relacionals són les persones de 35 a 64 anys, mentre que els majors de 65 anys (20,6%) i sobretot els joves de 18 a 24 anys són els que menys col·laboren en associacions (15,0%). Convé destacar que un dels grups més perjudicats per la crisi econòmica sigui el menys organitzat. Precisament, la manca de xarxes relacionals podria ser un dels factors que retroalimentés les dificultats d'aquest col·lectiu per accedir a oportunitats de feina, oci o formació.

Conclusions

La taula següent aporta una visió complementària de l'exposada fins el moment, ja que mostra la situació dels col·lectius més afectats per la crisi econòmica en les diverses dimensions que s'han considerat en aquest informe. Això permetrà, a mode de conclusió, fer una anàlisi transversal dels grups amb un risc més alt de caure en l'exclusió social. Tot i que les dades s'han d'interpretar amb cautela perquè per a alguns indicadors no es publiquen totes les segmentacions que s'han exposat en aquest capítol, sí que proporcionen una aproximació fidedigna als col·lectius analitzats.

Els homes mostren mals resultats en la dimensió formativa, ja que abandonen prematurament el sistema educatiu amb més freqüència que les dones. Les dones i els majors de 65 anys mostren uns nivells baixos d'interès i informació sobre el que passa en política, fet que els podria limitar la seva capacitat d'influir en els afers públics; i aquests últims a més, presenten nivells més baixos de participació en associacions de diferents tipus.

D'altra banda, les persones en situació d'atur, les de nacionalitat estrangera i els qui viuen en un habitatge de lloguer tenen una situació especialment precària en les dimensions econòmica (elevat risc de pobresa, taxa d'atur i taxa AROPE) i residencial, ja que tenen més dificultats per pagar les despeses de l'habitatge on viuen que la mitjana dels catalans.

Finalment, els infants i joves es troben entre els col·lectius amb una situació més vulnerable en gairebé totes les dimensions considerades: tenen una taxa d'atur elevada, més dificultats per pagar les despeses de l'habitatge, menys impacte redistributiu de l'estat del benestar, així com menys interès i informació sobre el que passa en política i també menys xarxes relacionals que la mitjana de la població catalana.

L'anàlisi de les diferents dimensions de l'exclusió social i de la situació dels col·lectius més vulnerables ofereix un balanç ambivalent: si bé la majoria d'indicadors mostren una evolució favorable, encara és aviat per parlar d'una veritable recuperació social. Podríem dir que la crisi se'n va però les conseqüències es queden. Els grups que havien patit de manera més intensa la crisi econòmica experimenten una millora molt feble. En contrast, són els que d'entrada tenien una situació més favorable els que estan capitalitzant el nou cicle de creixement. Si l'empitjorament en les condicions de vida de la població no va afectar de la mateixa manera uns i altres col·lectius, tot sembla indicar que la recuperació social serà a dues velocitats.

Resum situació diferents col·lectius en les dimensions de l'exclusió social

	Dimensió econòmica			Dimensió residencial	Dimensió formativa	Dimensió político-administrativa i de protecció social			Dimensió relacional
	Taxa risc de pobresa	Taxa d'atur	Taxa AROPE	Dificultats despeses habitatge	Abandonament escolar prematur	Impacte redistributiu estat del benestar	Interès per la política (Molt+Bastant)	Informació sobre política (Molt+Bastant)	Participació en associacions
Infants i joves		1 (37,6%)		3 (26,5%)		1 (6,1%)	2 (49,5%)	1 (44,2%)	1 (15,0%)
Dones		3 (18,7%)					3 (52,8%)	2 (59,6%)	
Habitatge de lloguer	2 (40,8%)		3 (45,0%)						
Nacionalitat estrangera	1 (46,9%)	2 (30,6%)	2 (51,8%)	2 (28,1%)					
En situació d'atur	3 (39,8%)		1 (54,6%)	1 (40,5%)					
65 anys i més							1 (47,6%)	3 (59,9%)	2 (20,6%)
Homes					1 (21,8%)				
Global Catalunya	**19,0%**	**17,4%**	**23,5%**	**19,6%**	**19,6%**	**23,1%**	**56,8%**	**65,8%**	**28,3%**

Font: elaboració pròpia.

Los recortes sociales en las comunidades autónomas: Cataluña en perspectiva comparada

Eloísa Del Pino y José M. Díaz-Pulido (Proyecto CRISAUT, IPP-CSIC)

Desde que comenzara la crisis en 2007, una buena parte de los ajustes realizados en el marco de la política de consolidación fiscal española ha sido implementada por las comunidades autónomas (CCAA). Dado que una porción muy importante del presupuesto de estos gobiernos se destina a políticas sociales (más del 70 por ciento del gasto público autonómico total), es razonable pensar que estas hayan podido verse afectadas por tales ajustes a pesar de que, en general, los responsables públicos acostumbran a ser cuidadosos con este tipo de políticas puesto que son muy populares entre los ciudadanos.

En este breve artículo se discute hasta qué punto cinco CCAA han recortado el gasto social. Para ello se analizan los sectores de política pública en los que las regiones tienen competencias sociales[1]. Este ejercicio no es sencillo de realizar puesto que los datos disponibles tienen importantes limitaciones, la primera de la cuales afecta al periodo que puede analizarse con cierto rigor (y que llega solo hasta 2013) en el momento de escribir estas líneas a primeros de abril de 2016[2].

En este documento se ofrecen varios indicadores que proporcionan una visión comprehensiva de lo que ha sucedido en estos años con el gasto social total y el gasto en las diferentes políticas sociales de competencia autonómica. Se utilizan primero unos indicadores que miden el esfuerzo que los gobiernos realizan para garantizar el bienestar. En concreto se analiza la evolución del gasto social respecto al gasto público total de cada CA o/y respecto al PIB regional. En segundo lugar, se usa un indicador que nos ayuda a entender mejor que los indicadores mencionados anteriormente hasta qué punto los cambios presupuestarios pueden afectar a los ciudadanos. Se trata de la evolución de los gastos mencionados por habitante. Asimismo, y solo para el caso de la sanidad, puesto que no es posible por razones de espacio hacerlo para todas las políticas

---

1 Estas comunidades autónomas (Andalucía, Asturias, Castilla-La Mancha, Cataluña y Madrid) han sido estudiadas con detalle en el proyecto de investigación *Capacidad y Estrategias de Reforma frente a la Crisis Fiscal en los Sectores Públicos y las Políticas de Bienestar Autonómicos: Condicionantes y Trayectorias de Cambio* CRISAUT, CSO2012-33075, financiado por el Ministerio de Economía y Competitividad del Gobierno de España. Las características del proyecto y sus resultados provisionales pueden encontrarse aquí: http://crisaut.es/?page_id=2&lang=es_ES

2 Los datos de las liquidaciones de los Presupuestos Autonómicos que publica el MINHAP presentan varias limitaciones importantes: 1. La clasificación funcional no es homogénea en todas las CCAA, existiendo diversidad de criterios de imputación de gastos a una determinada política. 2. La existencia de un cuantioso gasto extrapresupuestario, para el cual no se dispone de información por políticas (p.e., en Madrid la variación del saldo del gasto extrapresupuestario significó el 15% del Gasto Total no Financiero en 2012). 3. Las diferencias institucionales en las CCAA, especialmente la existencia de entidades públicas autónomas, que desvirtúan las comparaciones de gastos por capítulos. 4. La existencia de criterios contables diferentes entre CCAA y dentro de la misma CA a lo largo del tiempo sobre la naturaleza económica del gasto. Para una revisión de estos problemas véase Aramburo y Pérez (2014) o de la Fuente (2014). Por todo ello, los datos deban interpretarse con cautela.

sociales, en este texto se discute algo más el alcance de los ajustes sanitarios mediante el análisis de un índice que permite especular en qué medida los ajustes han podido impactar en los ciudadanos. Ambas perspectivas son necesarias para obtener una visión ajustada de lo que realmente ha ocurrido con los Estados de Bienestar regionales.

En todas las CCAA, el gasto social ha fluctuado entre el 69,7 y el 81 por ciento del gasto público no financiero total entre los años 2007 y 2013. Una primera consideración es que casi todas las regiones han hecho un esfuerzo por mantener el gasto social en sus presupuestos. Aunque los datos que se proporcionan en la Tabla 1 deben analizarse con cautela por lo que se refiere a las comparaciones que puedan establecerse entre CCAA (debido a que, por ejemplo, las competencias no son iguales en todas las regiones) sí son útiles para comparar la evolución de cada CA en el tiempo. En 2013, las únicas CCAA en las que el gasto social en porcentaje de gasto público no financiero total de la región es inferior al porcentaje que se gastaba en 2007 son Cataluña y Castilla-La Mancha, mientras que la CA que más ha aumentado el peso de su gasto social es Asturias.

Tabla 1. Procentaje del gasto público no financiero destinado a políticas sociales en varias CCAA (2007-2013)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Andalucía	**73,1**	**74,3**	**75,7**	**78,4**	**80,0**	**77,1**	**76,9**
Asturias	**70,1**	**71,7**	**69,7**	**71,5**	**74,5**	**76,4**	**77,1**
Castilla-La Mancha	**78,8**	**79,1**	**78,5**	**80,3**	**77,7**	**73,5**	**77,7**
Cataluña	**73,7**	**73,4**	**73,8**	**74,6**	**72,5**	**72,4**	**70,1**
Madrid	**77,9**	**77,3**	**79,2**	**79,4**	**81,0**	**76,9**	**79,7**

Fuente: elaboración propia a partir de: saldo de la cuenta 413 en 2008 y 2009 (de la Fuente, 2015), saldo de la cuenta 413 desde 2010 hasta 2014 y gasto no financiero total en todos los años (MINHAP, sin fecha a).
*Se ha incluido el saldo de la cuenta 413 íntegramente como gasto sanitario.
**El gasto dedicado a políticas sociales se ha calculado sumando los epígrafes 2. Actuaciones de promoción y protección social y 3. Producción de bienes públicos de carácter preferente (excluyendo cultura) de la clasificación funcional del gasto público contenida en los presupuestos.

El análisis del indicador mencionado arriba, así como del tradicional de la variación del gasto social en porcentaje del producto interior bruto, ha hecho afirmar a algunos analistas y medios de comunicación que, en realidad, no había habido un recorte social importante durante la crisis. Sin embargo, si se contemplan otros indicadores, los resultados demuestran que las políticas sociales autonómicas han sufrido el impacto de los ajustes.

En todas las regiones analizadas, el gasto social por habitante, medido en euros constantes con el fin de controlar la inflación, es sustantivamente menor en 2013 que en 2007 y aún más reducido si, en vez de comparar entre las mencionadas fechas, se compara entre 2013 y el año en que más se gastó que fue 2009 en todas las CCAA analizadas excepto en Cataluña, que alcanzó su gasto máximo en 2010 (Tabla 2). En cualquiera de los dos periodos, de entre las 5 CCAA analizadas, Asturias es la que menos recorta, seguida de Andalucía, mientras que Castilla-La Mancha es la que realiza un ajuste más intenso.

Tabla 2. Porcentaje de recorte del gasto social (2013-2007) en varias CCAA en euros constantes por habitante

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	% recorte 2013-2007	% recorte 2013 - máximo año de gasto
Andalucía	2415	2678	2725	2554	2444	2147	2088	-13,5	-23,4
Asturias	2746	2872	2975	2856	2862	2485	2434	-11,4	-18,2
Castilla-La Mancha	2718	3003	3327	3169	3126	2251	2156	-20,7	-35,2
Cataluña	2503	2675	2840	2851	2503	2277	2117	-15,4	-25,7
Madrid	2269	2304	2475	2169	2312	1926	1881	-17,1	-24,0

Fuente: elaboración propia a partir de: saldo de la cuenta 413 en 2008 y 2009 (de la Fuente, 2015), saldo de la cuenta 413 desde 2010 hasta 2014 y gasto no financiero total en todos los años (MINHAP, sin fecha).
*Se ha incluido el saldo de la cuenta 413 íntegramente como gasto sanitario.
**Población de derecho a 1 de julio de cada año, INE.
***Inflación, INE, serie homogénea del IPC autonómico con precios de 2008.

Por lo que se refiere a las políticas sociales específicas, el gasto sanitario representa alrededor del 40 por ciento del gasto público autonómico. Con la excepción de Cataluña, en 2013 este gasto había ganado peso desde 2007 en relación al gasto público no financiero en todas las regiones analizadas. Igualmente, el gasto sanitario se incrementó en porcentaje del PIB en todas las CCAA entre 2007 y 2013, incluida Cataluña, especialmente en el caso de Asturias, que fue la región en que la que más creció el esfuerzo en sanidad medido a través de este indicador. En 2013, Asturias dedicaba un 7,1 por ciento de su PIB a sanidad, frente a Madrid o Cataluña, regiones que destinan el 4 y el 4,5 por ciento respectivamente.

Cuando el gasto sanitario se mide en euros constantes por habitante, los recortes son más visibles que si utilizan los indicadores anteriores (Tabla 3). Todas las CCAA han recortado su gasto sanitario, pero nuevamente algunas lo han hecho más que otras. Asturias es la CA que menos recorta, frente a Cataluña, si el periodo que se compara es 2007 y 2013, o frente a Castilla La Mancha, si se compara 2013 con la anualidad de máximo gasto.

Tabla 3. Porcentaje de recorte del gasto sanitario en varias Comunidades Autónomas medido en euros constantes por habitante (2007-2013)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	% recorte 2013-2007	% recorte 2013 año en que más se gastó
Andalucía	1195	1304	1303	1225	1250	994	1041	-12,9	-20,7
Asturias	1449	1582	1604	1529	1617	1417	1372	-5,3	-15,2
Cataluña	1307	1399	1449	1478	1238	1198	1110	-15,1	-23,4
Castilla-La Mancha	1338	1504	1633	1603	1497	1190	1155	-13,7	-29,3
Madrid	1169	1225	1325	1183	1422	1067	1115	-4,6	-21,6

Fuente: elaboración propia a partir de MINHAP (sin fecha a) e INE (sin fecha a)
*Los datos corresponden al Gasto Público No Financiero. Se ofrecen dos datos para Madrid, en el primero, se incluye el gasto en capítulo 8 (gasto en adquisición de activos financieros), ya que a Madrid ha contabilizado en este capítulo importantes aportaciones a entidades públicas sanitarias que realmente, y como ha reconocido la IGAE, son gastos corrientes o de capital.
*Se ha computado todo el gasto extra presupuestario dentro del gasto sanitario.
***Población de derecho a 1 de julio de cada año publicada, INE.

Como ejercicio para intentar observar hasta qué punto las medidas adoptadas en las diferentes CCAA afectarán a los ciudadanos se ha elaborado un índice, independientemente de que se estas medidas se reflejen o no el gasto y con independencia de si estas medidas fueron o no adoptadas por el gobierno central (dos primeras columnas de la Tabla 4) o el autonómico. Por ejemplo, el recorte salarial puede no impactar en los ciudadanos directamente; por eso no se incluye aquí. Sin embargo, sí lo hará el recorte en el número de camas o de efectivos. Además, en este índice se incluye también un *proxy* de tal impacto que consiste en la percepción de los propios ciudadanos sobre el empeoramiento de la sanidad en el territorio de su región.

Tabla 4. Índice de ajustes sanitarios que afectan a los ciudadanos (2009-14)

			Recorte capacidad del sistema				Percepción ciudadana del deterioro de la sanidad en su CA (5)	
	Retirada tarjeta sanitaria	Aplicación copago farmacia	Recorte gasto sanitario Pc	Recorte efectivos SNS (2)	Recorte camas (3)	Recorte gasto conciertos (4)		Índice
Andalucía	No	Sí	Menos que la media	Más que la media	Menos que la media	Más que la media	Menos que la media	**3**
Asturias	No	Sí	Menos que la media	Menos que la media	Menos que la media	Menos que la media	Menos que la media	**1**
Castilla-La Mancha	Sí	Sí	Más que la media	Más que la media	Más que la media	Más que la media	Más que la media	**7**
Cataluña	No	Sí	Más que la media	Menos que la media	Más que la media	Más que la media	Más que la media	**5**
Madrid	Sí	Sí	Menos que la media	Más que la media	Menos que la media	Menos que la media	En la media	**4**

Fuente: véase Del Pino y Ramos (2015) (1) Los datos para calcular el recorte del gasto sanitario per cápita pertenecen a la última columna de la Tabla 2. (2) Porcentaje de recorte de personal en el SNS: *Boletín estadístico de personal al servicio de las Administraciones Públicas*, Ministerio de Hacienda y Administraciones Públicas; incluye al personal en situación administrativa de activos y exceptúa a los altos cargos y al personal laboral con contrato inferior a 6 meses. El porcentaje es la diferencia entre los años 2009 y 2014 en Andalucía, Asturias y Madrid; en Cataluña y en Castilla- La Mancha es la diferencia entre 2012 y 2014 debido a un cambio en la metodología que afecta a ambas CCAA (CCOO, 2015). (3) Recorte referido a las camas en funcionamiento en el SNS en 2012 respecto de 2010 según los datos del Ministerio de Sanidad (CCOO, 2015). (4) Evolución del gasto consolidado destinado a conciertos sanitarios por CA según datos del portal estadístico del Ministerio de Sanidad (CCOO, 2015). (5) Datos extraídos del Barómetro Sanitario de 2014, Estudio 8814 del CIS. Pregunta 30: "*En su opinión, ¿cada uno de los siguientes servicios asistenciales de la sanidad ha mejorado, ha empeorado o sigue igual respecto a los últimos 5 años?*" El dato incluye la media de los ciudadanos que creen que los servicios de atención primaria, consultas de atención especializada, atención hospitalaria y urgencias han empeorado en cada CA.

Dos regiones presentan valores extremos en este índice: por un lado Castilla-La Mancha, donde las medidas serían susceptibles de afectar más negativamente a los ciudadanos; por otro lado Asturias, donde el impacto habría sido menor. Las tres regiones restantes se encuentran en posiciones intermedias, con Cataluña más cerca de Castilla La Mancha.

Por lo que se refiere a educación entre 2007 y 2013, el gasto educativo en porcentaje del PIB total ha descendido en todas las CCAA, excepto en Andalucía donde ha crecido. Si se analiza el gasto por habitante, todas las CCAA examinadas en este artículo han recortado en educación (Tabla 5). Sin embargo, nuevamente hay diferencias en el alcance de los recortes. Andalucía ha sido la región que menos ha ajustado en este sector mientras que Castilla-La Mancha ha sido la que más, tanto si se compara el gasto existente en 2013 con el que había en 2007 como si lo que se contrasta es el gasto de 2013 con año de máximo gasto en este sector que en todas las CCAA es 2009. Con la excepción de Andalucía, en el resto de las CCAA se ha recortado más de un 20 por ciento.

Tabla 5. Porcentaje de recorte del gasto educativo en varias comunidades autónomas medido en euros constantes por habitante (2007 - 2013)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	% recorte (2013-2007)	% recorte (2013- año en que más se gastó)
Andalucía	773	806	826	858	927	882	831	775	750	-9,2	-19,1
Asturias	726	769	826	811	833	781	718	658	651	-21,2	-21,8
Cataluña	767	823	842	868	921	887	795	699	665	-21,0	-27,8
Castilla-La Mancha	837	878	898	954	996	975	971	707	657	-26,8	-34,0
Madrid	768	792	792	761	795	726	684	632	623	-21,3	-21,6

Fuente: elaboración propia a partir de MINHAP (s/f a) e INE (S/F a)
* Los datos corresponden al Gasto Público Total, incluyendo los capítulos 8 y 9.
**Los datos no están depurados de IFL y PAC, si bien la IFL y la PAC no incluyen ningún gasto relativo a esta política.
***Población de derecho a 1 de julio de cada año, INE.

Finalmente, se analiza el gasto que los presupuestos consignan como actuaciones de Protección y Promoción Social y que incluyen diferentes partidas presupuestarias, como fomento del empleo o acceso a la vivienda, siendo la más importante de todas la destinada a *servicios sociales y promoción social*. En relación con esta última, en todas las CCAA se ha incrementado el porcentaje de este gasto en relación al PIB si se comparan los datos de 2013 respecto a 2007. Si se compara 2013 con en el año de máximo gasto en esta política, la inversión en servicios sociales solo sube en Asturias, región en la que siempre ha presentado una tendencia creciente desde 2007, a diferencia de otras regiones con más fluctuaciones.

Por lo que se refiere al gasto en servicios sociales y promoción social por habitante, todas las CCAA gastaban más en 2013 que en 2007, con la excepción de Castilla-La Mancha (Tabla 6). Sin embargo, si se compara el gasto en esta partida en 2013 respecto al año en que este alcanzó un valor más alto, todas las CCAA lo recortaron, aunque Asturias solo lo hizo en un 1,5 por ciento frente a Castilla-La Mancha (45,7 por ciento) o a Cataluña (que recortó un 22,6 por ciento de este gasto).

Tabla 6. Porcentaje de recorte del gasto en servicios sociales y promoción social en varias comunidades autónomas medido en euros constantes por habitante (2007 - 2013)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	% recorte (2013-2007)	% recorte (2013- año en que más se gastó)
Andalucía	207	272	298	265	267	249	232	12,1	-22,1
Asturias	239	272	316	327	324	308	322	34,7	-1,5
Cataluña	223	260	298	319	295	267	247	10,8	-22,6
Castilla-La Mancha	311	389	499	416	446	290	271	-12,9	-45,7
Madrid	206	205	221	177	228	250	209	1,5	-16,4

Fuente: elaboración propia a partir de MINHAP (s/f a) e INE (s/fa)
*Los datos corresponden al Gasto Público Total, incluyendo los capítulos 8 y 9.
**Los datos no están depurados de IFL y PAC, si bien la IFL y la PAC no incluyen ningún gasto relativo a esta política
***Población de derecho a 1 de julio de cada año, INE.

Conclusiones

Es necesario utilizar diferentes indicadores para entender lo que ha ocurrido con el gasto social autonómico durante los años de la crisis. Si se utilizan indicadores generales como el porcentaje de gasto social o sectorial en relación al PIB o al gasto público no financiero total, las conclusiones sobre el alcance de los recortes no son exactamente las mismas que si se analiza el gasto social o sectorial en euros constantes por habitante. En este último caso, los recortes sociales pueden calificarse de sustantivos, en especial en el caso de la educación. Por Comunidades Autónomas, de entre las cinco analizadas y utilizando diversos indicadores, los recortes más sustantivos se han realizado en Castilla –La Mancha, seguida de Cataluña, mientras que en el otro extremo aparece Asturias. Aunque muy provisionalmente, estos datos sugieren que el alcance de los recortes es el resultado de la combinación entre ideología de los gobiernos (derecha/izquierda) y la situación económica con la que las regiones afrontaron la crisis.

Bibliografía

De Benito Aramburo, J.M. y Pérez García, J. (2014): Dificultades en la interpretación de la información presupuestaria suministrada por las Comunidades Autónomas: principales problemas derivados de la "torre de babel" normativa y propuestas de mejora. *Estudios sobre la Economía Española*. Fundación de Estudios de Economía Aplicada, EEE2014-02. http://documentos.fedea.net/pubs/eee/eee2014-02.pdf (Consultado 4/5/ 2015).

De la Fuente, A. (2014): *Las finanzas autonómicas en 2013 y entre 2003 y 2013*. Informe del Observatorio Fiscal y Financiero de FEDEA http://www.fedea.net/informe-las-finanzas-autonomicas-en-2013-y-entre-2003-y-2013/(Consultado 3/4/2015).

Del Pino, E. y Ramos, JA. (en evaluación) "Los ajustes sanitarios en el contexto de la consolidación fiscal y sus determinantes en el caso español".

MINHAP (Ministerio de Hacienda y Administraciones Públicas), (n.d.a): Liquidación de los Presupuestos de las Comunidades Autónomas. [Base de datos]. Disponible en: http://serviciosweb.meh.es/apps/publicacionliquidacion/aspx/menuInicio.aspx (Consultado el 1 de abril de 2015).

Crisi, austeritat i desigualtats educatives: per una nova agenda predistributiva

Xavier Martínez-Celorrio

La gran recessió econòmica que va esclatar el 2008 i de la que, tècnicament, vam sortir el tercer trimestre del 2013, ha tingut greus conseqüències en forma d'atur massiu, d'empobriment i de retallades de la despesa pública que encara estem patint i que patirem en el immediat futur. Cal recordar que, durant tot aquest temps, hem viscut dos recessions i un període de feble recuperació entremig, tallat de socarrell amb l'ultimàtum de la *troika* a Zapatero (maig de 2010). Convé fer un petit exercici d'història donada la desmemòria i superficialitat que caracteritzen aquests temps líquids i tèrbols.

La primera recessió es va iniciar al tercer trimestre de 2008 i es va perllongar fins el primer trimestre de 2010, quan Espanya va sortir amb una feble recuperació (els coneguts *brots verds*) gràcies a la política keynesiana d'urgència que va aplicar el govern del PSOE. La recuperació es va mantenir fins el segon trimestre del 2011 quan, de nou, l'economia espanyola entra en recessió pressionada per la prima de risc i la crisi del deute. Dos mesos després esclata el 15-M i vuit mesos després, en plena depressió econòmica, el PSOE perd la majoria electoral. Poc després d'entrar el PP al govern, sol·licita el rescat bancari a l'Eurogrup fins a un màxim de 100.000 milions d'euros i aprova una dura reforma laboral que intensifica la precarització, devalua salaris i limita la negociació col·lectiva, activant el programa d'ajust i retallada de la despesa pública.

Austeritat i retallada de la despesa pública educativa

En el marc europeu, la retallada que el dogma de l'austeritat ha aplicat a la despesa pública educativa és d'una dimensió tan colossal com inadvertida. El 2012 el conjunt de la Unió Europea presentava una despesa pública en educació de 680 bilions d'euros (5,26% del PIB de la UE-27) que implica un 3,4% de retallada entre 2009-2012. És a dir, una desinversió de 37.515 milions d'euros en educació, calculat amb el PIB del 2012.

A Espanya, les retallades educatives entre 2009-2013 sumen 7.885 milions (-14,6%) tenint en compte l'estadística oficial de despesa pública del Ministeri d'Educació. Si ajustem la inflació, sumen 8.618 milions de retallada ([1]). En canvi, a Catalunya l'ajust ha estat proporcionalment més intens (-16,7%) amb 1.157 milions menys de despesa que, ajustada la inflació, sumen 1.264 milions de retallada entre 2009-2013. En resum, podem dir que Espanya ha retallat en educació quatre vegades més que el conjunt de la Unió Europea i Catalunya, fins a cinc cops més.

---

[1] Martínez-Celorrio, X. (2016) "Impacte de la crisi i de les polítiques d'austeritat en el sistema educatiu" en Vilalta, Josep Maria (coord.), *L'Estat de l'educació a Catalunya. Anuari 2015*. Barcelona, Fundació Jaume Bofill (en premsa).

Taula 1. Evolució de la despesa pública executada en educació a Catalunya en milions d'euros (2009-2013)

	2009	2010	2011	2012	2013	Ajust 2009-2013
Cataluña	6.931	6.870	6.556	5.923	5.774	**-16,7%**
Espanya	53.895	53.329	50.862	46.605	46.010	**-14,6%**

Font: MECD (2014), *Estadística del Gasto Público en Educación*, Departament d'Economia i Coneixement i Ministeri d'Economia i Hisenda.

Amb aquesta retallada, la despesa pública educativa a Catalunya tan sols representa un 2,8% del seu PIB al 2013 ([2]). Dins d'aquesta despesa ja hi consten els concerts educatius del sector privat i la despesa que fan a Catalunya totes les administracions (Generalitat, ajuntaments i Estat). És la inversió pública més baixa de tota Europa i de tot el món desenvolupat. És tan baixa que només és comparable amb països allunyats del nostre entorn com Perú (2,76%), Laos (2,77%), Libèria (2,82) o Guatemala (2,8%). Catalunya s'ha malacostumat a mantenir una baixa inversió pública en educació que hauria de duplicar-se si es vol igualar a la mitjana de l'OCDE (5,6% sobre PIB) que es també la inversió que fan països com Àustria, França, Estats Units, Israel o, fins i tot, el Marroc.

L'ajust de despesa a Catalunya coincideix amb l'augment de 98.000 alumnes en les etapes no universitàries i de 2.700 alumnes més a les universitats. Per tant, la retallada del 16,7% guarda una relació inversa amb la demografia escolar i tan sols respon a la piràmide del sacrifici en nom de l'austeritat pressupostària. Més enllà del fet que el 58% del volum absolut retallat a Catalunya recaigui en els salaris docents, l'ajust relatiu que han patit les partides relacionades amb la inclusió i l'equitat ha estat superior i ha afeblit la funció social i igualadora del sistema. El 21% de totes les retallades corresponen a les partides i programes per la inclusió i la igualtat d'oportunitats. Sumen una desinversió de 248 milions d'euros (177 milions retallats dels ajuntaments i 71 milions retallats de totes les partides de la Generalitat relacionades amb l'equitat i la inclusió). El pes relatiu que s'ha deixat d'invertir en el conjunt de partides i programes es recull en el gràfic 1.

En resum, la despesa pública del 2,8% sobre el PIB (2013) ens retrau a l'existent al 2003 i, per tant, es constata una dècada d'involució i perduda que posa fi al cicle expansiu que sempre ha caracteritzat la despesa educativa per tal de convergir amb la mitjana europea. La desinversió acumulada ens deixa un sistema molt afeblit i requerit d'una injecció pressupostària que millori tant l'equitat com l'eficàcia del sistema.

[2] És a dir, els 5.774 milions que l'estadística de despesa educativa del Ministeri certifica per a Catalunya representa el 2,83% del PIB total de Catalunya al 2013 (203.615 milions d'euros segons Idescat, Indicador PIB Base 2008-Demanda a preus corrents).
Consulta: http://www.idescat.cat/economia/inec?tc=3&id=5107

Gràfic 1. Variació relativa de la despesa educativa per partides a Catalunya. (2009-2013)

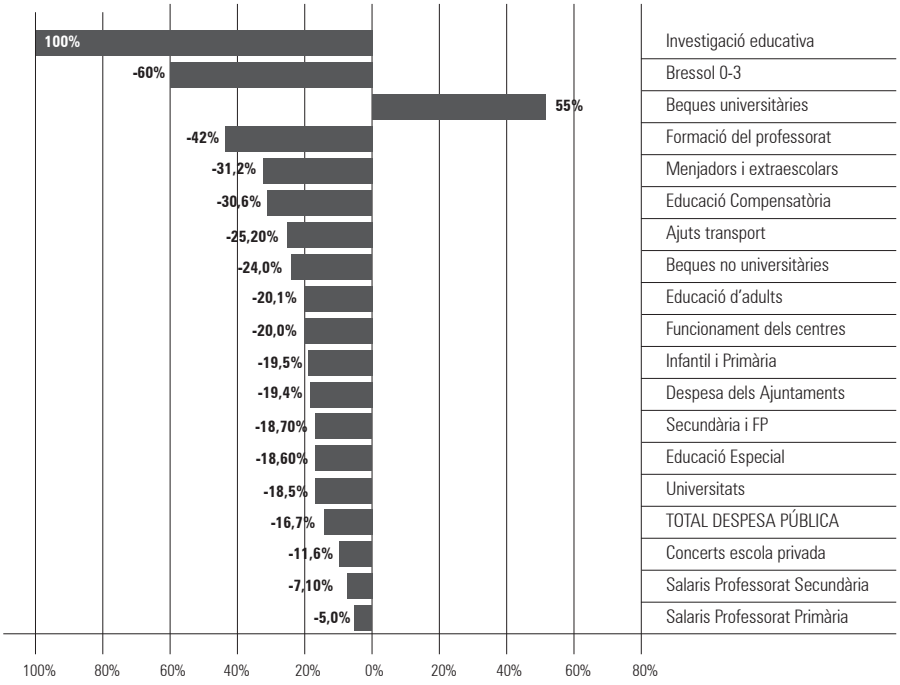

Font: Elaboració pròpia a partir de MECD (2015), *Estadística del Gasto Público en Educación* per a Catalunya.

L'augment de les desigualtats socials a Catalunya és el major d'Europa

Entre 2007-2014, l'índex Gini a Catalunya s'ha incrementat en 3,5 punts percentuals, molt més que a Espanya (2,8) i que a la resta dels 30 països europeus recollits en l'estadística d'Eurostat. Catalunya tenia el 2007 un Gini de 0,295 (29,5) i al 2014 ja és de 0,330 (33) segons l'Idescat ([3]). Suposa un augment de quasi el 12%, superant l'increment registrat a Espanya (8,7%). Cap altre país ha incrementat la desigualtat de forma tan intensa com Catalunya. A l'interior d'Espanya, Andalusia té un índex Gini al 2014 del 0,352 i l'ha augmentat un 6,5% respecte al 2008.

La màxima desigualtat a la Unió Europea l'encapçala Bulgària (0,354) i la segueixen, per ordre consecutiu, Letònia, Andalusia, Lituània, Romania, Espanya, Portugal, Grècia i Catalunya. En

[3] L'informe *Risc de pobresa a Catalunya. Situació actual* del Departament de Benestar Social i Família (2015) descriu l'evolució d'aquest i d'altres indicadors de la desigualtat. L'índex Gini mesura el grau de desigualtat en la distribució de la renda. Pren el valor 0 quan es dóna la situació hipotètica de màxima equitat (tothom ingressa el mateix) i pren el valor 1 quan és de màxima desigualtat. Està harmonitzat amb la renda disponible de les llars de la UE enquestades per la EU-SILC (*European Union Statistics on Income and Living Conditions*) que a Espanya és l'ECV-Enquesta de Condicions de Vida. Cal recordar que a partir de 2013, l'ECV ha millorat la recollida de dades personals incorporant la informació registral aportada per l'Agència Estatal d'Administració Tributaria i la Seguretat Social per cada enquestat.

l'altre extrem, hi trobem la menor desigualtat europea a Islàndia (0,24) i Noruega (0,235) que són seguides d'Eslovènia, República Txeca, Suècia, Finlàndia i Eslovàquia. Els tres països que més han reduït la desigualtat han estat Holanda (l'equivalent a un 5% menys) i Polònia (un 4% menys), seguides del Regne Unit i de Finlàndia. Segons Natali (2014) són països que han tingut una afectació baixa o moderada de la recessió, tot el contrari de l'impacte acusat en Catalunya, Espanya i Hongria. En canvi, països com Dinamarca, Suècia i França on també ha augmentat la desigualtat, la crisi ha tingut una afectació baixa ([4]).

Gràfic 2. Variació de l'índex Gini de desigualtat econòmica entre 2007 i 2014 (en punts percentuals)

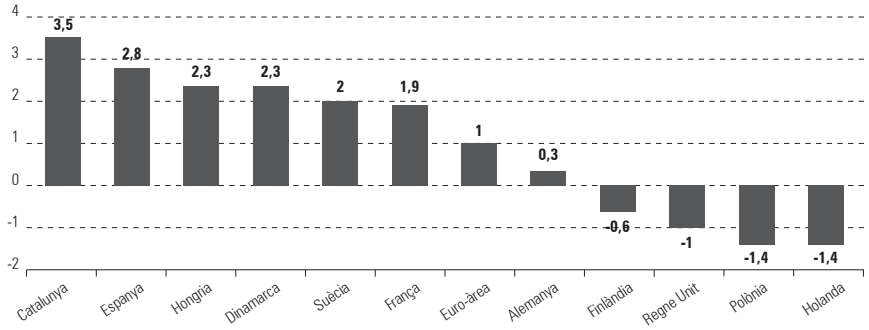

Font: Elaboració pròpia a partir d'Eurostat i Idescat (2007 i 2014).

El recent informe de l'OCDE (2015), *In It Together: Why Less Inequality Benefits All* assenyala que l'augment de la desigualtat entre 1985-2005 en 2 punts de l'índex Gini va erosionar en 4,7 punts percentuals el posterior creixement entre 1990-2010. Si apliquem aquest patró predictiu al cas de Catalunya que ha augmentat en 3,5 punts el seu índex Gini entre 2007-2014, ens preguntem: estem abocats a perdre 8,2 punts de creixement econòmic en els propers vint anys pel fet d'haver incubat tanta desigualtat durant la gran recessió? Totes les evidències indiquen que afavorir i invertir en igualtat és potenciar el creixement econòmic en el llarg termini. Per lluitar contra les desigualtats cal, doncs, una perspectiva temporal llarga i no curt-placista, amb polítiques i intervencions sistemàtiques i ben organitzades. Mentre no canviïn les polítiques d'austeritat sobre la despesa pública, estem abocats a un creixement sense ocupació i si se'n crea, és precària i de baix salari. La única recepta viable per enfortir la recuperació i combatre les desigualtats i l'atur és capgirar la consigna keynesiana: ara *cal* redistribuir per poder créixer i per poder remuntar el descensor social que la crisi ens ha deixat com a una mala herència.

Neutralitzar els efectes primaris de la desigualtat sobre els menors: per una nova agenda predistributiva

Els efectes primaris de la desigualtat són determinants en el primer cicle vital (0-18 anys) i es refereixen als condicionaments que imposa la família i el seu capital cultural, social i econòmic a

[4] Natali, L. i altres (2014). T*rends in Child Well-being in EU Countries during the Great Recession: A crosscountry comparative perspective*, UNICEF Office of Research Working Paper WP2014-10

les trajectòries i rendiments dels seus fills. Més en concret, la família i la petita infància (0-5 anys) són esferes de màxima desigualtat on els estils educadors dels pares, els seus hàbits culturals, el seu capital social, la seva capacitat econòmica i el seu lleure educador difereixen molt a l'hora d'estimular cognitivament el potencial dels seus petits. En països com la Gran Bretanya, la contribució relativa dels efectes primaris és molt forta (76%) sobre el total de la desigualtat de resultats ([5]). En el cas dels Estats Units, els efectes primaris i, per tant, les desigualtats externes a l'escola expliquen més del 66% de la desigualtat de resultats entre blancs i afroamericans ([6]).

Per tant, el marge d'intervenció igualadora dels factors escolars davant les desigualtats externes oscil·la entre el 24% i el 34%, una franja on es poden situar també Catalunya i Espanya. És un marge d'intervenció important però discret que, amb les retallades, s'ha empetitit encara més i permet que les desigualtats socials i econòmiques determinin amb més força els resultats, les trajectòries llargues o curtes d'escolarització i la mateixa formulació de projectes i expectatives entre famílies i alumnes.

A més, sabem que l'impacte igualador més fort que exerceix el sistema educatiu es produeix en l'educació infantil, on els fills de les famílies de baix capital cultural i nul hàbit lector en són els més beneficiats enfront la resta d'orígens socials ([7]). Al llarg de l'educació primària (6-11 anys), l'efecte igualador de l'etapa infantil va minvant molt poc a poc fins arribar a l'ESO (12-16 anys) quan ja desapareix del tot i passa a predominar la reproducció i ampliació de les desigualtats d'origen. D'aquí que la inversió igualadora, gran o petita, que es fa a educació infantil s'acaba diluint a causa de la lògica acadèmica i selectiva que s'ha imposat a l'ESO, traduïda després en un excessiu abandonament precoç d'uns joves poc capacitats, amb baixa ocupabilitat en el mercat de treball i de majoritari origen social baix i modest.

L'educació juga, de fet, una doble funció: d'una banda és un factor igualador que redistribueix oportunitats en funció de la capacitat i l'esforç però per altre banda, també és un factor reproductor de la desigualtat social, convertint les desigualtats culturals d'entrada en noves desigualtats culturals de sortida. Sota el conegut efecte Mateu, el sistema educatiu processa i selecciona els talents, capacitats i motivacions amb forta dependència de l'origen social i cultural dels alumnes: reforça als ja avantatjats i desafavoreix els que provenen d'orígens socials més baixos.

La bona predistribució encara per dissenyar no pot dependre de forma exclusiva d'un sistema educatiu que genera tant de fracàs escolar i pèrdua de talent ([8]). Ha d'incorporar i tenir en compte noves alternatives en forma d'esquemes de renda infantil per a famílies pobres, conciliació i facilitats de criança de la petita infància, gratuïtat de l'educació infantil, accés a lleure educador i mentories de reforç, duplicar la inversió en beques acadèmiques, districtes educatius preferents, finançament equitatiu de centres en funció de les seves necessitats i complexitats i un canvi radical del model esgotat i academicista de l'ESO ([9]).

---

5 Jackson, M. i altres (2007). "Primary and secondary effects in class differentials in educational attainment" en *Acta Sociologica*, 50 (3), pp. 211-229.

6 Phillips, M. I alters (1998) "Family Background, Parenting Practices, and the Black–White Test Score Gap," in Christopher Jencks and Meredith Phillips (eds.), *The Black-White Test Score Gap*, Washington, D.C., Brookings Institution Press.

7 Cebolla, H. i altres (2015). *Aprendizaje y ciclo vital. La desigualdad de oportunidades desde la educación preescolar hasta la edad adulta*. Barcelona, Fundació La Caixa.

8 Martínez-Celorrio, X (2015). "Buena predistribución y mejor redistribución contra las desigualdades" en *ESADE, Indice de Confianza Social 2014*, pp. 110-119. Barcelona, ESADE.

9 Martínez-Celorrio, X (2015). "El dilema d'avui: educar per rànquings o aprendre per projectes" a *El Diari de l'Educació*, 28 d'Abril de 2015.

Per tant, si volem reforçar la funció igualadora de l'escola, cal restituir els 1.264 milions retallats al llarg de la gran recessió, planificar un augment progressiu de la despesa que la Llei d'Educació de 2009 ja fixava en el 6% del PIB pel 2017 i emprendre una estratègia o agenda predistributiva que reforci la igualtat d'oportunitats i el benestar dels menors (0-18 anys) quan actuen amb més força els efectes primaris de la desigualtat. Tenint sempre clar que entre el 66% i el 76% de la desigualtat educativa de resultats es deu a les desigualtats socials externes a les escoles. De nou, tenim per davant una feinada colossal per construir i produir equitat que les noves generacions ens reclamen per justícia. Estarem a l'alçada?

Desigualtats en salut: cap a on va el sistema sanitari?

Enric Fernàndez-Velilla Ceprià

"Las respuestas públicas al reto que en cada momento ha supuesto la atención a los problemas de salud de la colectividad han ido siempre a la zaga de la evolución de las necesidades sin conseguir nunca alcanzarlas."

Ley 14/86 General de Sanidad

Introducció

Les desigualtats en salut són aquelles diferències en salut injustes i evitables entre grups poblacionals definits socialment, econòmica, demogràfica o geogràfica[1]. L'abordatge de les desigualtats en salut requereix d'una visió integral on l'actuació sobre els determinants sòcio-econòmics de la Salut impliqui les diferents polítiques públiques tant laborals com educatives, l'habitatge digne, el medi ambient i molt especialment les polítiques sanitàries.

Existeix una relació causal entre els baixos ingressos econòmics, el risc de pobresa i l'exclusió, i unes qualitat i esperança de vida inferiors. En el nostre país la llarga crisi econòmica, els efectes de la qual seguim patint, ha abocat a una gran part de la població a situacions de risc per a la seva salut, especialment per la disminució dels ingressos o l'atur de llarga durada. A Catalunya, l'any 2009 hi havia 1.460.000 persones (18.4% de la població) en risc de pobresa, mentre el 2014 n'eren 1.538.000 (20.9%). En les següents pàgines analitzarem l'impacte d'aquesta crisi sobre la salut de la població al nostre país, i fins a quin punt el sistema sanitari públic ha pogut fer front a les desigualtats derivades d'ella.

Enguany es compleixen 30 anys de la Ley General de Sanidad, promoguda pel ministre socialista Ernest Lluch, que va suposar una autèntica revolució al nostre país en donar la consideració de dret de ciutadania i garantir la universalitat de l'atenció sanitària pública. El sistema sanitari ha evolucionat molt des de la promulgació de la norma, perseguint els objectius d'equitat, qualitat i universalitat i sempre al darrere d'una societat en constant canvi que l'ha posat a prova contínuament. Tres dècades després la ciutadania espanyola disposa d'un sistema sanitari públic de gran qualitat, reconegut internacionalment per ser un dels factors més importants de reducció de les desigualtats en salut, i un dels epicentres junt amb el sistema de pensions i l'educació de les polítiques redistributives.

---

[1] Borrell C, Artazcoz L. Las políticas para disminuir las desigualdades en salud. GacSanit. 2008;22:465-73

La crisi econòmica l'ha posat a prova amb les reduccions pressupostàries, les cèlebres retallades, afegides a l'increment dels costos i sobretot amb el transcendental canvi en un dels seus fonaments imposat pel govern del Partit Popular: el RD 16/2012 que acabava de facto amb la universalitat del sistema. L'impacte real sobre la salut de la població en general i dels col·lectius més desafavorits en particular és difícil d'avaluar en termes de dificultats d'accés a medicaments o als serveis d'atenció mèdica, i sens dubte queden camuflats al darrere dels grans números del sistema sanitari, que mostren un increment sostingut de l'esperança de vida en néixer i dels anys amb bona salut de la població fins i tot durant els anys de la crisi.

Figura 1. Esperança de vida en néixer

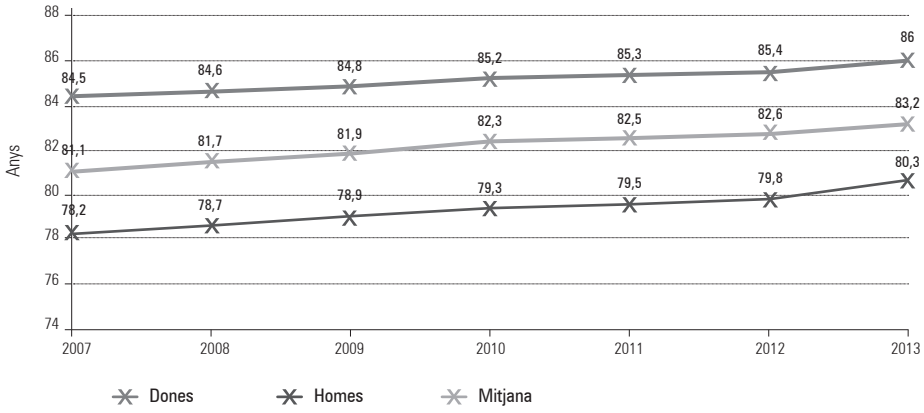

Font: IDESCAT. Elaboració pròpia

Catalunya no ha quedat al marge de les reduccions pressupostàries, sent una de les comunitats autònomes més matineres en l'aplicació de retallades i en els moments més durs de la crisi econòmica. En aquesta comunitat autònoma, els 25 anys la Llei d'Ordenació Sanitària (llei 15/1990), ha consolidat un sistema mixt de provisió pública/privada on els diferents operadors han patit en grau desigual l'asfíxia econòmica. Per complicar les coses, la llei 7/2011 fixa per primera vegada la sostenibilitat financera dels centres sanitaris com a objectiu terminal, sota l'amenaça permanent de perdre l'autonomia econòmica i ser intervinguts per l'autoritat sanitària. L'impacte d'aquestes i altres mesures sobre la capacitat del sistema sanitari de compensar les desigualtats incrementades per la crisi econòmica sembla clar, tot i que el seu reflex final en la salut de la població no està encara ben determinat per manca de perspectiva temporal. Tot i així, l'Agència de Qualitat i Avaluació Sanitàries de Catalunya (AQuAS) ha elaborat diferents informes sobre els efectes de la crisi en la salut de la població[2], alguns resultats dels quals seran comentats en el present document.

[2] Efectes de la crisi econòmica en la salut de la població de Catalunya. Anàlisi Territorial. Desembre 2015. AQuAS

La salut en temps de crisi

L'esperança de vida mostra un increment sostingut que no sembla haver patit amb l'augment insostenible de l'atur o les desigualtats socials. En el període 2007-13, el seu valor ha experimentat un creixement d' 1,5 anys en les dones i 2,6 anys en els homes, arribant a 86 i 80,3 anys respectivament, de les més altes de la UE. De manera paral·lela, els indicadors de mortalitat general i per causes evitables també registren aquesta millora sostinguda al llarg dels anys de crisi. Tanmateix, en desglossar les dades segons les causes de mort s'observa un augment dels suïcidis especialment en homes al llarg del període 2009-2013, circumstància atribuïda al patiment emocional i l'estrès (Figura 2). Gairebé tot el creixement de la mortalitat per suïcidis dels darrers anys s'explica per l'increment en les persones de 40 a 60 anys, col·lectiu afectat especialment per l'atur de llarga durada i la manca d'expectatives laborals.

Figura 2. Taxes estandarditzades de mortalitat per suïcidi 2005-2013.

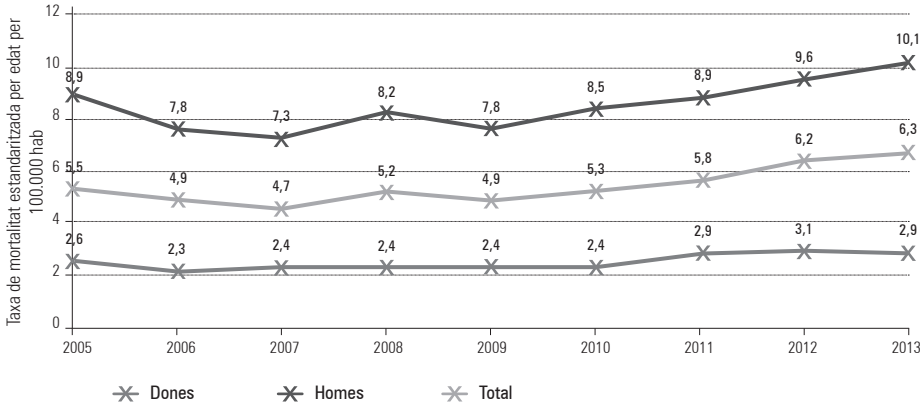

Font: Registre de Mortalitat de Catalunya. Elaboració pròpia.

En una primera aproximació a l'impacte de la crisi, l'anàlisi de la variable de salut percebuda en l'Enquesta de Salut de Catalunya (ESCA) pot ser un indicador del possible patiment psico-social quan és estratificada segons circumstàncies relacionades amb la situació vital de les persones. En concret, la percepció d'un estat de salut deficitari és molt superior entre les persones aturades (18,6%) i molt especialment entre les que pateixen aquesta situació des de fa més de 2 anys (23,2%). Contràriament, aquesta visió negativa del propi benestar és només d'un 9,2% entre la població ocupada.

Diversos estudis relacionen el risc de mala salut mental amb la situació d'atur[3]. A Catalunya, l'any 2014 el risc de mala salut mental en persones aturades doblava el de les persones amb ocupació

[3] Bartoll et al. The evolution of mental health in Spain during the economic crisis. Eur J PublicHealthVol. 24, No. 3, 415–418. 2013.

segons l'ESCA. Entre les patologies associades, és especialment significatiu l'increment de les depressions i els trastorns d'ansietat[4]. Curiosament, l'evolució de les receptes d'ansiolítics i antidepressius presenta un comportament contrari i mostra una tendència a disminuir progressivament des de l'any 2009. Caldria determinar les causes d'aquest comportament oposat i fins a quin punt es pot atribuir a les retallades en el sistema sanitari, a millores en la prescripció, a l'elevat consum de psicofàrmacs en el col·lectiu de més de 65 anys que pot emmascarar la tendència o a d'altres factors.

S'observa també entre les persones en situació d'atur una major prevalença d'addiccions a substàncies que poden comprometre la seva salut a curt i llarg termini com el tabac i l'alcohol. Pel que respecta al tabac, els patrons de consum no semblen respondre a diferències socials en la població general, si bé hi ha un augment significatiu en els aturats. Del 2006 al 2014 es va reduir d'un 36,3% a un 30,5% entre la població ocupada. Contràriament, en els aturats de més d'un any l'increment va ser del 33,9% al 42,2%, amb especial incidència entre els homes d'aquest col·lectiu (del 35,7% al 51%).

En el cas de l'alcohol, hi ha diferències de consum segons l'estatus social: és superior en els homes de classes socials mitjanes i baixes amb nivells d'estudis baixos, mentre en les dones és produeix un efecte diferent i és superior en dones de formació universitària i classes mitjanes. L'any 2006 -abans de l'arribada de la crisi econòmica- els patrons de consum de risc eren gairebé els mateixos o amb diferències poc significatives entre la població ocupada i la desocupada. En canvi el 2014 aquesta darrera presentava xifres més d'un 50% superiors.

Es pot arribar a la conclusió de que les persones de classes baixes i principalment les aturades presenten un nivell més alt de consum d'alcohol i tabac, i són precisament aquests sectors de població els que més han patit els efectes la crisi econòmica. Així doncs, la situació d'atur i molt especialment l'atur de llarga durada és un dels principals factors de desigualtat en salut en el nostre país deguda a la crisi, i tot i l'increment de l'ocupació registrat des del 2013, les xifres d'atur de llarga durada van assolir el seu màxim a finals del mateix any, representant un 12,2% de la població activa[5]. Si el desembre de 2008 l'atur de llarga durada era un 17% del total, en el quart trimestre de 2014 ja afectava a un 56% de les persones sense feina.

L'altre efecte pervers de la crisi ha estat un canvi en la distribució del patrons poblacionals de la pobresa segons l'edat. A Catalunya s'ha produït un desplaçament de les desigualtats cap als col·lectius de menys de 16 anys d'edat (Figura 3): fins el 2010, la pobresa afectava principalment a la població de més de 65 anys, que a més és la que presenta un pitjor estat de salut. Des del 2009 en canvi, el risc de pobresa és superior en la població de 16 anys o menor, la qual cosa es reflecteix en la quantitat de menors d'aquesta edat en situació de desnutrició o malnutrició. Segons l'Enquesta de població activa del Departament d'Empresa i Ocupació, la població de menys de 17 anys en llars sense ocupació va passar del 5,8% el 2008 al 16,6% el 2012, i les privacions en l'alimentació afectaven a 38.638 alumnes menors de 16 anys[6]. Segons dades de juny de 2013 de la història clínica informatitzada de l'atenció primària de l'Institut Català de Salut, hi havia 751 infants menors de 16 anys amb codis diagnòstics relacionats amb la pobresa i la desnutrició infantils.

---

4 Gili et al. The mental health risks of economic crisis in Spain: evidence from primary care centres, 2006 and 2010. Eur J PublicHealthVol. 23, No. 1, 103–108. 2012.

5 IDESCAT

6 Informe sobre la malnutrició infantil a Catalunya. Sindicatura de Greuges. 2013.

Figura 3. Taxa i població en risc de pobresa per sexe i edat. Dades 2004-2012 calculades en base 2004. 2013-14 amb base 2013

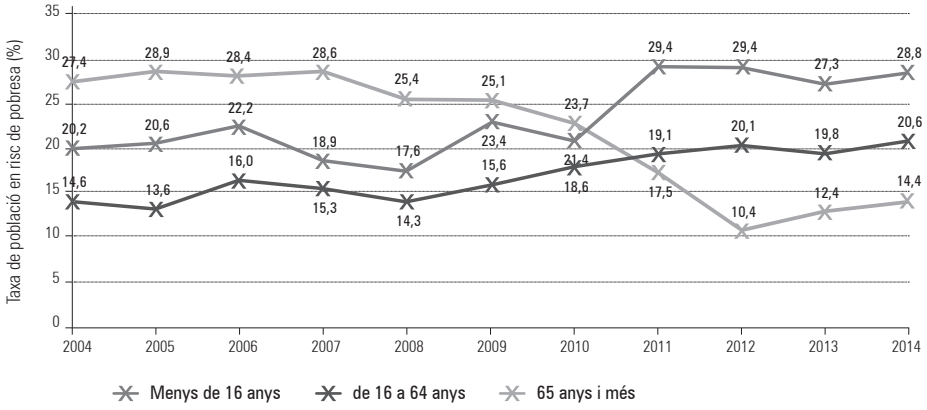

Font: Enquesta de Condicions de Vida. IDESCAT. Elaboració pròpia.

L'ESCA mostra altres dades interessants sobre hàbits de la població segons el nivell econòmic o la classe social, que poden tenir repercussions sobre l'estat actual o futur de salut de les persones. Un exemple d'això és el de que els nens i nenes d'edats inferiors a 14 anys siguin més propensos a dedicar el temps d'oci a activitats sedentàries, probablement per la capacitat limitada de les famílies de pagar activitats fora de l'horari escolar. Aquesta problemàtica, afegida a les deficiències en la qualitat de l'alimentació, provoca també un increment del risc d'obesitat infantil en les famílies de menys ingressos, amb totes les conseqüències negatives sobre la salut al llarg termini de les que el sobrepès n'és causa principal.

Els fenòmens anteriors en l'edat infantil es tradueixen en l'edat adulta en un altre indicador que mostra grans diferències: els índexs d'obesitat en persones de les classes més desafavorides gairebé tripliquen els valors de les altes tant en els homes com en les dones, passant de valors de l'ordre del 7% a prop del 20%, esdevenint un factor de risc de malalties cròniques com la diabetis o la hipertensió que adopten un component també social. Confirmant aquest extrem, la pròpia ESCA mostra un increment de la prevalença declarada de diabetis des de xifres properes al 2% en persones amb estudis superiors fins a valors de l'ordre de l'11 % en persones amb estudis primaris. De tota manera aquest darrer resultat requereix ser matisat degut a biaixos en la composició de la població catalana de major edat, que és la que presenta més malalties cròniques però també uns menors nivells de formació.

La capacitat del sistema sanitari públic com a compensador de les desigualtats

El sistema sanitari públic és reconegut al nostre país com un dels factors més importants per a la correcció de les desigualtats socials. A Catalunya, la doble cobertura sanitària arriba aproximadament a un 25% de la població, amb marcades diferències segons la classe social i l'edat: en els sectors de major nivell d'ingressos l'afiliació a mútues supera el 55% de la població, valor que baixa fins a menys del 10% en treballadors manuals i persones de baix nivell d'estudis.

Aquesta distribució deixa en mans de la sanitat pública els col·lectius més desafavorits, els afectats directament per la crisi i els de més edat, que són precisament els que presenten estats de salut més desfavorables i tenen taxes d'utilització dels serveis sanitaris més altes.

Les reduccions continuades de la despesa en salut de la Generalitat de Catalunya, que ha passat dels 10.334 milions d'euros el 2009 als 8.961milions d'euros el 2014 (Taula 1), han delmat la capacitat per fer front a la demanda de la població amb reduccions de llits d'hospitalització, quiròfans i personal, limitacions a l'accés als medicaments i amb conseqüències dramàtiques en les llistes d'espera diagnòstiques i quirúrgiques (Figura 4), disparant d'aquesta manera les desigualtats entre aquelles persones que es poden permetre una atenció privada a la seva salut i aquelles que no. En aquest sentit, és interessant observar les dades de l'afiliació a mútues privades al llarg del període 2009-2013, que tot i mostrar un increment en el període 2010-11 coincidint amb l'entrada al govern del conseller Boi Ruiz i les seves cèlebres recomanacions a la població de que s'apuntessin a una mútua[7], s'han mantingut estables a partir del 2011 excepte en els col·lectius de majors ingressos en que han augmentat i els d'ingressos mitjans en que han disminuït, probablement com a reflex de l'impacte de la crisi en les classes mitjanes.

Taula 1. Despesa líquida consolidada i pressupost del Departament de Salut de la Generalitat de Catalunya

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Despesa líquida consolidada (M€)	5.778	6.831	7.546	8.096	8.678	9.197	10.334	9.612	9.866	8.747	8.327	8.961
Pressupost (M€)	5.596	6.616	7.229	7.949	8.678	9.159	9.412	9.876	9.189	8.756	8.290	8.291

Font: Resposta del Govern a pregunta parlamentària del Grup Socialista. Març 2016.

Figura 4. Evolució de les llistes d'espera quirúrgiques. Les dades del 2015 estan afectades per un canvi en les normes d'accés a la llista

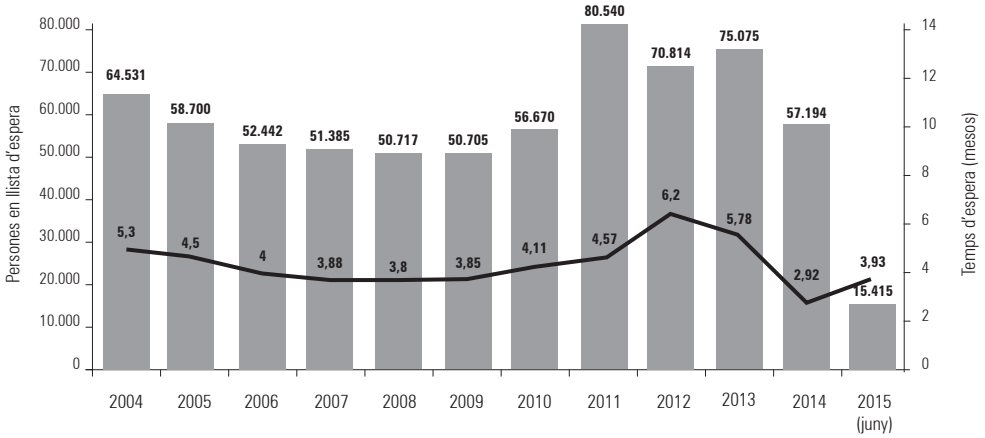

Font: Catsalut. Elaboració pròpia.

7 http://www.ccma.cat/324/El-conseller-de-Salut-recomana-als-ciutadans-que-es-facin-duna-mutua/noticia/1015526/

La primera qüestió que plantegen les retallades pressupostàries és si es pot apreciar el seu impacte sobre la qualitat de l'atenció que es dóna a la població. En aquest sentit, i deixant per a més endavant la discussió sobre l'increment de la càrrega de treball dels professionals i la manca de renovació tecnològica i inversió, les dades publicades per l'Observatori del Sistema de Salut de Catalunya mostren que els principals indicadors de qualitat assistencial (reingressos, mortalitat, infeccions, etc) es mantenen estables. També ho ha fet la satisfacció general dels usuaris. Aquest comportament significa que el sistema sanitari ha fet un esforç descomunal per mantenir l'atenció sobre els pacients, i per tant, que la major part de les tensions han recaigut sobre els professionals, els quals les han patit sense traslladar-les a l'assistència. Això no s'ha d'entendre com que la manca de mitjans i la pressió sobre els treballadors no han afectat la qualitat de l'atenció, sinó que els indicadors de gran escala dels centres hospitalaris no poden reflectir els problemes que el personal es troba en el dia a dia de la seva activitat.

Sembla doncs que la principal afectada per les retallades ha estat l'accessibilitat al sistema, és a dir el temps que les persones triguen a ser ateses ja sigui en procediments diagnòstics o quirúrgics. El maneig del problema de les llistes d'espera no ha estat transparent per part del Departament de Salut ni eficaç per l'asfíxia econòmica del sistema sanitari. Davant la incapacitat de reduir les llistes d'espera quirúrgiques, el Conseller Boi Ruiz va introduir l'any 2012 un canvi en el còmput que maquillava les dades per la via de comptar el temps de demora de les persones pendents d'intervenció enlloc del de les persones operades. La contestació popular i política a la mesura va obligar el Departament a publicar ambdues dades. El 2014, un pla de xoc amb derivacions massives a entitats concertades del SISCAT va reduir les llistes d'espera quirúrgiques però no les diagnòstiques, que segueixen sent la principal barrera d'accés a l'atenció sanitària (Figura 5). Però per afegir confusió a la comparació de les dades i a la seva traçabilitat, també l'any 2014 van canviar tant els procediments amb temps d'espera garantits com els temps de garantia. Per acabar de complicar les coses, el CatSalut va canviar el còmput de les llistes per la via d'uns criteris de priorització de les intervencions quirúrgiques i proves diagnòstiques que deixa en mans dels professionals responsables la urgència o prioritat de cada procediment pacient per pacient[8], la qual cosa dificulta el control extern i el seguiment, però sobretot estableix criteris subjectius i sòcio-econòmics en la gestió de les llistes d'espera i per tant nous factors de desigualtat.

Figura 5. Evolució de les llistes d'espera diagnòstiques. Contràriament a les quirúrgiques, els anys 2014 i 2015 no s'ha programat cap pla de xoc

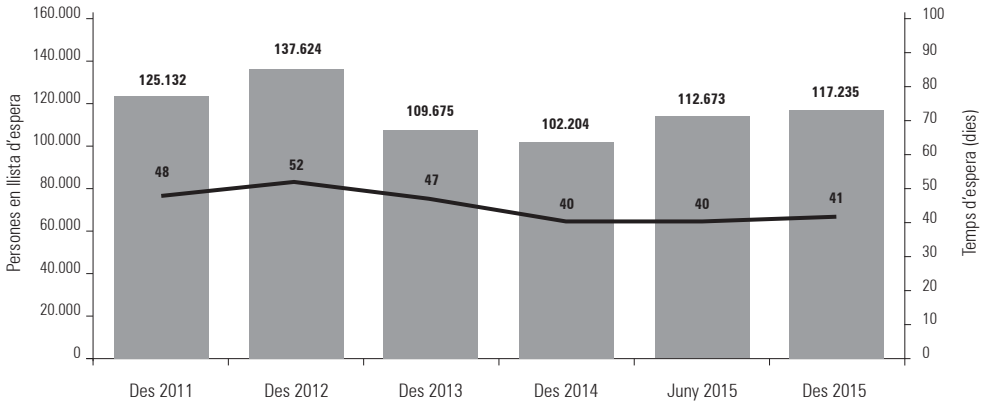

Font: Catsalut. Elaboració pròpia.

8 Manual per a la gestió i notificació de la llista d'espera. Divisió d'Anàlisi de la Demanda i l'Activitat. Abril 2015.

Les dades publicades amb desglossament per regions sanitàries i per centres mostren també que les demores en l'atenció provoquen desigualtats territorials importants entre les diferents regions sanitàries i fins i tot a dintre d'una mateixa regió en funció del centre sanitari. Això significa que amb els valors publicats pel Departament de Salut a desembre de 2015, els catalans i catalanes pateixen diferències crítiques en l'accés al sistema públic de salut en funció del lloc on viuen i del seu centre de referència. En particular, els habitants de les regions del Camp de Tarragona i les Terres de l'Ebre són els més perjudicats per les llistes d'espera diagnòstiques.

Les llistes d'espera no han de fer oblidar l'altre problema d'accessibilitat creat per les reduccions pressupostàries: l'accés als medicaments a través de les oficines de farmàcia, on cobra especial importància l'existència d'un sistema de copagaments injust, que només diferencia les persones pel seu estatus laboral i és incapaç de diferenciar-les per la seva renda de manera suficientment progressiva i equitativa.

Després de les exclusions introduïdes l'any 2012[9], les reduccions dels preus de referència i dels marges de benefici, els impagaments continuats per part del Servei Català de la Salut (207 milions d'euros el maig del 2015[10]), i la disminució del consum de fàrmacs en l'atenció primària (Figura 6), el sector de la farmàcia comunitària està al límit de la supervivència, circumstància especialment greu en la rural, de la que depèn l'accés a medicaments a gran part de les poblacions petites del territori. Paral·lelament, la introducció d'objectius de reducció de despesa en centres d'atenció primària ha portat també diferències de prescripció d'alguns principis actius segons el centre, ocasionant així diferències d'accés a alguns medicaments segons el lloc de residència.

Figura 6. Evolució de la despesa farmacèutica 2003-2015

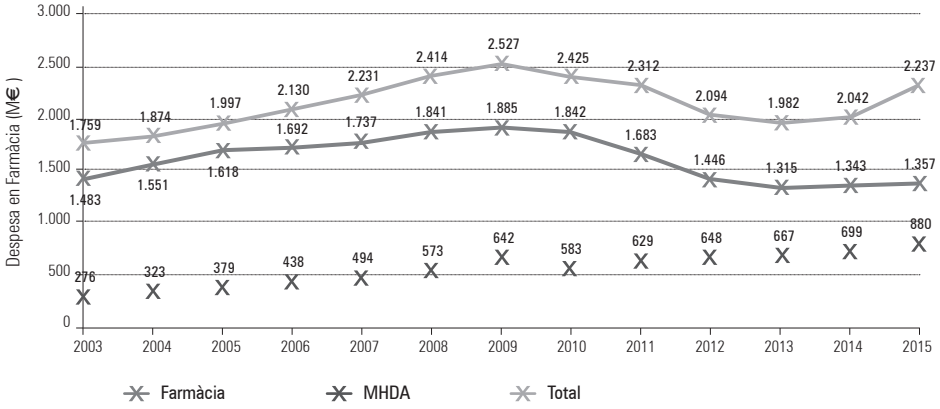

Tot i la contenció de la facturació en oficines de farmàcia observada des del 2010, la despesa hospitalària (MHDA) no ha deixat de créixer, convertint-se en la principal de l'increment des del 2013.
Font: Informes de facturació farmacèutica. Catsalut. Elaboració pròpia.

9 Resolución de 2 de agosto de 2012, Dir Gral de Cartera Básica de Servicios del SNS y Farmacia, por la que se procede a la actualización de la lista de medicamentos excluidos de la prestación farmacéutica en el SNS.

10 http://www.europapress.es/catalunya/noticia-generalitat-adeuda-207-millones-farmacias-catalanas-nuevo-impago-20160505131128.html

El sistema de preus de referència ha provocat un altre efecte pervers: les empreses farmacèutiques deixen de fabricar o destinen principalment a exportació determinades especialitats que consideren no rendibles quan són finançades pel sistema públic de salut[11]. Això ha ocasionat episodis de desabastiment d'alguns fàrmacs que cada vegada es produeixen amb major freqüència i van portar el govern de l'estat a legislar mitjançant el RDL 1/2015 per regular la garantia d'accés als medicaments.

Nous debats sobre el sistema sanitari

Tal com s'ha explicat fins aquí, les retallades pressupostàries han col·locat el sistema sanitari català a la vora de l'abisme. L'impacte sobre la qualitat assistencial no està quantificada si s'exclou de la seva definició el qualificatiu "a temps", i per tant els grans perjudicats han estat l'accessibilitat i els professionals. El 2015 trobem un sistema sanitari extenuat, amb menys treballadors i més precarització[12], càrregues de treball augmentades, menys capacitat d'atenció per tancament d'unitats assistencials, mitjans materials sense renovació tecnològica per manca d'inversions i costos unitaris en continu augment atribuïbles a noves teràpies farmacèutiques i a l'increment de l'IVA sanitari.

Efectivament, el sistema de salut públic ha hagut d'afrontar noves tensions en la despesa en els darrers anys, en moments de reducció de pressupost: per una banda l'increment de l'IVA sanitari del 10% al 21% el gener de 2015, i per l'altra l'increment sostingut de la despesa en Medicació en l'àmbit hospitalari (MHDA), que arribava al 39% de la despesa farmacèutica total a finals de 2015 amb l'impacte de les noves teràpies en tractaments oncològics i dels retrovirals contra el VIH i l'Hepatitis C.

L'extenuació dels professionals, el sentiment generalitzat de que les retallades han recaigut especialment sobre ells i la indignació provocada pels continus casos investigats de males pràctiques econòmiques, manca de transparència en la gestió i denúncies de corrupció han posat en qüestió el sistema sanitari català consolidat per la Llei d'Ordenació del 1990. La principal conseqüència ha estat l'aparició de plataformes de defensa del sistema sanitari públic en les quals treballadors i usuaris es mobilitzen conjuntament per reivindicar, entre altres coses, una provisió 100% pública dintre del Sistema Integral de Salut de Catalunya (SISCAT) i reduccions de llistes d'espera.

Aquestes entitats han posat sobre la taula discussions llargament obviades a Catalunya com el paper dels proveïdors privats, el de la indústria farmacèutica, la col·laboració públic-privat, la transparència, el control públic, etc. Però de manera colateral han provocat també una sensació de descontrol total en la utilització dels diners públics associats al sistema sanitari i una sospita generalitzada en els gestors. Cal donar resposta a totes aquestes reivindicacions i sospites mitjançant un debat en profunditat i un acord social, sobretot evitant mesures precipitades o de cara a la galeria que podrien ocasionar problemes a curt termini ja sigui sobre els treballadors o sobre l'atenció donada.

---

11 http://www.osakidetza.euskadi.eus/contenidos/informacion/cevime_infac/es_cevime/adjuntos/INFAC_Vol_23_N_7_Desabastecimientos.pdf

12 http://ccaa.elpais.com/ccaa/2015/02/09/catalunya/1423508924_309694.html

És absolutament necessari introduir el realisme en les polítiques públiques de salut, amb pressupostos creïbles i no generant deutes amb càrrec al dèficit, a retallades en altres capítols, o susceptibles de ser centrifugats cap els proveïdors del sistema.

Ara cal enfrontar el repte d'impulsar les mesures necessàries per garantir la sostenibilitat, l'equitat, la qualitat, la innovació tecnològica, el retiment de comptes i la transparència en un entorn d'envelliment de la població, d'augment de la cronicitat, d'increment dels costos sanitaris i un panorama econòmic gris a mig termini. En conseqüència, cal una nova Llei per al Sistema Sanitari Català que elimini les disfuncions de l'actual i el col·loqui en una bona posició per afrontar els reptes dels propers anys.

La patología de la temporalidad: algunas propuestas de solución

Mar Serna

Una de las particularidades de nuestro mercado de trabajo, desde hace más de treinta años, ha sido el incremento progresivo de las tasas de temporalidad. Las reformas legislativas adoptadas para lograr el objetivo de reducirlas han topado con numerosas dificultades. Cierto es que las características de nuestra estructura económica comportan una estacionalidad importante en determinados períodos del año, aunque no necesariamente deberían suponer incrementos importantes de temporalidad. Una comparación con el resto de los países de la Unión Europea nos muestra que en sectores como la construcción, o la educación, la sanidad y los servicios sociales nuestra tasa de temporalidad es sensiblemente superior a pesar de que la tipología de las actividades desarrolladas son las mismas.

La exigencia de una causa temporal[1] real que justifique la utilización de algunas de las modalidades contractuales temporales, ha ido desapareciendo del imaginario empresarial, y se acude a la contratación temporal como un paso previo necesario antes de adoptar la decisión de contratación de la persona trabajadora de forma estable. Junto a esta visión, está el hecho constatado de que la contratación temporal y sus modificaciones han sido utilizadas como políticas de empleo, incentivando la contratación, sin poner el acento en esa necesaria causalidad, y se ha abandonado la idea de abordar de forma integral esta patología. Lo que, según nuestro ordenamiento jurídico, debería constituir la excepcionalidad, se ha convertido en la normalidad.

Esta peculiar forma de acometer la vinculación contractual supone que la inversión realizada por las empresas en la formación de sus trabajadores y trabajadoras temporales se pierde cuando causan baja en la empresa después de haber finalizado su contrato. Además, la temporalidad y el abuso de la misma supone que la mayoría de personas sujetas a estas condiciones se sientan poco identificadas con los objetivos de las empresas y su motivación se resiente, además de afectarlas en su expectativa y proyecto de vida.

Pero no sólo los contratos temporales son el instrumento de flexibilidad en la entrada y en la salida del contrato de trabajo. La vigente regulación del contrato a tiempo parcial indefinido, con una flexibilidad superior al resto de los países europeos, opera, de hecho, como un contrato para hacer frente a las necesidades tanto permanentes, como eventuales sin acreditar causa alguna[2]. Las horas complementarias, para las que sólo se exige a la empresa que preavise con tres días de antelación, incrementan la disponibilidad del trabajador sin justificación objetiva de su utilización.

---

1 Estatuto de los Trabajadores artículo 15, objeto de numerosas modificaciones

2 Rodríguez Sanz de Galdeano: "El trabajo a tiempo parcial: análisis a la luz de los principios constitucionales y propuestas de regulación" Revista Trabajo y Derecho nº 15, marzo 2016.

Finalmente, no debemos olvidar los objetivos de la Directiva 1999/70/CE relativa al Acuerdo Marco de la CES, la UNICE y el CEEP sobre el trabajo de duración determinada. Específicamente, la mejora de la calidad de trabajo de duración determinada, respetando el principio de no discriminación, y el de establecer un marco para evitar los abusos derivados de la utilización de sucesivos contratos o relaciones laborales de duración determinada[3]. Sin embargo, en nuestro país ha faltado una auténtica voluntad de afrontar de forma efectiva la consecución de dichos objetivos, y asistimos con mayor intensidad a un marco abusivo de este tipo de contratación, sin que la negociación colectiva –muy debilitada tras la reforma laboral de 2012- haya sido capaz de recoger el guante que la normativa vigente le da para desarrollar normas que eviten que el mismo puesto de trabajo sea cubierto con distintos trabajadores temporales[4].

Algunos datos sobre temporalidad

La crisis económica supuso una primera reestructuración de nuestro mercado de trabajo, principalmente mediante la finalización de los contratos temporales y la reducción en casi 7 puntos de la tasa de temporalidad en el período 2008 al 2012. Sin embargo, de nuevo asistimos a un proceso de crecimiento de la temporalidad.

Los últimos datos disponibles de Eurostat del 2014 sitúan la tasa de temporalidad en España en el 24%, una de las más altas de los países de la UE, sólo superada por Polonia que encabeza la lista con un 28% de contratos temporales[5]. Pero lo más significativo es la tendencia al alza que se observa: en el cuarto trimestre del 2015 ya era del 25,7 por ciento.

Si examinamos por grupos de edad, la tasa de temporalidad en el 2014 superó el 52% para el grupo de jóvenes de 16 a 29 años, por encima incluso del 50% alcanzado en el 2007, cuando la temporalidad estaba en el 30,8%[6]. Lo que nos permite concluir que la forma de acceso normal al mercado de trabajo de las personas menores de 30 años es el contrato temporal.

En Catalunya esta tasa siempre ha sido inferior a la estatal. En el 2015 se situó en el 20,3%, aunque con una clara tendencia a la alza, ya que subió 2,5 puntos porcentuales respecto al año anterior. Un dato relevante es el importante número de contratos por obra o servicio y por circunstancias eventuales de la producción frente a los escasos contratos indefinidos[7] que se firman cada mes.

---

3 Cláusula 1 del Acuerdo Marco.

4 Estatuto Trabajadores artículo 15.5 tercer párrafo.

5 Eurostat http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do . Los datos de la media de temporalidad en la UE en 2008 era del 14,5 y en el 2014 del 15,3. En cambio, En España en el 2008 la temporalidad era del 29,2 y en el 2014 del 24.

6 Consejo Económico y Social " Memoria Anual 2014", página 249.

7 En marzo de 2016 en Catalunya se suscribieron un total de 227.000 contratos de los que 194.000 fueron temporales . Véase Nota de contratación laboral Abril 2016http://observatoriempresaiocupacio.gencat.cat/web/.content/generic/documents/treball/estudis/contractacio/2016/arxius/nota_contractacio_laboral_mar16.pdf
En el año 2015 en Catalunya se formalizaron un total de 2.731.815 contratos, de los que el 88,1 por ciento eran temporales y de éstos el 40,3 bajo la modalidad de circunstancias eventuales de la producción y el 32,6 por ciento de obra o servicio determinado. http://observatoriempresaiocupacio.gencat.cat/web/.content/generic/documents/treball/estudis/contractacio/2015/arxius/Balanc-contractacio-2015.pdf

Por otro lado, se observa también una tendencia creciente en el número de trabajadores contratados a través de empresas de trabajo temporal (ETT). En el año 2014 estas empresas contrataron un total de 495.000 trabajadores, y suscribieron un total de 2.534.000 contratos de puesta a disposición (CPD). La práctica totalidad fueron contratos eventuales y contratos por obra o servicio determinado[8]. Los CPD se celebraron para actividades de peonaje o trabajo no cualificado en un 40% y para el sector de la hostelería en un 12%.

En el 2014 en Catalunya se firmó un 20% del total de los CPD[9], de los que 288.000 se utilizaron para los servicios y de ellos más de 90.000 en el sector de la hostelería.

Las estadísticas judiciales no nos permiten conocer cuántos trabajadores contratados temporalmente han impugnado ante los juzgados de lo social la finalización de sus contratos de trabajo por entender que se habían suscrito en fraude de ley. La baja duración promedio de los contratos que se suscriben nos lleva a la conclusión que desincentiva la reclamación por los escasos resultados económicos que ello supondría. Sólo el encadenamiento de contratos temporales durante un período prolongado de tiempo justificaría interponer la correspondiente demanda judicial, ya que el importe de la indemnización que se podrían derivar compensaría los gastos de demandar.

Finalmente, los datos de la Inspección de Trabajo y Seguridad Social del 2014 muestran que las actuaciones de control de la contratación en fraude de ley fueron unas 23.000 y se detectaron 813 infracciones, que afectaron a 5.760 trabajadores. El importe total de las sanciones por dichas irregularidades fue de 1.046.000 euros[10]. Estos datos, inferiores a los de años anteriores, ponen de manifiesto una escasa repercusión de la actuación inspectora en la lucha contra el fraude en la contratación, en especial cuando la sanción promedio por trabajador de 181 euros.

Resulta sorprendente este resultado que no es sino fruto de la falta de voluntad de acometer con contundencia el uso abusivo histórico de los contratos que vulneran la normativa sobre temporalidad. La Ley de Infracciones y Sanciones en el Orden Social paradójicamente califica como infracción grave la transgresión de esta normativa, con independencia de que se realicen para uno o para mil contratos de trabajo, siendo la sanción máxima de 6.250 euros. En cambio, para las infracciones que se cometan en materia de seguridad social por falta de alta, o contratación de trabajadores sin permiso de trabajo se estima la concurrencia de una infracción por cada uno de los trabajadores afectados[11].

¿Cómo podemos hacer frente a la temporalidad no justificada?

Las diferentes y sucesivas reformas legales que han planteado como objetivo reducir la temporalidad excesiva no han tenido los efectos pretendidos. La última crisis económica, especialmente su impacto sobre la actividad de la construcción, logró un descenso significativo de nuestras elevadas

---

8 Los contratos por obra suscritos en España por las ETT fueron 1.179.000 y los contratos eventuales por circunstancias de la producción de 1.272.000.

9 en el 2014 en Catalunya el número de CPD fue de 486.000 en total.

10 Informe Anual de la Inspección de Trabajo y Seguridad Social, 2014, páginas 95 y cuadros en páginas 184 y 191.

11 Ley Infracciones y Sanciones en el Orden Social artículos 7.2 y 18.2 frente a los artículos 22.2, 23.2 y 37.1 que consideran una infracción por cada afectado y, por tanto la multa es proporcional al número de afectados.

tasas. Sin embargo, siguen siendo excesivas y resulta urgente adoptar medidas, más en estos momentos en que se inicia un incremento de estos contratos, coincidiendo con los primeros síntomas de recuperación económica.

La utilización en fraude de ley y sucesiva de estos contratos, en especial los eventuales y los de obra o servicio determinado tiene dos efectos jurídicos. El primero, que el contrato sea declarado en vía judicial como indefinido, y el segundo, la imposición de sanciones administrativas por la autoridad laboral, previa actuación de la Inspección de Trabajo. Hasta el momento las consecuencias jurídicas previstas por nuestro derecho frente la utilización abusiva no han sido efectivas ni disuasorias para garantizar la plena eficacia de las medidas preventivas[12].

El abordaje integral de medidas frente a la temporalidad desmedida puede ser la única vía para reducirla, sin olvidar que también son necesarios cambios culturales del empresariado, que prioricen la productividad y el rendimiento de las personas trabajadoras formadas en la actividad laboral. Disminuir la elevada precariedad comportará beneficios importantes no sólo para empresas y trabajadores y trabajadoras, sino también para la economía del país. El recurso a la temporalidad no debe ser una forma de ahorrar costes o de no asumir riesgos, sino que sólo se debe acudir a ella cuando existe una causa real que la justifique.

La primera de las medidas a poner en marcha es una actuación eficaz de la Inspección de Trabajo. Ello requiere, en primer lugar, la modificación de la Ley de Infracciones y Sanciones en el Orden Social, de forma que las infracciones calificadas como graves y cometidas en materia de contratos de duración determinada y mediante su utilización en fraude de ley sean consideradas una infracción por cada contrato[13]. Este cambio legislativo no sólo equiparará estas infracciones a las que se producen en seguridad social o extranjería, sino que disuadirán, de forma más firme, a las empresas que acuden masivamente a esta forma de contratación.

Junto a ello debe haber una voluntad política clara de incrementar la actuación programada de la Inspección de Trabajo, con un control intensivo en sectores, territorios y empresas donde se concentra la temporalidad, sin la concurrencia de las causas legales que la justifiquen. La reducción en el período 2011 a 2014 de las actuaciones inspectoras en materia de transgresión de la normativa laboral muestra esa falta de voluntad. El incremento de efectivos humanos y materiales debe acompañar estos cambios.

En segundo lugar la utilización del contrato fijo discontinuo o indefinido debería ocupar el lugar que le corresponde en una economía estacional como la nuestra, propiciando el llamamiento periódico de las personas para desempeñar trabajos que tengan dicho carácter[14]. En concreto, esta modalidad debería ser la utilizada por las ETT y no los contratos por obra o eventuales, ya que se trata de actividades que no se repiten en fechas ciertas y facilitaría una mayor vinculación de los trabajadores con la ETT, y una formación suficiente y adecuada, especialmente en materia de seguridad y salud laboral.

---

12 Cláusula 5.1 del Acuerdo Marco de la Directiva 1999/70 CE e interpretación de la misma en resoluciones del TJUE: Auto 11-12-2014, Sentencia 3-7-2014 y Sentencia TJUE 13-3-2014.

13 Artículos 7.2 ,18.2 y 19 de la L.I.S.O.S

14 Artículo 16 del Estatuto de los Trabajadores.

En paralelo procedería reformar el contrato a tiempo parcial indefinido, que si bien está previsto para los llamamientos de fechas no ciertas, el grado de flexibilidad empresarial es excesivo, en perjuicio de las personas trabajadoras, especialmente las mujeres, que son las que suscriben el 75 por ciento de estos contratos. La concertación entre organizaciones sindicales y empresariales ha de ser el medio adecuado y efectivo para propiciar los cambios necesarios y promover este tipo de contratación de carácter indefinido.

De otro lado, cuando se compruebe en vía judicial que se ha utilizado en fraude de ley una modalidad contractual no bastaría con la condena a la empresa a el pago de una indemnización, equivalente a la de un despido improcedente por el tiempo trabajado. Si la media de los contratos temporales no superan los cuatro meses de duración, el importe de la indemnización ascendería sólo a la parte proporcional de los 33 días por año trabajado, cantidades que no justifican ni siquiera el coste del proceso. Desde nuestro punto de vista, una medida disuasoria podría consistir en la fijación de una indemnización complementaria a la del despido, que compensara los daños y perjuicios y que realmente sea reparadora del efecto no deseado que sobre los trabajadores tiene el uso sucesivo y abusivo de los contratos temporales.

La negociación colectiva ha de liderar el papel que la legislación laboral le otorga, mediante la preceptiva regulación de aquellos aspectos a los cuales se remite la norma. La falta de acuerdos expresos en los convenios colectivos se supliría por normativas mucho más exigentes y con límites más estrictos. De forma complementaria, el recurso permanente a mesas sectoriales, con características especiales de atención continuada a personas y servicios, debería propiciar la búsqueda de alternativas al recurso a la contratación temporal sucesiva.

Estas son algunas de las propuestas, y no podemos olvidar que se ha de trabajar no sólo sobres los efectos de esa elevada temporalidad, sino también sobre sus causas. Una nueva economía del siglo XXI requiere una nueva forma de afrontar los principales problemas que afectan a las empresas y a las personas trabajadoras que prestan servicios en las mismas. No cabe reproducir esquemas y errores anteriores. Ello exige abrir la mente a nuevas soluciones a los problemas endémicos de nuestro marco de relaciones laborales, aplicando nuevos remedios a la patología endémica.

Geografías de la desigualdad infantil: criarse en territorio inhóspito

Pau Marí-Klose i Albert Julià Cano

En forzada traducción del inglés, la experiencia de la pobreza "deja gente atrás" (*poverty leaves people behind*). En sus radiografías de los itinerarios de los jóvenes de diferentes clases sociales en Estados Unidos, la famosa socióloga Annette Laureau (2003; 2008) describe la historia sobrecogedora de los hijos de los Greeley, una familia blanca de clase baja, que se mantiene intacta, donde los adultos quieren a sus hijos y echan horas extra en el trabajo para que no les falte de nada, pero que reside en los barrios marginales de una gran ciudad. Pammy y Rick han sido calibrados como superdotados, con cocientes intelectuales de 140. Pero ambos han fracasado en los estudios y abandonan la escuela prematuramente. Es un relato recurrente en áreas más degradadas de las grandes ciudades norteamericanas. Niños y jóvenes de grupos socioeconómicos desfavorecidos no logran sobreponerse a las circunstancias de su entorno. Un entorno de familias que no manejan con soltura los códigos culturales que permitirían inculcar a sus hijos el valor del esfuerzo y compromiso académico; que asisten a escuelas desbordadas por situaciones de privación económica en los hogares, tensiones familiares y problemas sociales que los estudiantes acarrean como una mochila pesada cada mañana cuando entran en el aula. Un entorno donde el grupo de iguales desanima a los estudiantes que muestran interés por estudiar y, en ocasiones, margina a quien tiene éxito. La trayectoria de estos jóvenes no está escrita, pero los golpes van dejando secuelas, y la fortaleza de los más resilientes es una cualidad cuyas reservas terminan por agotarse.

Adversidad social: la importancia de los "efectos concentración" sobre niños y jóvenes

Nuestros estereotipos sobre la pobreza y sus efectos tienden a conminarnos a imaginar personas y hogares. Las estadísticas oficiales contabilizan personas y hogares que viven con ingresos que los sitúan bajo el umbral de la pobreza, sufren ciertas formas de privación (objetiva o subjetiva), y afrontan las consecuencias de esas experiencias (educativas, sanitarias, de oportunidades laborales, etc.). La investigación sociológica nos ha relatado con crudeza los sinsabores de estas experiencias.

Las familias en condiciones de desventaja económica suelen experimentar situaciones de más estrés en su vida cotidiana, que afectan a la relación con los niños y pueden repercutir en su desarrollo. Las presiones económicas para ajustar gastos, pagar facturas y comprar bienes básicos son a menudo fuentes de tensión importante, que pueden desembocar en sentimientos agresivos o síntomas depresivos.

Situaciones como las descritas están también a menudo detrás de procesos de deterioro de relaciones maritales y intergeneracionales, aunque es difícil determinar hasta qué punto vienen provocados por la privación económica u otras formas de exclusión social que pueden aparecer

conjuntamente. Cuando los recursos son escasos, las interacciones conyugales son a menudo más conflictivas y los climas familiares se deterioran. Los resultados de numerosos estudios coinciden en señalar que una de las principales vías de expresión de la pobreza o las dificultades económicas es la disminución de la calidad de las prácticas parentales, provocada por situaciones de estrés, las preocupaciones financieras y el incremento de conflictos entre progenitores (Conger et al. 1994; Mistry et al. 2002). En estas condiciones, padres y madres son más proclives a los estilos autoritarios, punitivos e inconsistentes. En hogares que atraviesan estas situaciones, los progenitores prestan menos atención a las necesidades de los niños, se hacen más infrecuentes las expresiones de afecto y ternura hacia ellos, y disminuye la estimulación de sus capacidades cognitivas. En casos extremos, aparece la negligencia y el absuso (Bywaters et al. 2016).

A estas adversidades familiares se suelen añadir otras circunstancias ambientales desfavorables. La pobreza afecta a las condiciones de habitabilidad y adecuación residenciales de los hogares, que pueden incidir en la salud de los niños y estar implicadas en su progreso educativo. Un problema muy debatido es la asociación entre pobreza y falta de espacio. Hay un volumen considerable de literatura especializada que ha acreditado la relación entre el hacinamiento y problemas diversos en otros campos como el desarrollo infantil o la educación (*Office of the Deputy Prime Minister* 2004). Es difícil dirimir si esta relación es de causalidad, debido a la estrecha asociación entre otros factores socioeconómicos y la probabilidad de vivir en una situación de hacinamiento, así como la limitación de los datos (se necesitarían muestras longitudinales para dilucidar los efectos). Pero la evidencia no deja lugar a la duda: el hacinamiento se presenta en conjunción con formas de vulnerabilidad social. Los niños que crecen en condiciones de hacinamiento presentan mayor número de problemas de salud tanto durante la etapa infantil como en su vida adulta (Cage y Foster 2002; León y Davey Smith 2000; Coggan et al. 1993). También se ha acreditado una relación entre vivir en situación de hacinamiento como adulto y la salud, especialmente la salud mental (Evans, Wells y Moch 2003). Los riesgos para la salud física se agravan si al espacio reducido se unen otras problemáticas residenciales como la humedad, la falta de luz y la falta de ventilación. Los niños que viven en condiciones de hacinamiento son también más proclives a presentar problemas de altura (Kuh y Wadsworth 1989; Montgomery, Bartley y Wilkinson 1996). Por otro lado, otros estudios han evidenciado que existe una relación entre el hacinamiento y bajos rendimientos educativos (Goux y Maurin 2003). La falta de espacio dificulta especialmente el esfuerzo educativo en horario extraescolar (Furley 1989; Power, Whittly y Youdell 1995).

Son numerosos los estudios en neurociencia que asocian las experiencias de estrés asociadas a la pobreza en la infancia con el funcionamiento inapropiado de estructuras neuronales - hipotálamo, amígdala - y regiones cerebrales -córtex prefrontal- , que pueden originar varios problemas de salud y conducta , y afectar dispositivos que intervienen en la regulación de la atención y las emociones. Los resultados de esta investigación evidencian que los efectos de estas experiencias sobre funciones cognitivas básicas se manifiestan a menudo en dificultades de aprendizaje y bajo rendimiento educativo (Nelson y Sheridan 2011).

Pero la pobreza es también una experiencia colectiva. Las familias más desfavorecidas suelen residir en entornos urbanos donde las situaciones de privación están extendidas, cuando no son endémicas. Sus hijos acuden a escuelas donde el porcentaje de alumnos que provienen de hogares en situaciones desfavorecidas es muy elevado. Generalmente, utilizan servicios públicos frecuentados por usuarios con su mismo perfil social. Estas concentraciones de individuos y

familias con perfiles socioeconómicos desfavorecidos tienen a menudo un efecto acumulativo. El incremento del número de individuos y familias con ciertas características sociales puede provocar, de forma endógena, incrementos sucesivos de la población de estos perfiles, como consecuencia de la "salida" de otros grupos que prefieren convivir con individuos de su perfil social. Es lo que se conoce como "fuga" de las clases medias (*middle class flight*). Procesos como éstos pueden privar estos entornos urbanos de los sectores más proclives a vigilar el buen funcionamiento de los servicios públicos (escuelas, centros sanitarios, transporte) y a exigir a sus responsables y a las autoridades políticas intervenciones para corregir anomalías inaceptables desde criterios y estándares comunes dentro de estos grupos. También priva a los más jóvenes de ciertos arquetipos sociales que pueden tener una influencia socializadora. La desaparición de las clases medias erosiona actitudes, aspiraciones y patrones de comportamiento prevalentes en entornos de clase media. Estas orientaciones son interiorizadas mediante procesos de imitación (no siempre conscientes) y legitiman por ejemplo actitudes de compromiso con valores escolares.

Los efectos contextuales han sido descritos por numerosos estudios de sociología de la educación. Esta investigación evidencia que cuando los estudiantes son "segregados", ya sea por causas residenciales, porque asisten a diferentes escuelas o porque son "canalizados" a diferente aulas o itinerarios formativos dentro de los mismos centros, sus resultados empeoran. Es lo que se llama también hipótesis de la "doble amenaza", porque sugiere que los niños de familias desfavorecidas enfrentan dificultades derivadas de las condiciones que encuentran en casa y de las circunstancias sociales que impera en su centro educativo.

Hay abundante evidencia empírica sobre la asociación de la composición socioeconómica de los centros educativos y los resultados escolares. Gran parte de los trabajos detectan efectos importantes. El rendimiento de los estudiantes mejora, controlado el efecto de otras características socioeconómicas, cuando el centro (o en el aula) hay un porcentaje elevado de estudiantes que provienen de entornos favorecidos (Sacerdote 2011; di Paolo y Choi 2014). Las escuelas y grupos clase con concentraciones elevadas de estos perfiles tienden a presentar ventajas "contextuales": atraen los profesores más motivados y capacitados cuando éstos tienen margen para elegir el centro, trabajan con familias más conscientes del valor de la educación y más dispuestas a colaborar con las escuelas, deben gestionar habitualmente niveles más bajos de conflictividad y problemas disciplinarios, y gozan, en general, de climas escolares más propicios para el aprendizaje. La clave de su buen funcionamiento son las redes de sociabilidad que se establecen en el espacio escolar. Estas redes influyen sobre los procesos de conformación de compromisos y disposiciones pro-educativas primeramente de los estudiantes, pero también de sus familias y los equipos docentes. Este tipo de compromisos y disposiciones se "contagian" y se convierten en marcos de relevancia significativos, experimentados como "normales" entre todos los individuos (Alegre 2012: 103).

En las escuelas que no tienen esa composición social "favorable" -y como resultado de la concentración de grupos sociales que otorgan menos valor a la experiencia escolar- podemos encontrar a menudo subculturas con resistencia y a veces hostilidad a la institución escolar, que tienen un impacto negativo para el alumnado más desfavorecido (Willis 1977). Dentro de estas subculturas, el compromiso escolar y el éxito educativo a menudo están desprestigiados, cuando no son vistos directamente como comportamientos "desviados" o que desafían valores dominantes en esos entornos. Formas de desafección como éstas (descritas en la literatura norteamericana como "acting white") han sido utilizadas para entender los bajos rendimientos educativos de algunas minorías étnicas y grupos inmigrantes (Fordham y Ogbu 1986).

Geografía de la pobreza infantil en Cataluña

Durante muchos años la pobreza infantil ha permanecido prácticamente invisible en Cataluña. Aunque los indicadores de uso común para identificarla y medirla nos sugerían que la magnitud del fenómeno era bastante relevante, en un contexto de bonanza económica, la atención que recibía era mínima. Sólo coincidiendo con el agravamiento de las condiciones económicas experimentado durante la crisis 2008-2015, la pobreza y sus efectos han entrado con fuerza en el debate público. Repentinamente hemos reparado en que Cataluña ha convivido durante más de una década con tasas de pobreza infantil que la situaban en el furgón de cola de Europa (Marí-Klose y Marí Klose 2012, 2015).

La pobreza se distribuye en el espacio, aunque no es fácil dibujar mapas de la pobreza. Recientemente, IDESCAT ha desarrollado una metodología para determinar el nivel socioeconómico a nivel municipal. Una metodología similar existe en la ciudad de Barcelona desde 2008. Desde ese año se publica anualmente un indicador de Renta Familiar Disponible (RFD), que realiza una estimación teórica del nivel medio de renta per cápita de los residentes en 73 barrios de la ciudad. Gracias a esta estimación es posible analizar la evolución de las desigualdades territoriales en la ciudad. Pero hasta hace poco existían pocas oportunidades de analizar el bienestar material de la infancia a escala territorial.

En 2014, un equipo de investigación del Instituto de la Infancia y Mundo Urbano (CIIMU), bajo mi dirección, utilizó el indicador de RFD para parcelar la ciudad en tres estratos según el nivel de renta de los barrios, y a partir de esta clasificación, estudiar divergencias en las condiciones de vida infantil (Marí-Klose, Julià, Escapa i Marí-Klose, 2015). El instrumento para realizar esta investigación fue el *Baròmetre d'Infància i Famílies* de Barcelona, una encuesta realizada a 1.200 familias con menores de 16 años en el hogar en la ciudad de Barcelona, con submuestras de 400 casos en cada estrato que permiten un análisis territorial desagregado.

Figura 1. Distribución territorial de los estratos según RFD (2012)

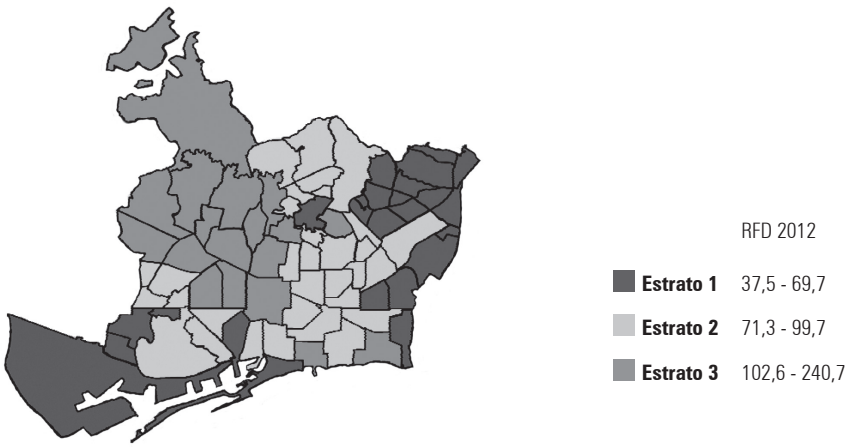

Fuente: Barómetro de Infancia y Familias de Barcelona.

El cuestionario del Baròmetre d'Infància i Famílies (BIFAB 2014) incluía hasta 90 preguntas sobre distintos aspectos que conciernen al bienestar infantil: situación económica del hogar, privación económica, bienestar relacional, salud, educación. En este trabajo solo estamos en condiciones de presentar, a modo de breve ilustración de las geografías de la desigualdad infantil, alguno de los resultados del análisis de los fenómenos de privación obtenidos a partir de la desagregación territorial por estratos. La encuesta permite acercarse a la privación de los hogares con niños con los indicadores acordados en el Consejo Europeo en el marco de la Estrategia 2020.[1] Los resultados son los que aparecen a continuación:

Gráfico 1. Menores de 16 años según tipo de privación material (estrategia Europa 2020) y estratos de Barcelona

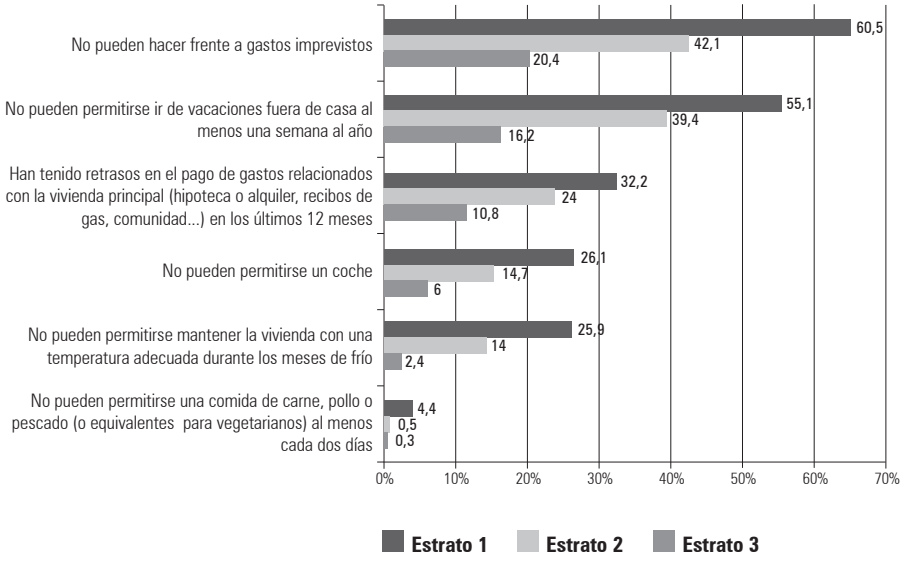

Fuente: Barómetro de Infancia y Familias de Barcelona.

Los valores de privación que se observan en el estrato 1 están muy por encima de los valores medios de la ciudad, y de los valores medios en España o la UE15. De hecho, el 26,1% de los menores de 16 años en barrios del estrato 1 (donde encontramos la mayoría de barrios del distrito de Nou Barris, el Carmel, Barceloneta, la Trinitat Vella o Baró de Viver) vivían en situación de carencia material severa (que es el indicador que permite identificar a las personas que viven en hogares donde se conjugan simultáneamente al menos cuatro situaciones de privación de las nueve contempladas).

[1] 1) Tener atrasos en el pago de las facturas relacionadas con la vivienda principal (alquiler, hipoteca, luz, gas, etc.) o compras a plazos, 2) Mantener el hogar a una temperatura adecuada, 3) hacer frente a gastos inesperados, 4) Comer carne o las proteínas de forma regular, 5) Ir de vacaciones, 6) Disponer de coche, 7) Disponer de lavadora, 8) Disponer de televisión en color, 9) Disponer de teléfono.

En los barrios del estrato 2 esto se producía en un 15,2% de los hogares, y en el estrato 3 tan solo en el 3,5%. En el conjunto de la ciudad, el valor medio es 14,2%, en Cataluña (según datos de la Encuesta de Condiciones de Vida 2014), el indicador de carencia material severa es 9,6%, y en el conjunto del Estado, 8,7%.

Las situaciones de privación desagregadas por estratos territoriales vuelven a ser muy evidentes cuando examinamos indicadores específicos de bienestar infantil que se incluyeron en el BIFAB en línea con los que se manejan en la Encuesta de Condiciones de Vida, que proporciona datos para Cataluña y España.

Tabla 1. Porcentaje de menores de 16 años que no disponen de los siguientes ítems porque no se lo pueden permitir según Estratos de Barcelona

No disponen porque no se lo pueden permitir...	Barcelona	Estratos 1	Estratos 2	Estratos 3	Cataluña	España
Ropa nueva (que no sea de segunda mano)	6,6	13,0	6,4	1,9	6,8	7,7
Dos pares de zapatos adecuados (o un par adecuado para cualquier época del año)	1,9	4,7	0,9	1,3	2,1	2,9
Comer fruta fresca y verduras, al menos una vez al día	1,5	1,3	2,1	0,8	1,3	1,7
Al menos, una comida de carne, pollo o pescado (o equivalente vegetariano) al día	1,5	3,0	1,4	0,3	3,3	2,8
Hacer, al menos, tres comidas al día	0,3	0,3	0,2	0,3	--	--
Tener regularmente actividades de ocio (deporte, natación, tocar un instrumento, organizaciones juveniles, etc...)	11,3	19,6	12,0	4,0	21,3	13,0
Poder participar en los viajes y acontecimientos escolares por los que hay que pagar	7,5	12,9	8,4	2,0	13,2	11,6
Celebrar las ocasiones especiales (aniversarios, santos, acontecimientos religiosos, etc.)	6,7	12,5	6,6	2,4	15,8	11,4
Poder reunirse, de vez en cuando, con los amigos para jugar e invitar a tomar algo	6,7	11,9	7,1	1,9	19,1	12,8
Equipos de ocio al aire libre (bicicletas, patines, etc.)	3,9	6,2	4,5	1,3	9,7	6,0
Libros adecuados para su edad	2,7	7,4	1,6	0,5	3,1	2,3
Juguetes que se puedan utilizar dentro de la vivienda, juguetes educacionales para bebés, juegos de mesa, juegos de ordenadores, etc.)	2,7	5,5	2,4	0,8	3,9	3,5

Nota: Todos los ítems son para menores de 1 a 15 años, menos el ítem "Poder participar en viajes..." que va dirigido a menores de 3 a 15 años.

Fuente: Barómetro de Infancia y Familias de Barcelona.

Como puede apreciarse, las diferencias más significativas aparecen en la posibilidad de mantener actividades de ocio, participar en los viajes y acontecimientos escolares por los que se debe pagar, celebrar las ocasiones especiales o reunirse con los amigos. Más allá de los propios condicionamientos de la privación económica que comparten con otros miembros del hogar, estos elementos son claves para el desarrollo de los niños. No poder participar en actividades de

la escuela o externas, ya sean formales (extraescolares, viajes organizados por la escuela, etc.) o informales (quedar con los amigos) tienen una influencia destacada en cómo se conforma la relación de los niños con el grupo de iguales, pudiendo provocar situaciones estigmatización y aislamiento.

Conclusión

La desigualdad tiene una clara expresión geográfica, y ésta se manifiesta de forma contundente en las primeras etapas de la vida. La pobreza infantil se concentra territorialmente, y esa concentración produce efectos contextuales que configuran las experiencias de exclusión a lo largo del itinerario vital en la infancia y la juventud. Evitar que "la gente se quede atrás" es intervenir en esas etapas, actuando no solo las formas de privación económica de las personas y los hogares, sino prestando atención a efectos contextuales.

Las desigualdades en Cataluña tienen una clara expresión territorial. Hasta ahora no ha sido fácil acercarse a esta dimensión geográfica, en especial en relación a la situación de la infancia. El *Baròmetre d'Infància i Famílies* es un instrumento que posibilita esa aproximación en la ciudad de Barcelona. Los resultados de este ejercicio arrojan resultados inquietantes, que ponen sobre la mesa las situaciones de desigualdad infantil que pueden encontrarse en una misma ciudad, distribuidas territorialmente en forma de conglomerados donde los efectos contextuales son previsiblemente muy fuertes. Frente a esos efectos contextuales es necesario actuar de manera decidida, corrigiendo tendencias a la segregación social. Esas tendencias son patentes en el uso de servicios públicos, y particularmente en la etapa infantil que hemos analizado aquí, en la matriculación diferenciada en escuelas, creando espacios donde, como resultado de la concentración de situaciones de adversidad social, se activan dispositivos de reproducción social de desventajas. Reconocer y seguir dibujando esas realidades es clave para arbitrar medidas correctoras.

Referencias

ALEGRE, M. (2012) "Climes (i sobretot) cultures escolars. Com s'expliquen i què permeten explicar", en C. GÓMEZ GRANELL i P. MARÍ-KLOSE (eds) *Família i relacions intergeneracionals: un espai d'oportunitats per a l'educació dels fills i filles*. Barcelona: Institut d'Infància i Món Urbà.

BYWATERS, P., BUNTING, L., DAVIDSON, G., HANRATTY, J., MASON, W., MCCARTAN, C., y N. STEILS (2016). *The relationship between poverty, child abuse and neglect: an evidence review*. Joseph Rowntree Foundation.

CAGE, RA., y J. FOSTER (2002). "Overcrowding and infant mortality, a tale of two cities". Scottish Journal of Political Economy, vol. 49, núm. 2, p. 129-149.

COGGAN, D., D. JP. BARKER, H. INSKIP, y G. WIELD (1993). "Housing in early life and later mortality". Journal of Epidemiology and Community Health, núm. 47, p. 345-348.

CONGER, R. D., GE, X., ELDER, G. H., LORENZ, F. O., y R. L. SIMONS (1994). "Economic stress, coercive family process, and developmental problems of adolescents". *Child development*, vol. 65, núm. 2, p. 541-561.

DI PAOLO, A., y A. CHOI MENDIZÁBAL (2014). "School composition effects in Spain: accounting for intercept and slope effects". *Hacienda pública española*, núm. 210, p. 57-84.

EVANS, G.W., NM. WELLS, y A. MOCH (2003). "Housing and mental health, a review of the evidence and a methodological and conceptual critique". *Journal of Social Issues*, núm. 59 (3), p. 475-500.

FORDHAM, S., y J. OGBU (1986). "Black Students' School Successes: Coping with the Burden of 'Acting White'". The Urban Review, núm. 18, p. 176–206.

FURLEY, A. (1989). A bad start in life – *children, health and housing*. Londres: Shelter.

GOUX, D., y E. MAURIN (2003). *The effect of overcrowded housing on children's performance at school*, París, INSEE.

KUH, D., y M. WADSWORTH (1989). Parental height: childhood environment and subsequent adult height in a national birth cohort. *International Journal of Epidemiology*, vol. 18, núm. 3, p. 663-668.

LAREAU, A. (2003). *Unequal Childhoods: Class, Race, and Family Life*. Berkeley: University of California Press.

LAREAU, A. y E. B. WININGER (2008), "Class and the transition to adulthood", en A. LAUREAU I D. CONLEY, *Social Class. How does it work?* Russell Sage: Nueva York.

LEON, DA., y G. DAVEY SMITH (2000). "Infant mortality, stomach cancer, stroke and coronary heart disease: ecological analysis". British Medical Journal, núm. 320, p. 1705-1706.

MARÍ-KLOSE, P., y M. MARÍ-KLOSE (2012). "Crisis i pobresa infantil a Catalunya", UNICEF Cataluña.

MARÍ-KLOSE, P., y M. MARÍ-KLOSE (2015). "Nous relats per noves polítiques contra la pobresa infantil", *Revista de Treball Social* 205: 9-27.

MARÍ-KLOSE, P., JULIÀ A., ESCAPA S., y M. MARÍ-KLOSE (2015). *Baròmetre d'Infància i famílies a Barcelona*. Institut d'Infància i Món Urbà y Ajuntament de Barcelona.

MISTRY, R. S., VANDEWATER, E. A., HUSTON, A. C., y V. C. MCLOYD (2002). "Economic Well-Being and Children's Social Adjustment: The Role of Family Process in an Ethnically Diverse Low-Income Sample". Child development, vol. 73, núm. 3, p. 935-951.

MONTGOMERY, S., BARTLEY, M., y R. WILKINSON, R(1996). "The association of slow growth in childhood with family conflict". NCDS User Support Group Working Paper, núm. 48.

NELSON, C. A., y SHERIDAN, M. A. (2011). "Lessons from neuroscience research for understanding causal links between family and neighborhood characteristics and educational outcomes", en G. DUNCAN i R. J. MURNANE, *Whither opportunity*. Russel Sage: Nueva York.

OFFICE OF THE DEPUTY PRIMER MINISTER (2004). *The impact of overcrowding on health and education. A review of evidence and literature*. Londres: Office of the Deputy Prime Minister.

POWER, S., WHITTY, G., y D. YOUDELL (1995). *No place to learn: homelessness and education*. London: Shelter.

SACERDOTE, B. (2011). "Peer effects in education: How might they work, how big are they and how much do we know thus far?", A HANUSHEK, E.A., MACHIN, S.J. i WOESSMANN, L. (eds.), Handbook of the Economics of Education, núm 3, p. 249-277. North-Holland: Amsterdam.

WILLIS, P. (1977). *Learning to Labor: How Working Class Kids Get Working Class Jobs*. Nova York: Columbia University Press.

De la utopia a la realitat: una llei dels usos del temps

Sara Berbel, Inma Moraleda i Mar Serna

La nostra societat ha experimentat una profunda transformació econòmica, social i demogràfica durant les darreres dècades. Aquesta transformació ha afectat de manera molt directa l'organització horària de la nostra societat, així com la gestió del temps per part dels sectors econòmics, culturals i educatius. Tanmateix, l'organització social del nostre temps no ha evolucionat tan àgilment ni eficaç com ho han fet altres sectors. Dóna la sensació que hem avançat a velocitat de vertigen vers una societat del coneixement en la tecnologia, la relació social des de la xarxa i la comunicació, mentre que hem mantingut els vells hàbits d'un món industrial, organitzat entorn al treball remunerat amb llargs i rígids horaris al lloc de feina.

De l'actual organització del temps se'n deriven seriosos obstacles per a molts àmbits de la vida de les persones i de l'organització social. Es frena la millora de la competitivitat empresarial i la productivitat laboral, provoca un augment de riscos psicosocials de les persones treballadores, col·labora en el manteniment de la desigualtat entre homes i dones, accentua problemes de salut derivats dels desordres en el son d'adults i infants, causa una manca de temps de lliure disposició personal i comporta una disminució del benestar relacional de la societat en general (Agenda Pública, 2015).

Aquesta situació posa en evidència la necessitat de replantejar l'organització horària al nostre país, i més quan la incorporació de cada cop més tecnologies de la informació i la comunicació, també en l'àmbit laboral, podrien afavorir noves fórmules de gestió del temps de treball personal i professional. D'altra banda, existeix a la societat civil una demanda creixent respecte a fer un bon ús del temps, ja que cada cop hi ha major consciència que la situació actual és nociva per al benestar de la població.

Les dades cada cop més nombroses que mostren com l'actual organització horària disminueix la qualitat de vida i comporta riscos psicosocials per a les persones de totes les edats han anat influenciant la societat. Les enquestes realitzades al nostre país en relació als horaris catalans mostren que la ciutadania té greus dificultats per conciliar la vida personal i laboral (Idescat, 2011), a les que cal afegir menys temps de dedicació a activitats necessàries per gaudir d'una qualitat de vida desitjable com són, per exemple, el fet de dormir menys que a la resta d'Europa o de treballar més hores a la feina i a la llar (en aquest darrer cas per part de les dones). Al mateix temps, creix en la ciutadania la consideració del temps com un factor social de benestar (Torns et al. 2011) i, per tant, hi ha una demanda implícita i explícita de reorganització horària. La situació actual reverteix en un increment de la desigualtat, el malestar social i en molts problemes de salut física i psíquica, risc d'accidents laborals i també de malalties relacionades amb l'estrès i l'ansietat, dificultat de presa de decisions, manca de concentració, reducció de la creativitat, etc (DGIOT 2008, 2009, 2010).

D'altra banda, es pot fins i tot parlar d'un dèficit democràtic quan la ciutadania no té temps per participar en la vida política, cultural, associativa, com passa a l'actualitat on el nostre país es caracteritza per un percentatge menor de participació que als països més avançats d'Europa (Berbel, 2015).

La situació de desigualtat de les dones al nostre país amb la responsabilitat d'una doble jornada no remunerada (les dones treballen més de 21 hores a la setmana a la llar en front de 7 hores els homes, segons l'ICD) i la dificultat d'accedir a càrrecs de decisió per la disponibilitat total que es demana, encara es veu més agreujada per uns horaris que impossibiliten la conciliació de la vida personal i laboral i obliguen les dones a eleccions no volgudes entre la vida familiar i la professional. D'això es deriva que cada cop hi ha més veus que se sumen a les dels primers grups de dones que als anys '90 van reivindicar "Les dones canviem els temps" al barri de Sants de Barcelona, mostrant que, a banda de tots els indicadors econòmics i de salut, disposar de temps ha de ser un dret de la ciutadania i és un element bàsic de justícia social.

El rol dels ajuntaments en la nova organització del temps

La gran transformació social i econòmica viscuda des de l'arribada de la democràcia al nostre país, ha tingut una rellevància especial en les nostres ciutats i pobles. Les ciutats no només han canviat la seva pell, han canviat també la seva funció primerenca de grans contenidors de població, per convertir-se en autèntics espais de relació, on s'esdevé la vida de les persones.

Les nostres ciutats van ser planificades per garantir, des del punt de vista de la vida quotidiana, els serveis bàsics com ara l'enllumenat, la recollida d'escombraries, garantir l'abastament de productes bàsics, el transport públic local i els serveis bàsics de serveis socials. Els primers ajuntaments democràtics ja van haver de fer front a tota una llarga llista de demandes de la ciutadania per tal de tenir estàndards mínims de qualitat de vida. Els governs locals son avui una garantia en la prestació de serveis de proximitat a la ciutadania.

La incorporació massiva de les dones al mon del treball remunerat, i l'escàs creixement, per no dir inexistent, de la quarta pota de l'estat del benestar, ha posat de manifest la disfunció existent entre les necessitats de les famílies i els serveis que l'estat posa al seu abast. Aquesta problemàtica és especialment patida per les dones, que sostenen, encara avui de manera majoritària, les tasques relacionades amb la vida quotidiana, a costa del seu temps personal.

En un altre àmbit que també ha de mantenir la nostra atenció, observem que d'una banda s'allarga, sortosament, l'esperança de vida. Aquest allargament requereix en la darrera etapa de la vida de les persones una alta dedicació temporal per part de les famílies i també de serveis públics especialitzats. D'altra banda, estem davant d'índexs de natalitat molt baixos provocats per les dificultats a l'hora de tenir un equilibri entre vida personal i laboral. Aquests dos factors, junt amb les conseqüències de la crisi sobre les famílies i la qualitat de l'ocupació tindran conseqüències molt greus en els sistemes que sufraguen l'escàs estat del benestar, si aviat no es prenen decisions al respecte.

És evident que les ciutats no tenen competències ni per variar els horaris laborals (Ley 7/1985, de 2 de abril, Reguladora de las Bases del Régimen Local), ni per marcar el ritme de la vida quotidiana,

ni per modificar el *prime time* dels horaris televisius, però sí que poden esdevenir espais de diàleg i de consens sobre els horaris dels serveis públics, sobre els horaris d'obertura de comerços, sobre les necessitats d'adaptar els horaris escolars o de temps de lleure i poden visualitzar nous models de treball remunerat que ja incorporen la perspectiva de l'ús del temps com un factor clau per a la competitivitat. Així ho han fet ja ciutats del nostre entorn metropolità com Sant Boi de Llobregat, Terrassa, Cornellà de Llobregat, Sabadell, i Barcelona.

Les ciutats han posat en marxa programes d'estudi del fenomen de l'ús del temps. Han revisat els horaris d'atenció al públic, i han implantat i fomentat l'ús de les tecnologies de la informació i la comunicació com a elements que estalviadors de temps alhora que garanteixen els tràmits a distància. Els governs locals han liderat la implantació de nous horaris en els mercats municipals, i en els transports públics locals. Els nostres ajuntaments han hagut de col·laborar per tal que les famílies puguin gaudir de casals de primavera i d'estiu per als infants i joves mentre pares i mares treballen, han obert d'aules d'estudi nocturn a les biblioteques municipals, han garantit casals de gent gran que no tanquen a l'estiu, o bé darrerament han instaurat beques menjador a l'estiu per poder garantir un àpat calent als nen i nenes quan l'escola tanca per vacances. Revisar els horaris ha estat un primer pas, però no hi ha prou. Cal un nou pas endavant.

El nostre món ha canviat i els ajuntaments, sense competències però amb voluntat de servei públic, i un gran esforç econòmic, han liderat fins ara un procés de canvi que vol donar resposta a les necessitats de les famílies, especialment importants per les dones. Han pres la iniciativa davant l'immobilisme de les institucions que malgrat tenir competències en moltes de les matèries que podrien accelerar el canvi cap a un ús del temps més racional i democràtic, segueixen estancades en un model de funcionament de la societat que té en el centre el treball remunerat, invisibilitzant el treball de cura de les persones i el sosteniment de la vida quotidiana. Aquesta és una perspectiva que no té present la doble o triple jornada de moltes dones. És una perspectiva antiga que no dona valor a l'imprescindible treball de cura que garanteix el funcionament de la vida diària de les famílies. És una perspectiva androcèntrica del funcionament de la nostra societat.

El principal objectiu de les polítiques progressistes ha de ser situar en el centre de la nostra proposta política a les persones i les seves necessitats. Treballar és una funció important en la nostra vida, però no és, o millor dit, no hauria de ser ni la única ni la funció principal. Avui encara el temps de treball ocupa l'espai central de la nostra vida. Tot gira al voltant del treball remunerat. Es fa imprescindible incorporar el temps que sosté la vida quotidiana i el temps personal a la nostra proposta política i social per poder garantir una societat més justa, més equitativa i més paritària.

Una nova llei per a un nou temps

Tal com hem dit, al nostre país, tradicionalment l'organització dels temps de vida ha girat i gira al voltant dels temps de treball. Aquest és el que ocupa el centre de la vida de les persones i dels territoris. Els temps dedicats a la família, a l'oci i el descans i a les activitats socials tenen un clar caràcter secundari.

Podria semblar que el transcurs dels anys ens ha aportat avenços importants en aquest necessari equilibri entre les diferents finalitats a què les persones dediquem les vint-i-quatre hores del dia. Tanmateix, la crisi econòmica ha estat una magnífica excusa per incrementar els temps dedicats

al treball i la disponibilitat horària, en perjudici de les altres necessitats de les persones. La precarietat en la contractació ha suposat un retrocés en aspectes que ja semblaven superats, com són l'acceptació d'unes jornades de treball superiors als límits legals, sense retribució ni descans compensatori.

La reforma laboral de 2012 ha incidit negativament en aquesta qüestió, no només per les modificacions sobre la jornada de treball, sinó també pel debilitament de la negociació col·lectiva i del paper dels agents socials i econòmics com motor del canvi. En contra del que podria pensar-se, no s'ha incrementat la productivitat, sinó que assistim sovint a una disminució del rendiment de les persones afectades per l'absència d'equilibri entre la vida laboral i la personal i familiar.

Només fa falta observar els efectes que aquest canvi legislatiu ha tingut sobre el contracte a temps parcial, del qual el percentatge s'ha incrementat de forma notòria en els últims anys, i amb conseqüències intenses no desitjades cap a les dones que subscriuen tres de cada quatre contractes a temps parcial[1]. Aquest contracte, que podria ser un instrument voluntari de flexibilitat en l'organització del treball, és involuntari en el 64 per cent de les persones treballadores que l'han subscrit a Espanya, davant el 29,4 per cent dels països de la Unió Europea (Consejo Económico y Social 2014). La regulació actual introdueix una major flexibilitat empresarial que a la resta dels països comunitaris, amb una disponibilitat excessiva del temps en benefici de l'empresa.

La possibilitat de la distribució irregular del 10 per cent de la jornada de treball i la limitació de la reducció de la jornada diària per atendre a menors o dependents[2] operades per les últimes reformes laborals, no s'han acompanyat del reforçament necessari d'un dret efectiu a l'adaptació de la jornada de treball de les persones treballadores per facilitar la conciliació reconegut en la norma laboral, ni del dret a l'adaptació de la jornada per a formació[3].

En els últims anys s'ha volgut emular la legislació de països pròxims al nostre en la regulació laboral com paradigma de l'excel·lència, però només en aspectes parcials, amb oblit d'aquells que afavorien una major flexibilitat dels temps de les persones en les empreses. Això suposa que la distància del nostre país amb els del nostre entorn en qüestions relatives als usos dels temps és cada vegada major. Portem un desfasament de gairebé dues hores en els horaris de treball, oci, família i descans amb els dels països comunitaris, més racionals i en què existeix una major consciència d'aquesta necessària racionalització i equilibri dels diferents temps.

Cal recordar la iniciativa italiana de milers de dones en els anys 90 que va culminar amb la aprovació de la Llei dels permisos familiars, formació i coordinació dels temps de les ciutats, Llei Turc – nom de la Ministra de Treball - 53/2000, de 8 de març[4], i el desenvolupament per Decret Legislatiu de 151/2001, de 26 de març[5]. Una llei integral en aspectes importants de suport a la maternitat, paternitat, formació de les persones i que delimita la necessària diferenciació entre el temps per al treball i el temps per a les persones treballadores, amb un repartiment equitatiu i harmònic dels

---

1 L'any 2014, 737.000 treballadors tenien contracte a temps parcial en front a 2.021.000 treballadores (INE).
2 Articles 34.2 i 37.6 i 7 de l'Estatut dels Treballadors.
3 Articles 34.8 i 23.1b) de l'Estatut dels Treballadors.
4 http://www.handylex.org/stato/l080300.shtml Llei sobre "Disposicions per al suport de la maternitat, la paternitat, per al dret a l'atenció i a la formació i per a la coordinació dels temps de les ciutats".
5 http://www.handylex.org/stato/d260301.shtml

mateixos. Aquestes mesures s'impulsen fins i tot a través de fons econòmics específics per a les empreses que fomentin la flexibilitat dels horaris i per als plans territorials d'horaris de les ciutats (Mairal Jiménez, pàg135).

França ha estat el país que va fer el gran esforç de reduir la jornada setmanal de treball a les 35 hores i en juny de 2013 la Llei de Reforma Laboral, va modificar significativament l'ordenació del treball a temps parcial en establir, en principi, un mínim de 24 hores de treball setmanals. Suècia ha iniciat un camí, encara experimental, l'any 2014 en la segona ciutat més important, Göteborg, de reducció de la jornada laboral a 6 hores diàries sense baixar el salari. La prova realitzada en el sector industrial privat va demostrar resultats positius, en millorar la salut i el clima laboral, sense afectar a la productivitat i ara s'està experimentant en el sector públic.

En bona part dels països de la UE el 56 per cent de les empreses tenen implantats sistemes de temps flexible (bancs de temps i unes altres formes flexibles del treball) que possibiliten a les persones empleades triar diàriament l'hora d'entrada i sortida, sent paradigmàtic el cas alemany (OIT, 2011).

D'altra banda, les tecnologies de la informació i la comunicació, que en principi poden permetre una major conciliació de la vida laboral amb la personal, s'han convertit en un element que augmenta la disponibilitat horària de les persones treballadores. La reacció a aquesta excessiva dependència ha propiciat en empreses tecnològiques franceses i en empreses del sector de l'automoció alemanyes (Volkswagen, BMW, Daimler, entre altres) acords amb la representació sindical per deixar inactius els correus electrònics a partir de determinada hora, al final de la jornada diària de treball.

A Catalunya des de fa més de deu anys s'ha establert com prioritat la necessitat de la reforma dels temps i dels horaris. Així, l'*Acord Estratègic per a la Competitivitat i Millora de la Qualitat de l'Ocupació*, subscrit en febrer de 2005 pel Govern, organitzacions empresarials i sindicats, va posar les bases de la reforma horària, promovent a través de la negociació col·lectiva, una organització flexible del temps de treball amb garanties per a les persones, borses d'hores i teletreball (Mesura 75).

A més, el *Pla de Polítiques de Dones del govern de la Generalitat de Catalunya 2008-2011*, en el seu Eix 4 va establir com prioritat un nou model d'organització social i territorial que permetés equilibrar els temps i els treballs, així com promoure nous models de mobilitat en el territori.

El Consell de Treball Econòmic i Social en el seu recent informe del 2015 sobre *La gestió del temps de treball remunerat en el context de la reforma horària* mostra l'estat de la qüestió en el sector privat i públic, així com la negociació col·lectiva ha tractat aquest qüestió. A més, aporta tot un conjunt de propostes consensuades susceptibles de ser posades en marxa a Catalunya, per aconseguir la racionalització dels horaris.

Tot el que s'exposa ens mostra la necessitat urgent d'abordar, mitjançant l'aprovació d'una llei del Parlament de Catalunya una nova organització i gestió dels temps per promoure una millor qualitat de vida, que contingui polítiques transversals i integrals que, de forma decidida, donin resposta a aquesta nova organització i a una major racionalització dels horaris.

Les bases i els fonaments els tenim construïts, coneixem els avantatges que aportaran i els problemes que resoldran, així com les experiències d'èxit. Ara fa falta una decidida aposta política

que, previ un gran pacte social sobre els nous usos del temps, ens mostri els camins d'aquesta decidida nova forma d'organitzar els serveis públics i privats, els nous temps dels espais públics, de les ciutats, de les empreses, del comerç, de l'oci, del descans, entre d'altres. En definitiva, els nous temps de les persones.

La promoció d'aquesta millor qualitat de vida que aquest canvi comportarà només pot fer-se amb polítiques decidides de transformació i racionalització dels horaris, dotades econòmicament dels recursos necessaris perquè es converteixin en realitat.

És el moment que la gestió del temps se situï com a central a l'agenda política i s'avanci cap un pacte entre tots els sectors implicats: administració, educació, empresa, comerç i oci i cultura, que pugui finalitzar amb una Llei del Temps consensuada i efectiva per a un veritable canvi social. Gaudir del propi temps ha de ser un dret de ciutadania. Una llei d'usos del temps, la norma que ho garanteixi.

El temps apremia.

Bibliografia

AGENDA PÚBLICA (2015). Nuevos horarios para nuevos tiempos sociales (Coord. Sara Berbel). Dossier n. 5. Edició *on line.*

AJUNTAMENT DE BARCELONA (2006). Les polítiques del temps, un debat obert. Col·lecció Dossiers del temps.

AJUNTAMENT DE BARCELONA (2006). Usos del temps i famílies, Colecció Dossiers del temps.

ASSOCIACIÓ DE LA REFORMA HORÀRIA (2015). *Una dècada de polítiques de temps a Catalunya*. Col.lecció Reforma Horària n.3.

BERBEL, Sara (2015). La falta de tiempo, ¿un déficit democrático? En *Nuevos horarios para nuevos tiempos sociales*. Agenda Pública, dossier n. 5

CONSEJO ECONONÓMICO Y SOCIAL (2015): "Memoria sobre la situación socioeconómica y laboral en España 2014. (Resumen Ejecutivo)", Madrid, junio de 2015, página 18

CTESC (2015). Col·lecció Estudis núm. 37, Barcelona.

DIPUTACIÓ DE BARCELONA (2011). Polítiques urbanes del temps. Marc conceptual i operatiu, Àrea d'Igualtat i Ciutadania.

DIPUTACIÓ DE BARCELONA (2011). Les polítiques dels nous usos del temps en els municipis petits de la província de Barcelona. Àrea d'Igualtat i Ciutadania

DIRECCIÓ GENERAL D'IGUALTAT D'OPORTUNITATS EN EL TREBALL (2008). *Fòrum Català de persones expertes per un repartiment igualitari del temps de treball: metodologia, conclusions i propostes*. Barcelona, Departament de Treball. Generalitat de Catalunya.

DIRECCIÓ GENERAL D'IGUALTAT D'OPORTUNITATS EN EL TREBALL (2009). *Experiències en l'organització del temps de treball a les empreses de Catalunya*. Barcelona, Departament de Treball, Generalitat de Catalunya.

DIRECCIÓ GENERAL D'IGUALTAT D'OPORTUNITATS EN EL TREBALL (2010). *Resultats del projecte pilot "Impuls de noves formes d'organització del temps de treball a les empreses catalanes"*. Barcelona, Departament de Treball, Generalitat de Catalunya.

GESOP (2016). Breu de dades 28, Escletxes de gènere, març 2016.

IDESCAT (2011). *Enquesta de l'Ús del Temps 2010-2011*. Barcelona, Generalitat de Catalunya.

INICIATIVA PER A LA REFORMA HORÀRIA Dossier nº1 "Una dècada de polítiques de temps a Catalunya (2000-2014)".

MAIRAL JIMÉNEZ, Manuel. "La conciliación de la vida laboral con la vida privada del trabajador en Italia". Temas Laborales núm. 96/2008, páginas 135 a 182.

OIT: "El tiempo de trabajo en el siglo XXI". Informe para la Comisión de Expertos . octubre 2011, Pág. 54

TORNS, T; BORRÀS, V; RECIO, C; MORENO, S (2011). El temps de treball i el benestar quotidià. Arxiu. *Arxius de ciències socials*, 24.

Més soles que mai. La monomarentalitat com a factor de pobresa i exclusió social

Emilie Rivas

Tots els éssers humans tenim drets, i els nens i les nenes també. És una obvietat. No obstant això, a causa de la seva edat, hi ha més probabilitat que els seus drets siguin oblidats o s'ignorin. Els drets dels infants estan recollits en l'instrument jurídic internacional més ratificat a nivell mundial, la Convenció sobre els drets de l'Infant del 1989 de les Nacions Unides. Aquest tractat ofereix una nova visió de l'infant com a subjecte de drets i no com a mer objecte de protecció; es tracta d'un gran pas, a nivell mundial, en el reconeixement jurídic i social dels infants. La ratificació de la Convenció el 1990 per l'estat espanyol atorga a tots els infants el gaudi d'aquests drets, i de la mateixa manera obliga l'Estat a garantir-los al seu territori.

Alguns dels 54 articles de la Convenció fan especial èmfasi al dret que tenen els nens i nenes de viure dignament i en igualtat d'oportunitat (articles 6 i 27). En aquest sentit, la situació de pobresa que viuen molts, massa infants a Espanya i també a Catalunya, és una clara vulneració dels seus drets i una pèrdua d'oportunitats. Els nens i les nenes són i porten temps sent el col·lectiu més pobre. A Catalunya el risc de pobresa de la població total és del 19,8%; mentre és del 14,5% a les llars sense infants, puja al 24,8%[1] a les llars amb infants. La pobresa a Catalunya té ulls i cara d'infant; no es pot obviar aquesta realitat.

Dins d'aquest col·lectiu quatre grups són encara més vulnerables. Es tracta de les llars nombroses, les llars on els progenitors no han acabat els estudis secundaris, on els progenitors són estrangers i les llars monoparentals. El juny de l'any 2015 *Save the Children* va portar a terme un estudi qualitatiu[2] sobre la situació d'especial vulnerabilitat de les llars monoparentals amb l'objectiu d'entendre en què eren més vulnerables aquest tipus de llars enfront de les llars biparentals. Per referir-nos a aquest nucli familiar recorrerem al concepte de monomarentalitat, que reflecteix amb major precisió aquesta realitat, ja que a Catalunya el 78% d'aquestes llars és encapçalat per dones i a l'estat espanyol es tracta del 82%. És important utilitzar la terminologia correcta, ja que la situació que viuen aquestes dones suposa una reorganització dels rols tradicionals atribuïts a la dona i a l'home, i posen en qüestió el model econòmic i social de les famílies tradicionals. I això s'ha de visibilitzar, tal com s'ha de visibilitzar i reconèixer les dificultats que aquest canvi de model comporta.

---

1 Dades IDESCAT 2013.

2 El nostre estudi està basat en dades secundàries de fonts estadístiques oficials, dades extretes de la base de dades de l'"Enquesta sobre integració social i necessitats socials" de la Fundació FOESSA. Les dades de l'estudi "*Más solas que nunca:la pobreza infantil en familias monomarentales*" són generals per a tot el territori espanyol, per tant les dades que utilitzarem aquí es referiran a la realitat espanyola, amb algunes excepcions que tracten de la realitat catalana i que seran presentades com tals.

Així doncs, el fenomen de les llars monomarentals és una realitat creixent i amb rostre de dona. El 1980 aquestes llars representaven el 0,5% del total de les llars i ara se situen al voltant del 10,5%[3]. Aquest fet fa que sigui imprescindible abordar la situació amb un enfocament de gènere per entendre millor els factors d'exclusió i, conseqüentment, pensar en solucions adequades. Abans de seguir amb la descripció dels factors de risc de pobresa i exclusió social d'aquestes famílies, cal aturar-se una estona per explicar què entenem per família monomarental, ja que es tracta d'una aproximació conceptual que ha generat molta controvèrsia. Els elements que configuren una família monomarental no es limiten a l'especial situació de les mares solteres o a la de les mares separades, sinó que es refereix a la presència d'un sol progenitor a la llar familiar, a la convivència d'aquest adult amb un o diversos fills/es a la llar, a la dependència econòmica i social dels fills amb aquest progenitor i a l'heterogeneïtat de les causes que porten a la monomarentalitat.

L'estudi que es va portar a terme no tractava de les causes que donaven motiu a la monomarentalitat, sinó que se centrava en analitzar quins eren els obstacles als quals havien de fer front aquestes dones dia rere dia i com aquests obstacles representaven una barrera per a què els drets dels seus fills fossin garantits.

Les mares soles amb fills tenen una particularitat que les fa molt vulnerables i molts propícies a caure en la pobresa i l'exclusió social, i és que són les úniques que responen a totes les necessitats dels seus fills. Elles són, al mateix temps, responsables de proveir als seus fills de totes les necessitats bàsiques: sostre, aliments, higiene, roba. Però també han de respondre a les seves necessitats emocionals, socials, culturals, psicològiques, etc. En elles, en la mateixa persona, recau tot el pes d'ingressar recursos econòmics, però també de tenir cura dels nens, de la casa, de fer els seguiments dels deures, de portar-los al metge o a activitats d'oci, quan s'ho poden permetre. La llista és encara més llarga... En aquest sentit, les llars monomarentals representen un desafiament a les polítiques públiques i al sistema de benestar que segueixen sent pensats per a les famílies biparentals i qüestionen el funcionament del mercat laboral, posant a la llum les contradiccions, o podent avançar-nos a parlar de la impossibilitat, de conciliar treball remunerat i treball no remunerat[4].

És fonamental tornar a pensar les relacions entre família, estat i treball, ja que les famílies són grups socials connectats al context on es desenvolupen i, per tant, evolucionen amb les societats i les cultures en un procés recíproc i en constant interacció. Cada època s'ha caracteritzat per la seva organització en la producció, la distribució i el consum, amb conseqüències òbvies sobre la organització dels nuclis familiars[5]. És, doncs, necessari pensar en les famílies monoparentals contextualitzant-les a la seva època, tot explicant-ne les seves vulnerabilitats i referint-nos a la societat on s'ubiquen per així buscar solucions adaptades a la seva situació.

---

3 Dades de l'IDESCAT 2011.

4 Almeda Samaranch, Elisabeth; Di Nella, Dino (2011) "Hacia un enfoque integral de la monoparentalidad".

5 Carmen Rodriguez Sumaza y Tomasa Luengo Rodríguez (2011) "Una lectura de la monoparentalidad desde la perspectiva de la postmodernización de la familia". Vol 3 cap 4 Almeda Samaranch, Elisabeth; Di Nella, Dino (2011) "Hacia un enfoque integral de la monoparentalidad".

Excloses econòmicament

Les llars monomarentals són un dels col·lectius més afectats per la pobresa. El difícil accés al mercat laboral, la manca de mesures de conciliació i la falta de reconeixements jurídic, legal i social de la seva situació de vulnerabilitat fan que el risc de pobresa es dispari a aquestes llars, on el 43% dels infants és pobre[6].

Aquestes llars són dues vegades més pobres que el conjunt de la població i és perquè tenen més dificultats que les altres a l'hora de fer front a les despeses quotidianes. Això s'explica pel fet que les despeses són les mateixes que en qualsevol família biparental, però la font d'ingressos recau en una única persona i, per tant, representa la meitat d'ingressos. Això en el cas de les mares que poden treballar.

Segons l'estudi de *Save the Children*, el 68% de les mares soles amb fills ha reduït despeses en alimentació, el 26.9% no menja carn, peix, pollastre 3 cops a la setmana i el 27,2% no porta una dieta equilibrada. Aquestes dades ens han d'alertar sobre les conseqüències desastroses que pot tenir en els infants el fet de no portar una dieta equilibrada, com és el cas de l'obesitat infantil, de la diabetis o d'altres carències en calci i vitamines, que tenen un impacte a curt i a llarg termini en la vida d'aquests nens.

Si centrem la mirada en alguns dels aspectes que es consideren essencials per trencar la situació de pobresa i en els quals els estats han d'invertir si volen lluitar contra la pobresa infantil, s'observa que en àrees tan fonamentals per a la inclusió com l'ocupació, l'habitatge, la salut o les xarxes de suport, aquestes llars tenen més dificultats i són més propícies a patir exclusió en tots aquests àmbits.

Excloses del mercat laboral

Un dels principals problemes al qual s'afronten les famílies monomarentals és el de tenir una feina compatible amb la cura dels fills. Sabem que, en una societat capitalista com és la nostra, el treball és una de les vies més directes per sortir de la pobresa, però l'accés al mercat laboral es fa molt difícil quan una persona està sola per atendre les necessitats familiars. Per això, moltes vegades, les mares soles amb fills opten per llocs de treball de baixa qualificació, mal remunerats i precaris, però que els permeten atendre les necessitats dels seus fills.

L'accés al mercat laboral d'aquestes mares té dues cares. D'una banda estan les que no hi accedeixen, el 51.4% del total de les mares soles amb fills a càrrec no treballa; d'altra, les que hi accedeixen a través de treballs estacionals o eventuals, el 12.9%; d'obra i servei, el 9%; de menys de 20 hores, el 8,8% i de mitja jornada, l'11,7%.

L'alta taxa d'atur en aquests nuclis familiars té conseqüències molt greus en la vida quotidiana d'aquestes llars, ja que quan la mare està aturada la pobresa infantil afecta a 3 de cada 4 infants.

---

6 *Dades de Catalunya. Pla d'atenció integral a la infància i l'adolescència 2015-2018*. A Espanya aquest percentatge és del 54%.

Però sorprèn negativament que, encara que la mare treballi, més de la meitat dels nens i nenes segueix estant en situació de pobresa, 20 punts per sobre del percentatge de la població infantil total, i és que la cura dels fills i la manca de mesures de conciliació familiar i laboral són determinants a l'hora de no optar per contractes de jornada completa que segurament els hi aportarien més ingressos.

A l'Instar d'altres països europeus que han apostat per polítiques sobre la monomarentalitat enfocades a facilitar a la mare com a treballadora l'accés al mercat laboral (Suècia, Regne Unit, França, etc...), Espanya ha orientat les seves mesures familiars en la millora de les condicions de la baixa maternal i en els serveis d'atenció a la infància, centrant-se en la mare com a cuidadora i no com a treballadora[7]. Els efectes d'aquestes polítiques són molt notables en les dificultats d'accedir al mercat laboral de les mares soles amb fills a càrrec i participen a la seva exclusió social.

Excloses en l'habitatge

Com a l'ocupació, l'habitatge és un dels factors clau per disminuir o afavorir el procés d'exclusió social d'una família. Com és ben sabut, amb la crisi els problemes relacionats amb l'habitatge han augmentat dràsticament. Entre 2007 i 2013 la població que vivia per sota del llindar de pobresa a causa de despeses excessives relacionades amb l'habitatge s'ha casi triplicat i ha passat del 4,5% a l'11,1%.

En aquest context especialment alarmant, més de la meitat, el 53,6% de les llars monomarentals s'ha vist afectat per problemes relacionats amb aquest àmbit, prop del doble del total de les llars que se situa al voltant del 29%.

A més de tenir més dificultat per fer front a les despeses de la casa i del seu manteniment, tenen més problemes per accedir a la compra i al lloguer, per no comptar amb una nòmina (només el 52% treballa). També són més propícies a viure en barris marginals i en blocs de pisos, a tornar a viure amb els seus pares, a no independitzar-se o a ocupar il·legalment.

Les dificultats que tenen les mares soles amb fills per accedir a un habitatge de qualitat i a mantenir-lo impacten directament en el dia dia dels seus fills que molts cops no tenen espais propis per dormir, estudiar o jugar, no gaudeixen d'una llar calenta ni amb llum suficient, es troben allunyats de les zones d'esbarjo, o en els casos més greus, han d'abandonar les seves cases i fer front a processos traumatitzants de desnonaments.

Excloses en la salut

La mares soles amb fills tenen ja de per si una situació complexa que té efectes en la seva salut mental i física, ja que les dificultats a les quals han de fer front i les raons que les han portat a la monomarentalitat representen una font de desgast físic i emocional molt alta. En aquest sentit, és

---

7 Teresa Picontó Novales "Familias monoparentales en España: una análisis sociojuridico", vol 3 cap 5 Almeda Samaranch, Elisabeth; Di Nella, Dino (2011) "Hacia un enfoque integral de la monoparentalidad".

molt preocupant la prevalença de trastorns mentals associats a la depressió i a les crisis d'ansietat que afecta 2 de cada 10 mares.

A més, com a dificultat afegida, el cada cop més difícil accés a la salut, causat per les retallades, l'augment del copagament i dels preus dels medicaments, ha tingut un impacte devastador en aquestes famílies que han experimentat un empitjorament de la seva salut, tant de la mare com dels seus fills; el 28,3% de les mares ha deixat de comprar medicines o seguir un tractament mèdic per problemes econòmics, el 20,7% dels seus fills no pot tenir les ulleres que necessiten i el 30,4% no pot seguir el tractament especialitzat que li han recomanat.

L'exclusió en l'àmbit de la salut té conseqüències molt greus en els infants a curt, mig i llarg termini que, fins i tot, poden ser irreversibles. És en aquest àmbit on la pobresa es mostra amb més cruesa i on les desigualtats poden ser més rellevants i poden afectar en major mesura la igualtat d'oportunitats dels nens i de les nenes i la garantia dels compliments dels seus drets.

Excloses socialment

Finalment, l'última dimensió estudiada per *Save the Children* per entendre la situació de vulnerabilitat de les mares soles amb fills a càrrec es refereix a l'existència o a l'absència d'una xarxa de suport com a última malla de seguretat per evitar la cronificació de la pobresa.

És destacable el fet que 1 de cada 3 d'aquestes mares afirma no poder comptar amb ningú quan té problemes. Com aquestes famílies compten amb un nombre menor d'adults, la seva xarxa social també es divideix i es redueix dràsticament. No poder comptar amb aquesta xarxa empitjora, multiplica i intensifica les situacions de pobresa d'aquestes famílies que es troben soles, més soles que mai, per tirar endavant la seva família.

Aquesta exclusió social pot ser vista com una conseqüència de les diferents exclusions abans explicades, i és que la dificultat d'accedir al mercat laboral no permet crear relacions en l'àmbit laboral, la falta de temps personal, de diners, i la impossibilitat d'accedir a activitats d'oci, siguin per a elles o per als seus fills, també dificulten reforçar llaços amb persones conegudes o conèixer-ne de noves. Així aquestes mares es troben més soles que mai.

Conclusió

No tots els nens i nenes neixen amb les mateixes oportunitats, encara que tots els pares i les mares volen donar el millor als seus fills. Hi ha situacions que són molt difícils de superar, com és el cas de les mares que s'enfronten soles a cuidar els seus fills.

Com ho hem vist al llarg d'aquest article, les llars monomarentals són un col·lectiu en greu situació de precarietat, que necessiten polítiques socials adequades a les seves necessitats, a la de les mares i a les dels seus fills. Quan es protegeixen els drets de les dones amb fills a càrrec, també es protegeixen els drets dels seus fills, garantint els drets dels infants i els drets de les seves mares.

Aquestes polítiques, a més de ser dirigides a aquest col·lectiu especialment vulnerable, han de tenir un enfocament de drets, global i transversal, i han d'adaptar-se al context sociocultural postmodern al qual ens trobem.

Les llars monomarentals ja no són una excepció: representen el 10,5% del total de les llars, la tendència és a l'alça i la meitat es troba en situació de pobresa. És necessari abordar aquest problema de manera urgent, ja que es tracta d'una situació que vulnera els drets dels nens i nenes que viuen en aquestes llars. Per combatre aquestes situacions *Save the Children* proposa als poders públics algunes mesures que millorarien segurament la situació d'aquestes famílies, com per exemplar:

- Incrementar l'import de la prestació per fill a càrrec fins als 100 euros mensuals amb un increment addicional del 50% per a famílies monoparentals els ingressos de les quals se situïn per sota del llindar de la pobresa.

- Ampliar la deducció per maternitat per a famílies monoparentals en risc d'exclusió social amb fills menors de tres anys, sense que sigui necessari que la mare es trobi treballant.

- Establir una nova deducció per a famílies monoparentals en risc d'exclusió social amb fills a càrrec majors de tres anys i menors de divuit.

- Promoure, a través d'incentius, l'ocupació de qualitat de persones amb fills menors d'edat al seu càrrec en llars monoparentals.

- Establir incentius fiscals per a aquelles empreses que respectin i afavoreixin la conciliació laboral i familiar real.

- Incloure de manera generalitzada la categoria de família monoparental com a grup especial en l'accés a ajudes i prestacions en l'àmbit escolar.

- Garantir la gratuïtat del transport públic als nens i nenes de famílies monoparentals fins als 25 anys, sempre que segueixin sent dependents econòmicament de la unitat familiar.

En lloc de ser percebudes com un problema, les llars monomarentals haurien de ser considerades com un actor clau en el reconeixement del treball de cura no remunerat i la necessitat urgent de polítiques de conciliació, finalment necessàries per a totes les famílies i favorables a tots els infants. S'hauria de reconèixer la seva tasca com a actor de canvi en pro d'una relació més saludable entre l'estat, el treball i la família[8].

---

[8] Almeda Samaranch, Elisabeth; Di Nella, Dino (2011) "Hacia un enfoque integral de la monoparentalidad"

ANNEX

Gràfics trets de l'informe "Más solas que nunca: la pobreza infantil en la familias monomarentales", de *Save the Children* 2015, dades sobre la realitat d'aquestes famílies al conjunt del territori espanyol.

Niveles de pobreza en total de la población, población infantil de 0-17 años y niños en hogar monomarental (%)

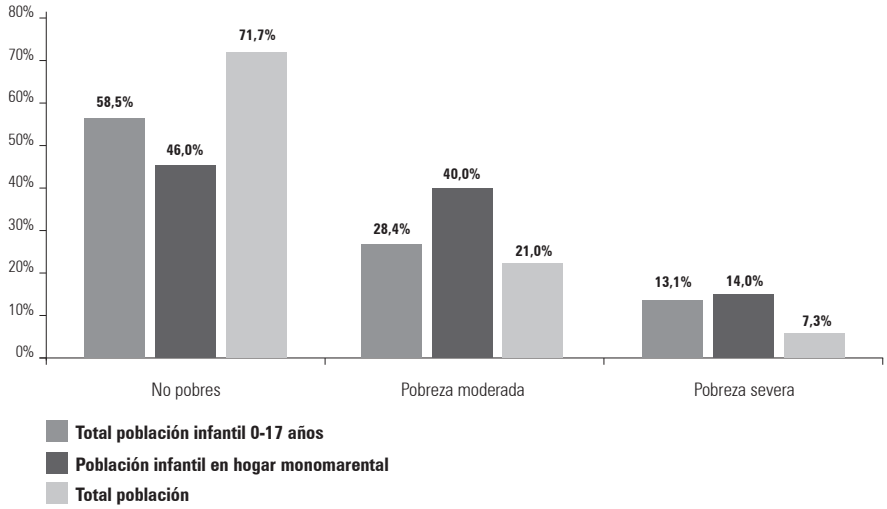

Fuente: Elaboración propia del Área de Investigación de Save the Children España, a partir de datos de la Encuesta FOESSA - 2014

Niveles de integración-exclusión social en el total de la población, población infantil de 0-17 años y niños en hogar monomarental (%)

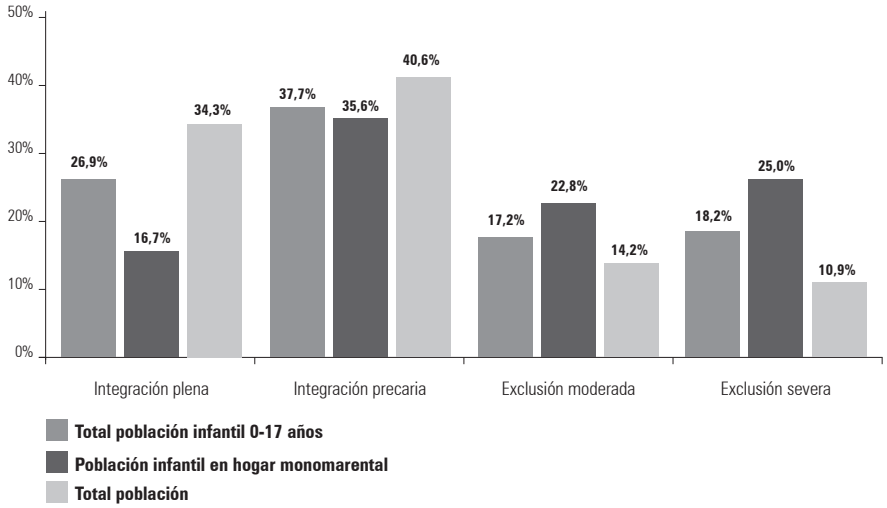

Fuente: Elaboración propia del Área de Investigación de Save the Children España, a partir de datos de la Encuesta FOESSA - 2014

Hogares que tienen que reducir gastos esenciales en su día a día (%)

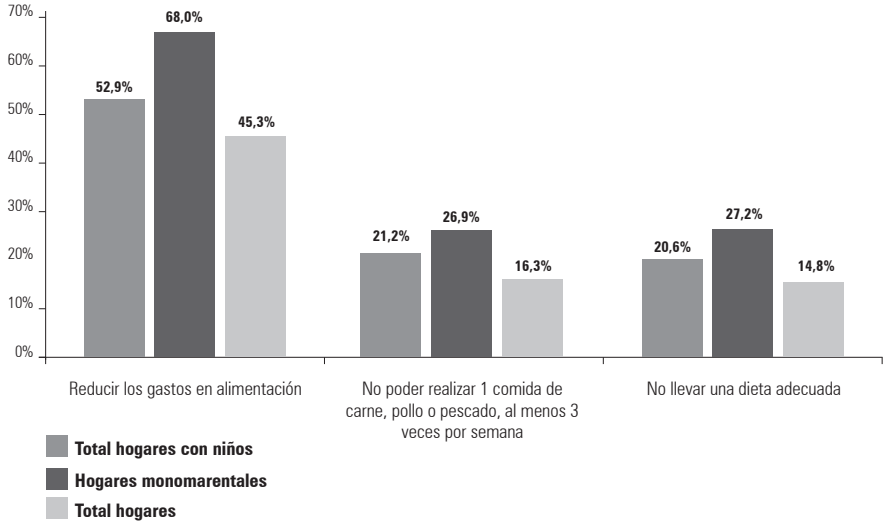

Fuente: Elaboración propia del Área de Investigación de Save the Children España, a partir de datos de la Encuesta FOESSA - 2014

Población afectada por los problemas de las 8 dimensiones de la exclusión social (%)

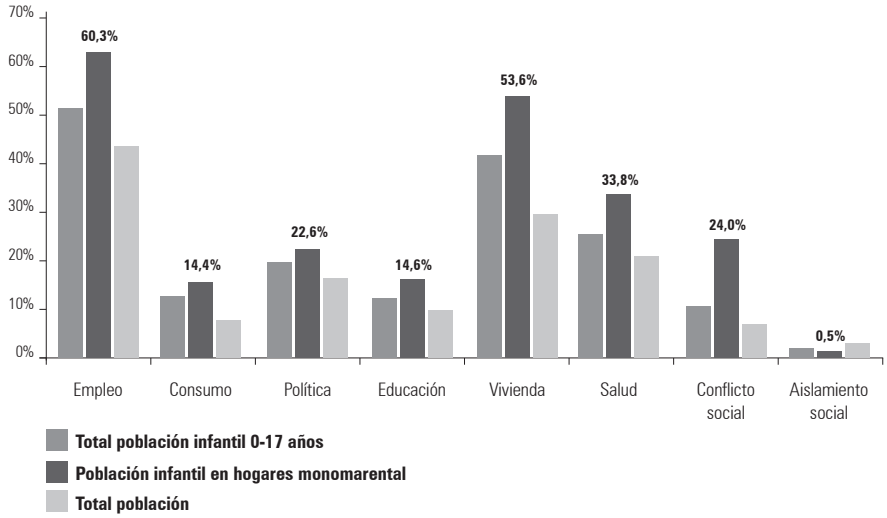

Fuente: Elaboración propia del Área de Investigación de Save the Children España, a partir de datos de la Encuesta FOESSA - 2014

Actividad laboral del sustentador principal según tipo de hogar (%)

	Hogares monomarentales	Total hogares con niños	Total hogares
Trabajando	48,6%	69,6%	49,7%
Buscando empleo	12,3%	19,9%	11,2%
Estudiante	0,1%	0,0%	0,4%
Percibía pensión jubilación/ingresos prejubilación	13,7%	4,3%	25,7%
Me dedicaba a las labores del hogar	**6,2%**	1,7%	2,0%
Incapacidad permanente	1,4%	0,7%	1,2%
Percibiendo pensión distinta a jubilación/prejubilación	**16,5%**	2,8%	8,7%
Otras situaciones	1,1%	0,8%	1,0%

Fuente: Elaboración propia del Área de Investigación de Save the Children España, a partir de datos de la Encuesta FOESSA - 2014

Pobreza infantil según la actividad del sustentor principal (%)

	Pobl. inf. en h. monomarental	Total población infantil
Trabajando	**51,8%**	33,3%
Buscando empleo	**74,8%**	69,1%
Percibía P- jubilación/ingresos prejubilación	32,6%	41,7%
Otras situaciones	43,0%	44,4%

Fuente: Elaboración propia del Área de Investigación de Save the Children España, a partir de datos de la Encuesta FOESSA - 2014

Tipo de jornada laboral del sustentador principal por tipo de hogar (%)

	Hogares monomarentales	Total hogares con niños	Total hogares
Menos 20 horas	**8,8%**	5,3%	4,2%
20 horas (media jornada)	**11,7%**	4,4%	4,2%
Entre 21 y menos 40	**25,7%**	12,6%	13,6%
40 horas	39,1%	55,9%	57,2%
Más de 40 horas	14,6%	21,99%	20,9%

Fuente: Elaboración propia del Área de Investigación de Save the Children España, a partir de datos de la Encuesta FOESSA - 2014

Población en hogares afectados por problemas de exclusión en la vivienda (%)

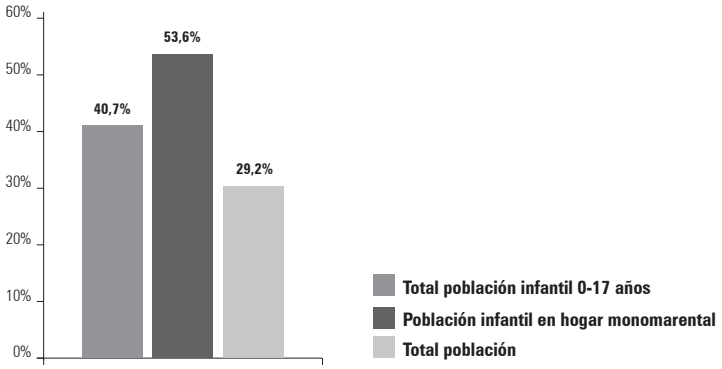

Fuente: Elaboración propia del Área de Investigación de Save the Children España, a partir de datos de la Encuesta FOESSA - 2014

Hogares afectados por problemas de vivienda relacionados con dificultades económicas (%)

	Hogares monomarentales	Total hogares con niños	Total hogares
Avisos por corte de luz, agua o teléfono	**28,5%**	25,0%	16,5%
No disponer de dinero suficiente para pagar gastos relacionados con la casa	**39,9%**	34,4%	23,9%
Sufrir algún tipo de amenaza de expulsión de su vivienda	**10,4%**	8,9%	4,9%
Reducir los gastos fijos de la casa	**77,1%**	63,5%	54,9%
Reducir los gastos de teléfono, televisión, internet	**75,8%**	60,8%	53,4%
No poder mantener la casa a la temperatura adecuada	**37,8%**	29,4%	23,9%
Cambio de vivienda	**7,1%**	5,3%	3,8%
Compartir piso con personas sin parentesco	**3,7%**	1,6%	2,2%
Alquilar alguna habitación a otros	**2,4%**	1,1%	1,7%

Fuente: Elaboración propia del Área de Investigación de Save the Children España, a partir de datos de la Encuesta FOESSA - 2014

Hogares afectados por problemas de exclusión de la salud. (%)

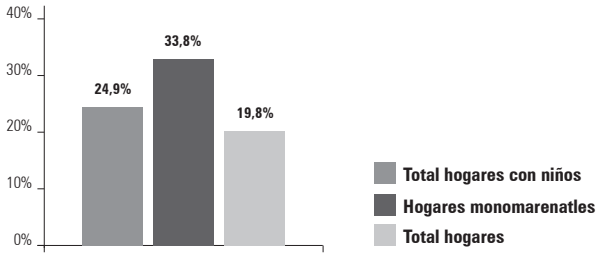

Fuente: Elaboración propia del Área de Investigación de Save the Children España, a partir de datos de la Encuesta FOESSA - 2014

Hogares afectados por problemas de exclusión de la salud. (%)

	Hogares monomarentales	Total hogares con niños	Total hogares
Alguien sin cobertura sanitaria	0,2%	0,2%	0,3%
Han pasado hambre en los 10 últimos años con frecuencia o la están pasando ahora	**10,3%**	7,3%	4,5%
Todos los adultos con minusvalía, enfermedad crónica o problemas graves de salud que les generan limitaciones para las actividades de la vida diaria	**2,1%**	0,5%	1,2%
Hogares con personas dependientes (que necesitan ayuda o cuidados de otras personas para realizar las actividades de la vida diaria) que no la reciben	**0,8%**	0,4%	1,1%
Hogares con enfermos, que no han usado los servicios sanitarios en un año	0,3%	0,3%	1,0%
Hogares que han dejado de comprar medicinas, seguir tratamientos o dietas por problemas económicos	**28,3%**	22,0%	15,8%

Fuente: Elaboración propia del Área de Investigación de Save the Children España, a partir de datos de la Encuesta FOESSA - 2014

Hogares afectados por problemas de exclusión de la salud por dificultades económicas. (%)

	Hogares monomarentales	Total hogares con niños	Total hogares
Ha requerido atención médica y no ha acudido el médico por no poder pagar el desplazamiento	**4,6%**	2,6%	1,7%
Ha requerido atención médica y no ha acudido al médico por estar en lista de espera	**5,3%**	3,8%	3,5%
Ha dejado de comprar medicamentos que necesita por no poder pagarlos	**9,1%**	7,2%	4,6%
Ha dejado de tener tarjeta sanitaria	1,0%	0,6%	5,5%
Dejar de seguir un tratamiento	**5,8%**	4,7%	3,1%

Fuente: Elaboración propia del Área de Investigación de Save the Children España, a partir de datos de la Encuesta FOESSA - 2014

Población infantil afectada según necesidades no cubiertas por no poder permitírselo (%)

Gafas	total población	12,2%
	población infantil 0-17 años	14,2%
	pobl. inf. en hogar monomarental	**20,7%**
Dentadura	total población	13,2%
	población infantil 0-17 años	13,8%
	pobl. inf. en hogar monomarental	**16,5%**
Prótesis	total población	0,6%
	población infantil 0-17 años	0,6%
	pobl. inf. en hogar monomarental	**1,0%**
Calzado ortopédico	total población	1,0%
	población infantil 0-17 años	1,2%
	pobl. inf. en hogar monomarental	**2,6%**
Rehabilitación	total población	1,4%
	población infantil 0-17 años	1,6%
	pobl. inf. en hogar monomarental	**2,9%**
Régimen alimentario	total población	0,9%
	población infantil 0-17 años	1,0%
	pobl. inf. en hogar monomarental	**1,9%**
Tratamiento especializado	total población	3,4%
	población infantil 0-17 años	23,9%
	pobl. inf. en hogar monomarental	**30,4%**
Médicos privados	total población	1,7%
	población infantil 0-17 años	3,8%
	pobl. inf. en hogar monomarental	**5,4%**

Fuente: Elaboración propia del Área de Investigación de Save the Children España, a partir de datos de la Encuesta FOESSA - 2014

Hogares donde el cabeza de familia no recibe o no ha recibido ayuda de su red de apoyo. (%)

	Hogares monomarentales	**Total hogares con niños**	**Total hogares**
¿Ha tenido alguna persona que pueda ayudarle cuando tiene problemas?	**26,4%**	23,1%	26,2%
¿Tiene alguna persona que pueda ayudarle cuando tiene problemas?	**36,9%**	27,0%	29,6%
¿Ha ayudado a alguna persona cuando ella tiene problemas?	23,7%	31,7%	28,8%
¿Ayuda a alguna persona cuando ella tiene problemas?	37,0%	42,3%	39,4%

Fuente: Elaboración propia del Área de Investigación de Save the Children España, a partir de datos de la Encuesta FOESSA - 2014

Les gitanes i els gitanos: cultura, canvis socials i la necessària igualtat d'oportunitats

Carme Méndez

"La mirada neta no és la mirada de la intel·ligència, però sí és eminentment intel·ligent. Té a veure més amb el do de mirar veient a l'altre/a sense prejudicis"

José Heredia Maya

"Poc sabem dels gitanos", deia Teresa San Román al seu llibre *La diferència inquietant* fa gairebé dues dècades. I encara seguim sense saber-ne m'atreviria a dir avui. I si poc sabem dels gitanos, menys encara sabem de les gitanes.

La seva història ha estat silenciada, poc escrita i escrita per altres. Les narracions poc inclouen les seves veus, la seva polifonia de veus, i sovint més que de la cultura es parla dels prejudicis i estereotips que es construeixen envers la seva imatge, una imatge social que generalitza, estigmatitza i despersonalitza.

Freqüentment han estat vistos i vistes com un grup homogeni. Aquest tractament deixa enrere la possibilitat que tenim de percebre i apreciar la variabilitat interna en les seves condicions i en la seva cultura, només ofereix una única visió homogènia i esbiaixada que no dóna cabuda a les molt diverses situacions existents. Difícilment es pot parlar dels gitanos i les gitanes com un tot cultural i social, no hi ha possibilitat de fer-ho. I, enmig de tal varietat, es fa difícil dir quina és la cultura dels gitanos i les gitanes.

La cultura és el pla de vida per a l'existència d'un poble, el projecte que un poble traça. Podem parlar de certs trets, de certes formes organitzatives, de certes estratègies que constitueixen un nucli cultural comú o almenys molt àmpliament compartit, encara que en cada moment, en cada lloc i, en cada conjuntura, pugui presentar variacions adaptatives i pugui canviar dinàmicament. En aquest nucli s'inclouria l'organització social basada en el parentiu i el valor que té la família, l'autoritat dels homes d'edat, la maduresa a partir del naixement del primer fill, la preferència per casar-se amb parents, el respecte als difunts i l'escrupolós compliment dels seus ritus, l'existència d'una llengua comú, malgrat s'hagi perdut quasi en la seva totalitat, i l'existència d'una identitat resistent construïda davant el paio. En aquest últim punt és necessària una advertència. No ha de confondre's oposició amb agressivitat ni pot confondre's cultura amb identitat. La identitat es construeix en un procés de reconeixement per oposició. La identitat només pren de la cultura aquells trets que són més apropiats per a representar-se a si mateixa.

La història de les gitanes i els gitanos, i no només la història recent, deixa entreveure les constants adaptacions i canvis que aquests/es han anat fent[1]: el pas del nomadisme al sedentarisme, que implica una autèntica revolució; la pèrdua de les seves professions tradicionals com la cistelleria, el *chalaneo* o la forja i el decantar-se decididament o a prendre contacte amb d'altres com la venda ambulant que s'adapta a les seves estratègies familiars, o cap als oficis assalariats; el seu pas de perseguits/des[2] a "incorporats/des", de desescolaritzats/des a escolaritzats/des, el pas de famílies extenses a nuclears o almenys més reduïdes en la seva extensió, en el que es refereix a l'organització i al desenvolupament de les activitats quotidianes, cada cop més freqüent; el pas d'una religiositat catòlica sense pràctica a la inclusió en l'església evangèlica i la seva pràctica diària; de la transmissió oral al clientelisme televisiu, com la major part de les societats actuals; del sentit de la grupabilitat i la solidaritat al creixent individualisme i la immersió en una societat de classes, tribut del propi procés d'integració social; i de nou, de venedors i venedores a consumidors/es, novament com bona part de la societat.

Reprenem l'heterogeneïtat. La variabilitat entre els gitanos ha de contemplar l'edat, el sexe, l'estatus, el nivell d'integració en els termes en els que parlàvem anteriorment, i la religió entre d'altres. També existeixen diferències respecte a l'origen territorial i a les diverses trajectòries adaptatives, adaptacions que en el seu camí, amb freqüència, seleccionen unes característiques i sepulten d'altres.

Precisament per aquesta variabilitat assenyalada, insistim que no es pot parlar de cap cultura com un tot. Tampoc de la cultura gitana.

Tornem a la història. Una història recent en la que només se'ls hi ha permès l'entrada en moments de bonança econòmica, i on la majoria social s'ha encarregat de fer-los fora del sistema cada vegada que aquest ha tingut èpoques de crisi. Acompanyant alhora de polítiques assistencialisme, segregacionistes (barris gueto, escoles gueto...), i culturalistes, que obliden totes elles la promoció integral, la proactivitat i l'apoderament de les persones des de la centralitat d'aquestes. Obliden la igualtat d'oportunitats real i efectiva.

Encara avui la població gitana continua exclosa: un 72% és pobre i un 54% està situada a la pobresa extrema; 7 de cada 10 adults majors de 15 anys són analfabets absoluts o funcionals; el 64'4% dels joves i les joves no acaben l'Educació Secundària Obligatòria; el 42% està aturat/a; i el 45% diu haver-se sentit discriminat/da, dades que posen novament en evidència la pendent igualtat d'oportunitats per al Poble Gitano.

I també la història i l'actualitat situa a les dones gitanes en una sola versió, la del prejudici i l'estereotip. Fa segles es deia d'elles que ocupaven els espais públics i anaven despullades, ara que són submises i només mares. Si les dones som diverses, també ho són les dones gitanes.
Les dones gitanes estan triplement discriminades: com a gitanes situades a l'exclusió, com a dones, i com a dones, de vegades, en el seu propi grup.

---

1 Les generalitzacions que segueixen a continuació han d'entendre's com a tendències donat que la diversitat i el ritme de la seva producció és cada cop, i especialment en l'actualitat, molt major.

2 Les lleis no permetien als gitanos la seva estància en molts pobles, la limitava a pocs dies en d'altres casos (limitació que va durar segles i que va arribar a les portes del segle XX) i potser aquella idea viatgera que els ronda, a vegades envoltada d'una aurèola romàntica, pot ser una imposició, un viatge per necessitat.

I a tots els percentatges aportats amb anterioritat hi ha un increment si parlem de les dones. Més encara si parlen de dones gitanes migrades procedents de la Europa de l'Est. I més, com ja assenyalàvem, en el context de crisi. Un més i més que no vol dir suma, sinó exclusió i pobresa amb majúscules. La feminització de la pobresa a extrems.

A aquestes dades també s'ha d'afegir sovint la priorització vital de les dones gitanes d'un itinerari comunitari i familiar front un personal i nominatiu. I el que la cultura, tot i les seves diversitats, situa en elles com a manteniment d'aquesta.

Si l'equitat fos efectiva no estaríem parlant d'aquestes situacions.

Si no hi ha desplegament de mesures una minoria ètnica marginada històricament es replegarà encara més sobre sí mateixa i construirà la seva identitat per oposició. I si les mesures no contemplen a les dones i als homes, i només incidim en les primeres, estarem contribuint al major perill ètnic, el que les pragmàtiques històriques no van aconseguir.

Fins hi tot els moviments feministes es van oblidar de les dones gitanes.

Per tant, cal una menció específica i explícita del Poble Gitano, de les dones gitanes, que porti a desplegar una operativa i intervencions en aquest sentit, en la millor direcció: des de la globalitat i en l'especificitat. Són imprescindibles mesures específiques que garanteixin la inclusió social de tots els grups exclosos, també de les gitanes i els gitanos a Catalunya.

En definitiva, la situació social i la imatge de la societat són motius suficients per situar la inclusió de la població gitana a les polítiques actives.

Catalunya ha avançat en el reconeixement cultural del Poble gitano, en el desenvolupament del Pla Integral del Poble Gitano i la posada en marxa del primer Intergrup Parlamentari del Poble Gitano. Tanmateix, ciutats com Barcelona van ser pioneres en posar en marxa el Consell Municipal del Poble Gitano i el passat any d'elaborar l'Estratègia Local per a la Inclusió social de la població gitana. Una Estratègia que cal desplegar i no pot esperar més. Una Estratègia que cal estendre i ampliar com a Estratègia per a la Inclusió Social de la població gitana a Catalunya.

Una societat cohesionada, un territori cohesionat, no pot tenir ciutadanes i ciutadans sense drets.

"Ara mateix enfilo aquesta agulla
amb el fil d'un propòsit que no dic
i em poso a apedaçar. Cap dels prodigis
que anunciaven taumaturgs insignes
no s'ha complert, i els anys passen de pressa .
De res a poc, i sempre amb vent de cara,
quin llarg camí d'angoixa i de silencis.
I som on som; més val saber-ho i dir-ho (...)
Posem-nos
dempeus altra vegada i que se senti
la veu de tots solemnement i clara.
Cridem qui som i que tothom ho escolti (...)
que tot està per fer i tot és possible."

Miquel Martí i Pol

ANNEX

L'extensió de la pobresa i l'exclusió a àmplies capes de la societat no poden invisibilitzar les carències i debilitats d'una comunitat afectada no només per la privació material, sinó pel rebuig, marginació i discriminació que pateix i que afecta a la garantia dels seus drets més fonamentals.

Els nivells d'exclusió són alarmants a la comunitat gitana. Segons el VII Informe FOESSA sobre exclusió i desenvolupament social 2014, 3 de cada 4 persones gitanes que viuen a Espanya (el 72%) es troben en situació d'exclusió social: 54% d'elles en exclusió severa, més del doble fa 4 anys (26%, FOESSA 2009) i cinc cops **més que la resta de la societat** (9'5%). L'informe confirma que la crisi, i les respostes polítiques que se li han donat, han intensificat els processos d'exclusió social de les famílies gitanes que, ja abans de la crisi, destacaven per la seva gravetat, i han erosionat els èxits assolits durant dècades.

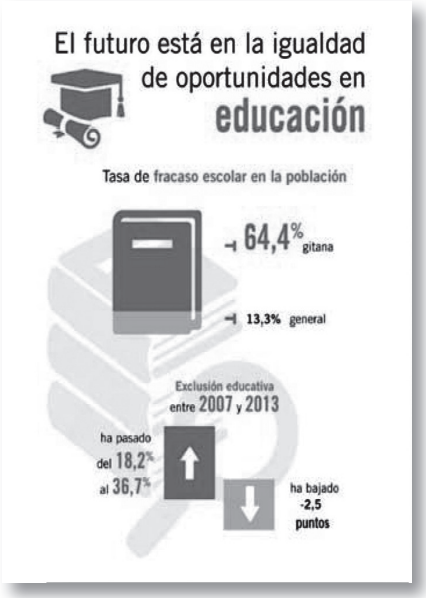

El reto del empleo por cuenta ajena y la mejora de la cualificación
Tasa desempleo entre la población
42%
gitana
general
36% de las familias gitanas depende de la venta ambulante

El reto de la plena integración residencial
12% de las familias gitanas viven en infraviviendas
4% en chabolas
Exclusión en vivienda de hogares gitanos
68,3%
72,1%
2007
2013

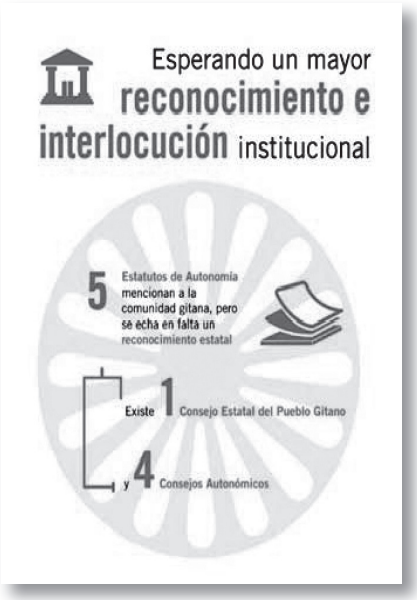
Esperando un mayor reconocimiento e interlocución institucional
5 Estatutos de Autonomía mencionan a la comunidad gitana, pero se echa en falta un reconocimiento estatal
Existe 1 Consejo Estatal del Pueblo Gitano
y 4 Consejos Autonómicos

El grupo social más discriminado en España y Europa
1 de cada 2 personas gitanas declara haberse sentido discriminada alguna vez
1 de cada 8 en el conjunto de la población española
La discriminación supone una vulneración de derechos fundamentales, una ciudadanía de segunda

Abstenció diferencial: la relació entre la renda i la participació electoral

Fundació Rafael Campalans

Recentment, ha entrat en vigor la Llei 19/2014, del 29 de desembre, de Transparència, accés a la informació i bon govern; que en el Títol VI regula les obligacions de les administracions públiques catalanes en matèria de govern obert. Aquesta nova forma de governança vol fomentar el diàleg permanent entre l'administració i la ciutadania, de manera que les polítiques públiques s'elaborin d'acord amb les necessitats i preferències de les persones per contribuir a superar la crisi de legitimitat de les institucions. Així ho constata la segona onada de 2016 del Baròmetre d'Opinió Política del Centre d'Estudis d'Opinió (CEO), que evidencia que la insatisfacció amb la política és el segon problema més important per als catalans (18,8%), només superat per l'atur i la precarietat laboral

Entre els principis del govern obert destaquen la transparència, la participació en l'elaboració de les polítiques i la col·laboració de la ciutadania en la consecució de l'interès general. La plasmació de les iniciatives de govern obert en una norma amb rang de llei comporta un salt qualitatiu en la voluntat dels poders públics de posar les persones en el centre de la seva activitat. Amb l'aprovació d'aquesta llei, s'insta les administracions catalanes a facilitar la presentació, per part de la ciutadania, de propostes i suggeriments per a la millora dels serveis públics; la participació en l'elaboració de les normes en curs i el dret de proposar iniciatives normatives, entre d'altres.

L'establiment d'aquesta relació bidireccional entre administració i ciutadania vol canalitzar la creixent mobilització i interès de la població pels assumptes públics en els darrers anys. En aquest context de progressiva obertura, és interessant preguntar-se quin tipus de persones exerciran realment els mecanismes de participació que es recullen a la llei. Tots els individus seran igualment proclius a valorar els nivells de qualitat d'un equipament, a proposar millores en els estàndards de prestació d'un servei públic o a promoure una iniciativa normativa al seu ajuntament? Els estudis en matèria de comportament polític posen de manifest que hi ha desigualtats en totes les formes de participació ciutadana en els afers públics.

La manca d'implicació d'algunes persones en la gestió dels problemes col·lectius podria revelar que aquests individus experimenten una dimensió de l'exclusió social; aquella que els allunya de les esferes de decisió pública. Més enllà que hi hagi persones que opten voluntàriament per no implicar-se en els afers col·lectius o de la desafecció creixent envers la situació política actual, la desmobilització permanent d'alguns individus pot tenir efectes negatius a l'hora de desenvolupar els seus projectes de vida a mitjà i llarg termini.

És rellevant estudiar les desigualtats en la participació política en la mesura que aquestes diferències determinen la capacitat dels individus d'influir en el disseny dels programes públics. Les persones que participen més aconsegueixen transformar de manera més efectiva les seves

demandes en acció política, i per tant, els seus interessos estan més ben representats. En canvi, els col·lectius més desvinculats del sistema tenen més risc de veure's perjudicats per la implementació de polítiques reformistes. Les diferències en la mobilització d'uns i altres grups socials no són aleatòries, sinó que depenen, entre d'altres, de factors socioeconòmics com ara el nivell formatiu, la situació laboral o l'estatus ocupacional. Nombrosos estudis posen de manifest que aquestes variables tenen un pes determinant. En paraules del politòleg Jordi Muñoz, "els barris de nivell socioeconòmic més elevat tendeixen a tenir uns graus de participació electoral molt més alts, mentre que les zones on viu la població amb rendes més baixes són les més abstencionistes, fins al punt que si observem el mapa de participació i el comparem amb el de renda familiar, veurem que són gairebé idèntics [...]. Entre les seccions més i menys participatives hi ha un abisme social. Ambdós fenòmens estan estretament relacionats".

La paradoxa és que la desmobilització d'alguns col·lectius envers els assumptes públics podria acabar reforçant les desigualtats socials.

En aquest article s'aportarà evidència per contribuir al debat entorn de les preguntes següents:

- *Les desigualtats en la distribució de la renda donen lloc a desigualtats en la participació electoral?*
- *En els darrers anys, ha variat l'efecte de la distribució de la renda en la participació electoral?*

En el primer cas, es vol contrastar la hipòtesi que a partir d'un llindar d'ingressos, les persones tenen cobertes les necessitats bàsiques i, per tant, estan més predisposades a interessar-se pels assumptes públics, mentre que els individus amb un nivell de renda més baix dediquen una part important dels esforços a garantir el benestar econòmic del seu nucli més proper.

D'altra banda, es té la hipòtesi que les dificultats dels poders públics per donar resposta als efectes de la crisi econòmica haurien fet que els sectors més desfavorits hagin mostrat una insatisfacció creixent amb els partits polítics "clàssics". Davant l'aparició de noves formacions, persones que tradicionalment es trobaven més allunyades de les institucions optaran ara per canalitzar les seves demandes a través del vot a nous partits. Es vol contrastar si l'increment de la participació ha estat més pronunciat entre els col·lectius amb rendes més baixes, de manera que l'efecte dels ingressos en la participació electoral s'hauria reduït.

De les diferents formes de participació política, en aquest capítol s'estudiarà la participació electoral, per diversos motius. D'una banda, les enquestes d'opinió reflecteixen que per a la ciutadania votar és una conducta socialment desitjable, i per això és un bon indicador d'integració social. Mostra d'aquest fet és que la participació electoral registrada als sondejos acostuma a ser més alta que la mobilització real. Poques persones reconeixen no acudir a les urnes quan hi ha una convocatòria electoral, ja que això podria interpretar-se com un símptoma d'exclusió. A la primera onada de 2016 del Baròmetre d'Opinió Política del CEO, el 84,4% de la ciutadania afirmava haver anat a votar a les eleccions del 27 de setembre. Tan sols el 15,1% manifestava haver-se abstingut, quan la dada real va ser del 22,5%.

D'altra banda, el vot és el tipus de participació política que requereix menys temps i esforç si es compara amb l'assistència a manifestacions, el consum polític, el contacte amb representants parlamentaris o la formulació de propostes per a la millora dels serveis públics, per exemple.

En la mesura que el vot és la forma de participació més estesa entre la ciutadania, si s'observa relació entre els ingressos i la probabilitat d'acudir a les urnes, hi haurà indicis per afirmar que les diferències serien encara més destacades en altres tipus de participació política.

De les diverses formes de mesurar el nivell socioeconòmic, l'anàlisi se centrarà en la Renda familiar disponible agregada a nivell municipal, per la validesa i comparabilitat de les dades que ofereix aquest indicador.

Gràfic 1. Municipis segons RFDB per habitant i Participació Eleccions al Parlament 2006

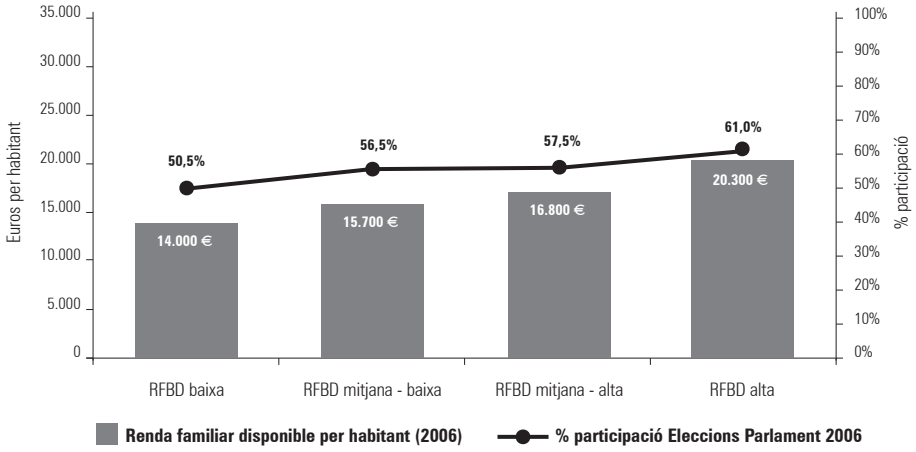

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'Idescat i del portal de Dades Obertes de la Generalitat de Catalunya

Gràfic 2. Municipis segons RFDB per habitant i participació Eleccions al Parlament 2015

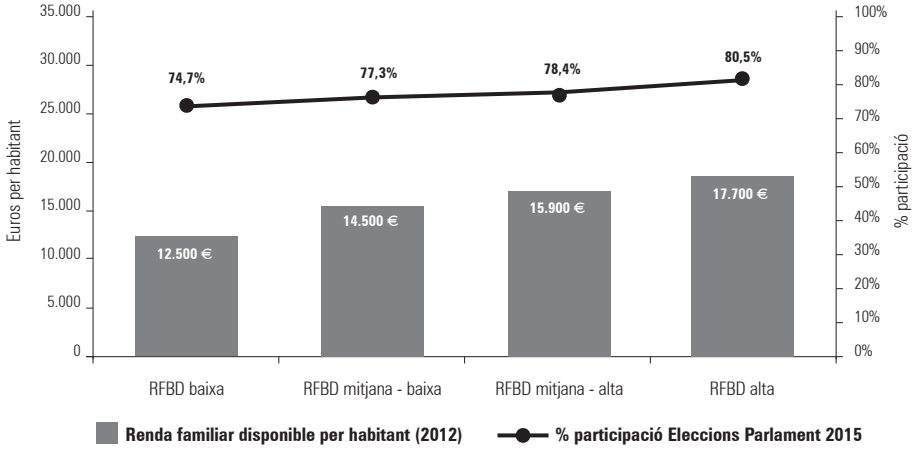

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'Idescat i del portal de Dades Obertes de la Generalitat de Catalunya

Als gràfics 1 i 2 es representa la relació entre el nivell d'ingressos de la població, mesurat a través de la renda familiar disponible per habitant (RFDB), i el percentatge de participació a les eleccions al Parlament de Catalunya de 2006 i 2015. Ambdós indicadors es presenten a nivell municipal. S'han establert quatre grups de municipis de grandària similar[1] ordenant-los segons la mitjana de la renda familiar dels seus residents.

En un context previ a la crisi econòmica i social que estem vivint, els municipis amb RFDB més baixa tenien el 2006 uns ingressos mitjans de 14.000 €, mentre que a l'altre extrem, els municipis amb RFDB més alta sobrepassaven els 20.000 €. La meitat dels municipis considerats tenien una renda propera a la mitjana de la distribució, entorn dels 16.700 €. Els habitants dels municipis més benestants comptaven, de mitjana, amb una renda familiar un 45% superior a la dels municipis del tram més baix.

En considerar el percentatge de votants a les eleccions al Parlament de 2006, s'observa que als municipis amb un nivell de renda més alt es va votar en major proporció. Aquesta tendència es reprodueix als quatre grups considerats, fet que podria reflectir una associació lineal entre la renda i la participació electoral. A la mostra analitzada, entre els 50 municipis amb menys recursos i els 50 municipis més rics va haver-hi més de 10 punts percentuals de diferència en la participació. En la línia del que apunten la majoria d'estudis de comportament electoral, d'aquestes dades es desprèn que en un context precrisi les capes socials amb un nivell de renda inferior se sentien menys apel·lades pel debat polític.

Entre 2006 i 2015 la societat catalana ha experimentat canvis substancials a causa de la crisi econòmica i social, i la creixent desafecció envers les institucions. Aquestes transformacions podrien haver modificat la pauta d'abstenció diferencial per motiu de renda. A les eleccions del 27 setembre de 2015 es va registrar un mínim en el percentatge d'abstenció en uns comicis al Parlament de Catalunya (25,0%), que podria explicar-se per una campanya mediàtica molt intensa durant els mesos precedents a la convocatòria electoral, per la resposta dels poders públics a la crisi econòmica, pels casos de corrupció, el debat independentista i l'emergència de nous partits que ampliaven l'oferta electoral. La presència a l'agenda pública de temes que no havien estat objecte de debat en eleccions anteriors podria haver estat un incentiu addicional per als col·lectius tradicionalment allunyats de la política catalana. Amb tot, de nou la mobilització ciutadana no va ser homogènia en el territori; sinó que els municipis amb un nivell de renda més alt van tornar a votar en major proporció. El gràfic 2 mostra que als 50 municipis amb RFDB més alta es va registrar una participació electoral gairebé 6 punts percentuals superior a la dels 50 municipis amb menys recursos. Tot i que el diferencial entre ambdós grups va ser més baix que als comicis de 2006, la major mobilització dels sectors menys afavorits es va acompanyar d'un creixement similar entre les classes benestants. Novament, les demandes dels col·lectius amb nivells de renda més elevats es van veure millor representades a les institucions.

A continuació s'analitza aquest fenomen des del punt de vista territorial, representat en quatre mapes. Els de l'esquerra mostren la distribució de la renda familiar disponible, i els de dreta il·lustren el grau de participació a les Eleccions al Parlament de 2006 i 2015, de manera que les tonalitats

---

[1] Les dades de la RFDB es publiquen només per als municipis de més de 5.000 habitants i les capitals comarcals.

més fosques denoten valors més elevats en ambdós indicadors. Convé apuntar que l'anàlisi se centra en els municipis per als quals Idescat publica la RFDB (els de més de 5.000 habitants i les capitals comarcals).

Examinant els mapes es pot observar que alguns municipis amb una tonalitat més fosca a l'indicador de renda també destaquen pels seus alts nivells de participació electoral. Com a mostra, als mapes 1 i 2 alguns municipis del Maresme, el Vallès Occidental, així com del Pallars Jussà, el Pallars Sobirà i la Val d'Aran presenten valors notablement alts tant de RFDB com de participació a les Eleccions de 2006. En termes generals, la semblança entre ambdós mapes es manté als comicis de 2015, tot i que en aquest cas la diferència de tonalitats és menys acusada, fet que vindria a confirmar que tant la renda com la participació electoral presenten ara valors més concentrats.

Mapes 1 a 4

Municipis segons RFDB. Any 2006

Municipis segons participació Eleccions

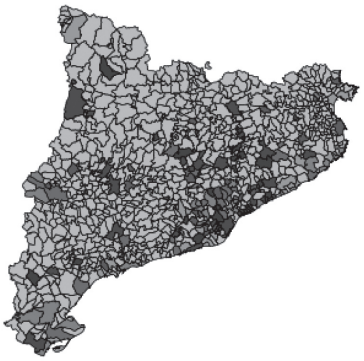

Municipis segons RFDB. Any 2013

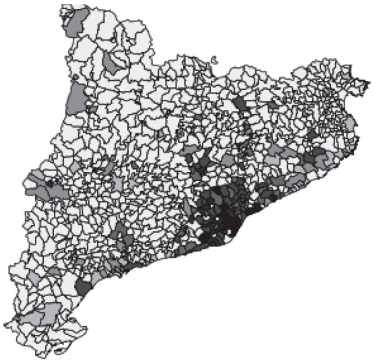

Municipis segons participació Eleccions al Parlament 2015

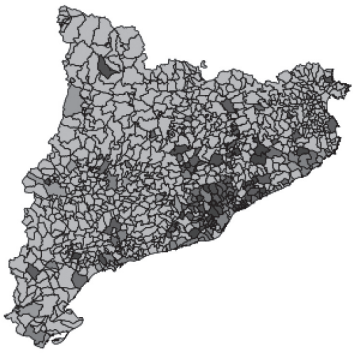

Als gràfics 3 i 4 es representa la distribució de la RFDB i la participació a les eleccions al Parlament analitzades conjuntament, de manera que cada punt reflecteix la situació d'un municipi en aquests indicadors.

Gràfic 3. Gràfic de dispersió. Municipis segons RFDB per habitant i participació Eleccions al Parlament 2006

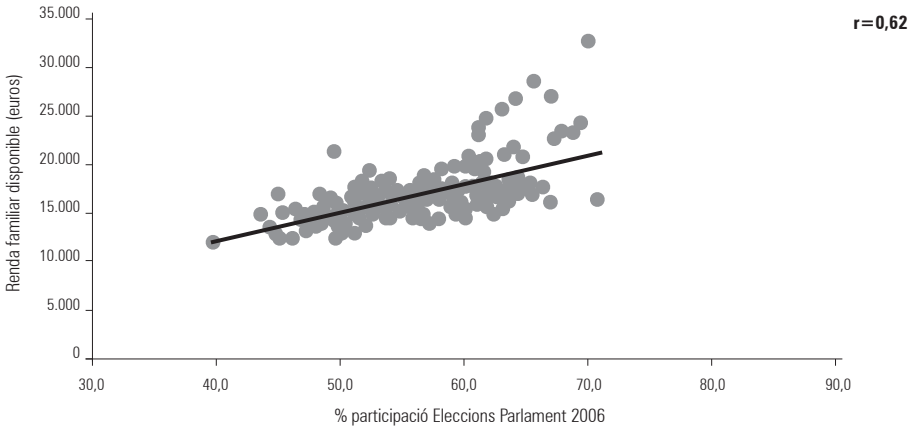

Gràfic 4. Gràfic de dispersió. Municipis segons RFDB per habitant i participació Eleccions al Parlament 2015

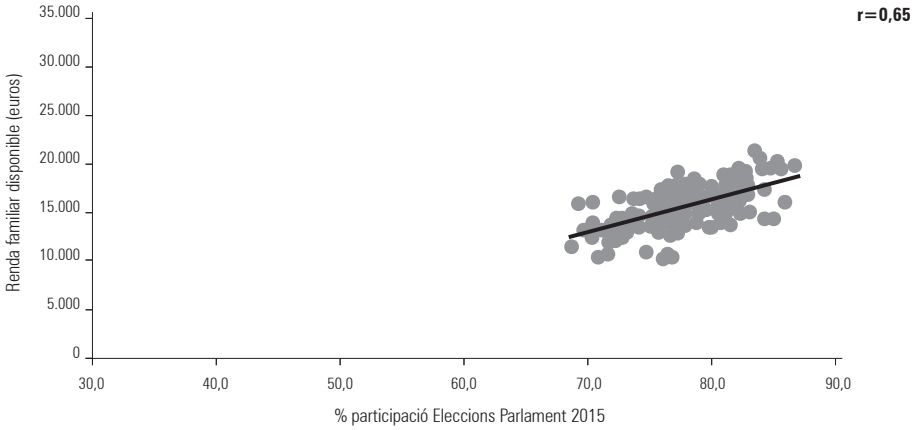

Una senzilla anàlisi de correlació ens permetrà mesurar la magnitud de l'associació entre ambdues variables. D'acord amb el coeficient de Pearson, l'any 2006 l'associació lineal entre la renda i la participació va ser de 0,62 sobre 1, un valor força elevat tenint en compte que en ciències socials la majoria de fenòmens són multicausals. Per tant, amb aquest resultat no seria arriscat predir que un municipi amb renda elevada es trobaria també entre els més participatius a les eleccions de 2006.

I a les eleccions de 2015? A primer cop d'ull, s'observen diferències notables en la forma del gràfic: els nivells de participació i de renda es troben més concentrats. A partir d'aquesta distribució es podria concloure que la renda ha perdut capacitat explicativa dels nivells de participació electoral? D'acord amb el coeficient de Pearson, no hi ha evidència per afirmar-ho: la força de l'associació continua sent gairebé igual, 0,63 sobre 1. Malgrat que el 2015 es va produir un increment generalitzat de la participació electoral i una disminució de la RFDB dels municipis de la mostra, l'afirmació que "a més ingressos, més alta és la participació electoral" manté plena vigència.

L'any 2006, tant la participació electoral com els ingressos mostraven una elevada dispersió: el municipi més pobre de la mostra tenia una renda mitjana d'11.800 € per habitant i una participació del 39,7% (també la més baixa del grup considerat). Per contra, al municipi amb major nivell adquisitiu per càpita (32.300 €) va votar el 70,0% del cos electoral (la xifra més alta). L'any 2015, la dinàmica va ser molt similar.

Però, fins a quin punt el comportament que s'acaba de descriure és fruit de l'atzar? Què passaria si en comptes de centrar-nos en els municipis més extrems en la distribució de la renda ampliéssim el focus a un nombre més elevat d'unitats?

Gràfics 5. Eleccions Parlament 2006

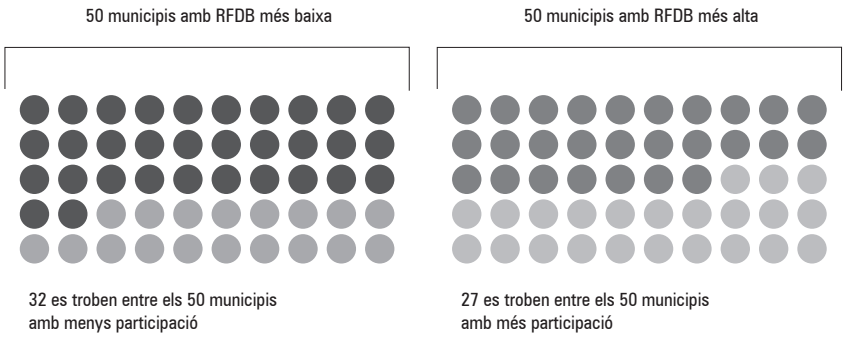

Gràfics 6. Eleccions Parlament 2015

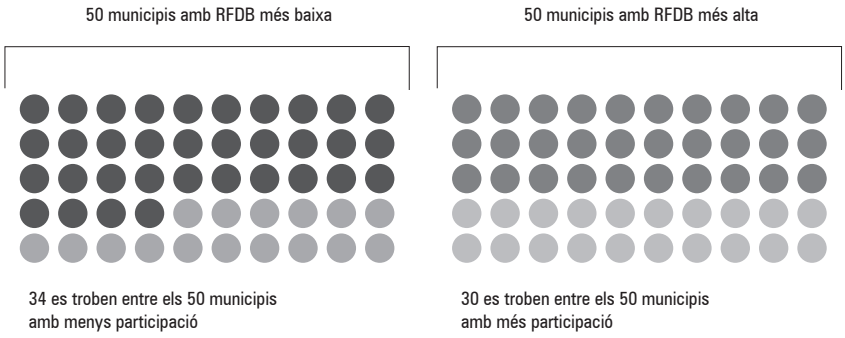

Als gràfics 5 a 8 es representa la relació que hi ha entre el fet de trobar-se entre els 50 municipis de la mostra amb menors o majors ingressos i formar part també dels que presenten nivells de participació més baixos o més alts a les eleccions al Parlament de 2006 i de 2015.

La capacitat predictiva de la renda sobre la participació electoral és més destacada entre els municipis pobres que entre els territoris més benestants, i aquesta pauta es reprodueix tant el 2006 com el 2015. A les eleccions de 2006, 32 dels 50 municipis amb renda més baixa es trobaven també entre els menys participatius, xifra que es va mantenir pràcticament igual a les eleccions de 2015 (31 de 50). A la franja superior d'ingressos, 27 dels 50 municipis més benestants van situar-se també entre els 50 més mobilitzats el 2006; mentre que a les eleccions de 2015 van fer-ho 26 dels 50 amb més participació electoral. Aquestes dades exemplifiquen la pauta d'associació lineal entre la renda familiar disponible i la participació electoral que s'havia identificat a través dels coeficients de Pearson.

En conclusió, en un context precrisi, tant la renda familiar com els nivells de participació electoral presentaven una elevada dispersió entre municipis, de manera que els més benestants van ser els més mobilitzats a les eleccions al Parlament de 2006. Les dades constaten que hi havia una marcada abstenció diferencial en funció del nivell d'ingressos.

L'any 2015, tant la distribució de la renda com la del vot es trobaven més concentrades, circumstància que podria fer-nos pensar que l'efecte socioeconòmic en la participació s'estava reduint progressivament.

Tot i això, quan s'analitzen ambdós indicadors de manera conjunta, es constata que la capacitat predictiva de la renda sobre la probabilitat de votar es manté inalterable. Entre 2006 i 2015 els nivells de participació electoral s'han incrementat, però ho han fet en proporcions similars en tots els estrats socials.

Per aquest motiu, en un context com l'actual, d'interès creixent pels assumptes públics també entre els col·lectius amb menor renda, es pot afirmar que els sectors econòmicament benestants segueixen essent els més influents a l'hora de traduir les seves demandes en acció política.

Reflexions finals

Eva Granados
Portaveu del Grup parlamentari socialista i secretària d'Ocupació i Polítiques Socials del PSC

Introducció

Les notes finals del passat *Informe Social* de la Fundació Rafael Campalans demanaven posar en marxa amb urgència una **Agenda contra la Desigualtat social**. Aquesta Agenda Social havia de ser la punta de llança de l'actuació pública davant el deteriorament dels serveis públics, del debilitament dels sistemes de protecció social i la precarització generalitzada de les noves incorporacions al món del treball.

Reprenem, doncs, les notes d'enguany a partir d'aquesta demanda i fem repàs del darrer any; un any en què les dades conegudes ens indiquen que, amb l'economia creixent a bon ritme i creant ocupació, la pobresa es cronifica i es fa més severa. En aquestes notes finals de l'*Informe Social 2015* de la Fundació Rafael Campalans volem posar de relleu que, per recuperar la cohesió social que tothom diu perseguir i que s'ha malmès durant la crisi, no només haurem de consolidar el creixement econòmic i continuar creant ocupació, sinó que haurem de pactar un nou model distributiu: augment de salaris, major tributació del capital per la hisenda pública i un nou sistema de protecció social. Aquestes reflexions finals, a més, també volen alertar del fet que, davant l'emergència d'altres debats, al nostre país hi ha una alarmant absència d'estratègia social per part del Govern i, el que és més denunciable encara, no hi ha voluntat de tenir-la per abordar el creixement de les desigualtats al nostre país.

Qualsevol que segueixi els esdeveniments que s'han succeït els darrers anys a Catalunya sap que l'anomenat *procés* cap a la independència ha segrestat l'agenda política catalana, en el moment que vivim la crisi social més gran de les darreres dècades. Malauradament, només la primera crisi – la identitària- acapara les energies dels governs català i espanyol. Qui més qui menys recorda, gràcies a la reiteració de declaracions públiques i presència mediàtica, les mobilitzacions, declaracions, xocs institucionals i "dies històrics" dels darrers quatre anys. I tothom també té present la situació de necessitat d'una part important de la població i l'avaria de l'ascensor social com ja s'ha denunciat des de les pàgines d'aquest informe social. Molts professionals es mobilitzen des dels serveis públics, des de les entitats socials, des dels governs locals per fer front a una situació que sobrepassa la seva capacitat d'actuació, bé individual o bé agrupacional.

Pocs recordaran, més enllà de les entitats del tercer sector, els debats monogràfics que han tingut lloc al Parlament de Catalunya al voltant de la situació de desigualtat al nostre país, i encara menys podrem comprovar com les conclusions aprovades per unanimitat han vist la llum. Aquests debats van celebrar-se el març de 2014 i el març de 2016. Els grups de l'oposició d'esquerres (el 2014 PSC, ICV-EUiA i CUP, i el 2016 PSC i CSP) vàrem forçar la celebració de sessions plenàries en les quals es compartís el diagnòstic, confrontessin visions i acordessin l'abordatge per fer front al creixement de la precarietat i la desigualtat social. Dos plens que de ben poc han servit: el primer, perquè la

majoria que sustentava al govern de llavors (CiU i ERC) va descafeïnar els compromisos i, tot i així, tampoc no els va fer realitat. El segon, el d'enguany, ha evidenciat que el govern de JxS no té entre les seves prioritats la lluita contra les desigualtats i la pobresa.

Punt de partida: la crisi com a excusa

Més enllà dels debats i de la desconnexió amb la realitat que moltes vegades es practica en seu parlamentària, en aquestes notes volem posar de relleu dues afirmacions i una valoració que han de servir per emmarcar les notes de l'*Informe social*.

La primera afirmació és que la nostra economia creix al 3,6%. Bona notícia. La recessió econòmica ja ha passat, tant en les grans xifres com tècnicament. I segona afirmació, aquesta més dramàtica: Hem trigat tant a respondre i s'ha fet tan reactivament que la crisi s'ha instal·lat a la nostra societat amb un 23,5% de taxa de risc de pobresa i exclusió social (AROPE) i un 6,7% de població en situació de privació material severa. Res no tornarà a ser el que era, i cal donar noves respostes. Un terç de la població malviu a l'atur sense prestació, o amb feines precàries, inestables i mal pagades i, dels altres dos terços, la immensa majoria ha vist com es reduïen salaris, condicions laborals i es debilitaven els serveis públics. Al mateix temps, una petita minoria ha augmentat la seva riquesa fent de la nostra societat una de les més desiguals del nostre entorn.

La valoració prové de la constatació que no hi ha voluntat per part del govern de fer d'aquesta qüestió l'eix prioritari de l'acció política. I és que, més enllà del marge per mobilitzar recursos econòmics per dotar unes polítiques públiques de promoció de la igualtat d'oportunitats o de garantia de rendes, els responsables del Govern no han arribat a diagnosticar rigorosament la situació de pobresa i l'estat de la inclusió social al que es van comprometre i han estat incapaços (o no han volgut) de tirar endavant espais de diàleg i concertació social. És evident que el primer pas per canviar una situació és conèixer-la a fons: quants àpats becats per alguna administració o entitat hi ha a Catalunya avui? Quants infants els necessiten? El Govern no pot respondre aquestes preguntes.

Conseqüentment, amb una diagnosi desconeguda o errònia, les decisions preses pels governs han generat i estan generant més desigualtats. Moltes vegades s'ha plantejat a l'opinió pública una única política econòmica possible, com si no hi hagués alternativa a les mesures que s'han posat en marxa en aquests darrers vuit anys de crisi. Si bé és cert que tenim constriccions en el marc de la Unió Europea, on hi governa una majoria conservadora que ha fet de l'austeritat l'únic instrument per encarar la crisi, les receptes d'uns governs i altres i els senyals que s'han enviat a la població són molt diferents depenent del govern que ha dut a terme la seva aplicació. Tot i que no tant com voldríem, hi ha marge per actuar, però ni s'ha exhaurit el que tenim, ni s'han fet les reformes necessàries. Un bon govern orientat a la reducció de desigualtats és possible. És possible, doncs, adoptar una Agenda Social.

Respostes concretes: una veritable Agenda contra la Desigualtat social

Davant d'aquest context de degradació social que pateix la nostra societat, quines respostes donem a la ciutadania? Com traduïm en acords amplis i plans d'acció els objectius teòricament compartits de desenvolupament econòmic, cohesió social i sostenibilitat ambiental? Com fem

possible un model social que durant anys va permetre renovar els drets de ciutadania i apropar-se al seu ple exercici?

No ens referim a la imprescindible acció pública davant de situacions d'urgència social, com la manca d'aliments, la pobresa energètica, o l'absència de qualsevol tipus de renda, que evidentment ha de tenir resposta per part de les administracions. Parlem de com fer de l'acció pública un motor de disminució real de desigualtats socials. Parlem de com resoldre gradualment els problemes de fons.

Tenim massa vegades la sensació que l'acció del govern es mou entre les declaracions d'intencions i l'anunci d'objectius genèrics i grandiloqüents, en què tothom no pot estar més que d'acord i que ofereix com a única política pública possible l'anunci de petites actuacions pal·liatives i programes poc ambiciosos que no fan més que atendre parcialment alguna conseqüència d'un dels grans motors de desigualtats com és la manca de feina o les dificultats davant necessitats primàries, com són l'alimentació o l'habitatge.

Ara, amb anuncis continuats de dades macroeconòmiques positives, però al mateix temps amb un creixement de la pobresa severa i un augment de la precarització d'una part important de la nostra societat, és inajornable la constitució d'una taula de negociació que ens porti a l'acord d'una Agenda contra la Desigualtat social. Cal convertir el creixement econòmic en creixement del benestar per a la ciutadania.

No ens podem resignar amb la idea que hem sentit massa vegades i que no aguanta una mínima reflexió: "...no hi ha alternativa a la austeritat i, sense independència, Catalunya no té futur...". Sí hi ha alternativa! Aquesta és la base de la democràcia. I aquesta alternativa possible es demostra cada dia en els ajuntaments que fan front a les necessitats de les famílies més enllà de les seves competències, en els projectes empresarials que demostren que la base del seu creixement està també en les bones condicions laborals que han pactat amb els treballadors, en l'economia social que, tot i no tenir un bon marc jurídic, tira endavant per sobre del capitalisme depredador amb el que competeix.

També existeixen alternatives a l'actual Govern de la Generalitat. L'estem construint des de la socialdemocràcia, a través del diàleg, els acords i les bases que han de donar peu a les reformes que el nostre país necessita. Unes reformes que situïn amb la mateixa força l'objectiu social amb les consideracions econòmiques, que impulsin el creixement sostenible, que recolzin la creació de treball de qualitat i que no deixin enrere ningú. A Catalunya anem tard: la més gran crisi de les darreres dècades i sis anys perduts situen la societat catalana en una espera insuportable per fer realitat les reformes progressistes que millorin les institucions públiques, facilitin el desenvolupament econòmic i garanteixin l'exercici dels drets de ciutadania.

Es fa necessària la negociació i l'acord per part del Govern, els grups parlamentaris i els agents socials i econòmics. Cal posar al centre de l'agenda la negociació de plans d'acció política i institucionals a curt, mig i llarg termini que ens permetin recuperar la confiança, generar noves oportunitats i lluitar de forma decidida contra el creixement de les desigualtats. Fora de tacticismes i fora d'agendes identitàries, la societat catalana necessita reconnectar amb les institucions a partir de comprovar la seva utilitat en la millora de la igualtat d'oportunitats.

I com es posa fil a l'agulla? El tros de tela és tenir les prioritats clares, el diàleg és l'agulla i el bon govern l'ofici que ens cal per tirar endavant l'Agenda Social. El fil és l'objectiu compartit, la lluita

contra les desigualtats. Què? Prioritats clares: treball i Infància. Qui? Diàleg social. Com? Reformes progressistes i bon govern.

Què? Prioritats clares: infància i treball

Els drets de la infància

Quan fem balanç d'èxits del nostre jove Estat del benestar, tot i l'afebliment dels darrers anys, situem el nostre sistema públic de pensions al pòdium. La solidaritat intergeneracional i el consens d'agents socioeconòmics i dels grups al Congrés dels Diputats van fer possible bastir un pilar robust al voltant del principi de contribuïtat durant la vida laboral i l'assegurament de la vida digna en l'etapa de la jubilació. Aquest mateix acord, amb aquesta fermesa, cal que el fem ara per la infància.

La pobresa infantil ha arribat i continua en xifres alarmants. Tal i com hem llegit a l'Informe, per edats, els menors de 16 anys continuen essent el col·lectiu amb més risc de pobresa: famílies amb infants i llars monomarentals són les cares de la pobresa avui.

En un moment d'evident afebliment del nostre Estat del benestar, hem pres consciència de la necessària atenció als nadons, nens i nenes per garantir i promoure la igualtat d'oportunitats. Cal que infants i adolescents es puguin desenvolupar com a titulars de drets subjectius, a partir de polítiques d'infància i familiars integrals i amb un enfocament transversal, que permetin la connexió de les diferents polítiques i serveis com la sanitat, educació, habitatge, serveis socials i lleure; així com també la coordinació i cooperació entre les diferents administracions i la coresponsabilització dels agents socials. La millor inversió social que podem fer per construir una societat més cohesionada i amb més oportunitats és la dirigida a la promoció de la igualtat d'oportunitats a la infància.

En els anys d'oposició que portem des de l'arribada d'Artur Mas al Govern de la Generalitat i ara amb el president Puigdemont, hem denunciat insistentment la deixadesa en l'aplicació de la Llei 14/2010 de drets i d'oportunitats de la infància i l'adolescència. Una llei que va significar la unificació en un sol text dels drets civils, polítics, d'accés a la salut i educació dels infants, així com la regulació de la seva presència als mitjans de comunicació i com a consumidors. Un canvi de paradigma que significava passar de l'acció per reacció davant infants en situació de risc a la prevenció davant les situacions perjudicials per al seu desenvolupament.

Tot i el Pacte per a la Infància que es va subscriure per unanimitat al nostre país fa pocs anys, no s'ha desplegat una cartera de serveis tant necessària especialment al voltant de la protecció, la prevenció, la promoció i la participació. Tampoc no s'han tingut en compte els entorns amb alt risc d'exclusió en què la pobresa es transmet de pares i mares a fills i filles. Al contrari, s'ha debilitat l'educació 0-3, la cobertura de beques menjador i el lleure educatiu, l'educació pública, l'atenció sanitària i a la salut mental, així com els serveis socials en un moment de fort creixement de necessitats.

El Govern català està duent a terme polítiques que generen desigualtats entre els infants, no per imposició externa sinó per pròpia decisió ideològica. Només així s'explica que la sisena hora desaparegui només de l'escola pública, que es compactin jornades només a l'escola pública, o que es continuïn subvencionant concerts a escoles d'elit quan tenim tantes necessitats a l'escola pública de determinats barris. També ha generat pobresa infantil la compactació de jornada que

es va fer en alguns instituts, cosa que va suposar el tancament del menjador. O el tancament de línies de P3, el 90% dels quals en els darrers 3 anys pertanyen a la pública. Com en la sanitat, s'ha fet evident una manca total de transparència en els concerts i una manca de voluntat política per mantenir els programes d'entorn i els d'innovació allà on més es necessiten.

La infància ha de tornar a estar al centre de l'agenda política, i ha de ser un dels eixos de l'Agenda Social que proposem. Ho dèiem els socialistes en la declaració política del 2013 i ho tornem a reclamar ara: cal tenir clares les línies vermelles que no volem ni podem travessar com a societat, situant la infància en el centre d'atenció en la lluita contra la pobresa i la promoció de la igualtat d'oportunitats. Per això, davant l'augment de la privació material de moltes famílies a Catalunya cal, des dels poders públics, posar al capdavant quatre prioritats irrenunciables dels infants i que hem repetit els darrers anys. Primer, a l'escola, tots els nens i totes les nenes han de ser iguals, tenir les mateixes oportunitats sigui quina sigui la seva situació familiar. Dos: el dret a la salut dels infants no pot ser vulnerat a conseqüència de les retallades en el sistema sanitari. Tres: el dret a l'habitatge dels infants s'ha de traduir en la garantia del seu manteniment amb ajuts al lloguer, lloguer social i aturada dels desnonaments. I quatre, els infants tenen dret a uns serveis socials bàsics i especialitzats que, amb l'augment de les necessitats socials ha de comptar amb més recursos. Precisament, en el seu capítol, Pau Marí-Klose i Albert Julià exposen la situació i ens ofereixen propostes ben fonamentades per començar a treballar en aquesta línia. Aquestes línies vermelles, d'urgència, cal que siguin acompanyades de polítiques transformadores de suport a la maternitat i acompanyament a la família i de programes d'especial suport a les famílies en situacions de vulnerabilitat.

No volem fer denúncies fàcils ni propostes impossibles, però palesant la situació de la Catalunya de 2016, amb les dades d'EUROSTAT, amb l'índex de progrés social, l'Informe FOESSA, o els de *Save The Children*, els d'Unicef, els de la Fundació Bofill i les denúncies dels diversos informes del Síndic de Greuges de les deficiències del funcionament de les nostres administracions, s'evidencia fins a quin punt la manca d'iniciativa i decisions en matèria d'infància ens hipotequen i hipotecaran en el futur.

La diferència entre no tenir prou recursos i fer una política d'austeritat mal entesa és no tenir sentit de la justícia social ni de les oportunitats i en el cas de la infància és irrenunciable la seva priorització.

Més i millor ocupació

Hem conegut recentment les conclusions de l'informe de la Fundació Jaume Bofill "Crisi, descens social i xarxes de confiança (2008-2012)", que alerta que un 40% dels catalans pertany a una classe social inferior a la dels seus pares. Tenim, doncs, una generació que viu pitjor que l'anterior, i això de per si és ja un greu problema. Vivim en una època en què totes les certeses que ens havien promès ja no se sustenten. I els joves són els que pateixen les conseqüències d'un món en el que cada butlletí de notícies desmunta una realitat que fins aleshores semblava sòlida. Estem retrocedint i cal posar dics a aquest retrocés.

La degradació social pot arribar a nivells alarmants. Göran Therborn, al seu llibre *La desigualtat mata*[1], denuncia que l'atur provoca morts addicionals, tot descrivint, per exemple, que les dones

[1] Therborn, G (2015). *La desigualdad mata*. Madrid, Alianza Editorial

d'homes aturats moriran abans que les dones amb marits amb feina. Quants treballadors a l'atur que ha provocat aquesta gran crisi europea dels darrers anys tindran morts prematures per no haver tingut feina? A casa nostra, els informes de salut i desigualtats que va publicar el Departament de Salut de la Generalitat de Catalunya alertaven de l'increment en la taxa de mortalitat per suïcidi des de l'any 2007, amb un augment més rellevant en els homes de 40 a 60 anys; és a dir, en plena etapa laboral. Aquest informe també dóna comptes de la relació entre la situació laboral i la salut mental: les persones aturades tenen més risc de patir una mala salut mental que aquells qui tenen feina, especialment les dones. Sabem que l'impacte de la crisi es correlaciona amb l'increment de trastorns mentals i d'addiccions, i que els infants en situació de vulnerabilitat patiran més malalties en el futur. I sabem també com aquest increment de les desigualtats es tradueix a Barcelona en què l'esperança de vida al barri del Raval és de sis anys menys que a Pedralbes.

Però farem bé de no deixar l'anàlisi aquí, en la manca de treball i en la concentració del capital. Per tenir tots els elements de l'anàlisi necessaris cal tenir en compte el canvi tecnològic, les noves dinàmiques industrials i els riscos que de nou apareixen a l'horitzó anunciant una possible recaiguda i retracció del cicle econòmic. Per això, si volem disminuir les desigualtats socials hem d'anar molt més enllà de la pobresa i les respostes institucionals davant d'ella. Volem anar més enllà de les respostes pal·liatives que hem conegut. Cal, en definitiva, compartir una manera diferent de créixer, que no comporti més desigualtats i que contribueixi a revertir-les.

A més, els canvis en el teixit productiu, en el treball, les dinàmiques de la globalització econòmica així com els canvis socials producte dels canvis familiars, estan suposant grans transformacions del paradigma vital de les famílies. Tot plegat, situa en llocs molt diferents en la casella de sortida per cerca, manteniment i promoció laboral a diferents col·lectius: joves que no poden marxar de casa dels pares, avis que han de cuidar dels néts i ajudar als fills a l'atur o amb prestacions o salaris baixos, mares soles amb nens, dones que han de cuidar els grans, homes en edat de treballar aturats de llarga durada i sense possibilitat ni de reciclatge ni de reinserir-se, o joves que no troben ofertes per a la seva gran formació i han d'optar entre marxar o estar subocupats en un feina a la que no accedirà el jove que ve del fracàs escolar (un de cada quatre!).

Aquests escenaris de precarietat social i d'incertesa laboral s'han agreujat durant els mateixos anys en què hi ha hagut rescats milionaris del sistema financer, facilitació d'ajustos del sistema productiu en perjudici de l'estabilitat laboral per aconseguir reduccions de salaris, una consolidació fiscal per la via de retallar la despesa (el que és el mateix les transferències en protecció social, educació i salut). Totes aquestes mesures han provocat més dèficit públic i menys protecció social, mentre que els ajustos laborals hi afegien una gran pèrdua d'ocupació alhora que una devaluació salarial sense precedents a la democràcia. Unes polítiques que agreujaven els dèficits del cicle econòmic i els seus perniciosos efectes en la vida en el dia a dia de la ciutadania.

El principal problema de la nostra societat i el major generador de desigualtats continua sent el nombre de persones aturades i les males condicions laborals en les que treballen una part important dels assalariats i autònoms. La prioritat ha de continuar sent la generació de més i millor ocupació des de la convicció que el treball es transforma de manera permanent i que cal tenir present els canvis tecnològics, els límits mediambientals i la globalització econòmica. El creixement de la pobresa laboral en els darrers anys és la conseqüència de la davallada de salaris i condicions laborals que estan patint una part important de treballadors i treballadores. Coneixem bé les incerteses que crea la feina precària, inestable i mal pagada, que no permet a les famílies afrontar

amb garanties i viabilitat el seu projecte vital més bàsic. La intensitat d'aquesta precarització és tal que fins i tot la percepció dels drets, de remuneració, de vacances... la mateixa noció de treball assalariat i autònom s'ha transformat en els darrers anys. Les persones treballadores viuen amb incertesa i moltes vegades angoixa la temporalitat, la rebaixa salarial, les hores treballades no cotitzades a la Seguretat Social i/o no pagades. Així que no només hem de parlar de dret al treball, cal també reforçar la presència dels sindicats a les empreses, donar protagonisme a la negociació col·lectiva, canviar normes i enfortir la inspecció laboral per parlar de treball amb drets.

Les darreres reformes laborals han destruït les bases d'un equilibri social entre les persones treballadores i l'empresariat. Avui, el contracte social està qüestionat i amplíssimes capes socials han interioritzat la injustícia insuportable en la que s'ha convertit el mercat laboral. En el replantejament urgent del contracte social cal donar un nou significat al treball i aportar-li la centralitat perduda: augment de rendes dels treballadors, equilibri de la negociació col·lectiva i repartiment del treball. Cal fer operatiu els més aviat possible un espai de negociació per donar drets i seguretat jurídica als treballadors des de l'acord d'un nou Estatut del Treballadors amb sindicats i patronals. Però no només. Cal també augmentar el salari mínim interprofessional. S'imposa la un nou pacte de rendes a Espanya que finalitzi l'ampliació del ventall salarial i eviti que segueixi polaritzant-se els salaris (mínim i màxim) . Cal un salari mínim que satisfaci les necessitats bàsiques i posar la mirada i l'energia en el treball per un salari mínim (equiparat en renda disponible) en tot el territori europeu.

La tantes vegades reclamada reforma del mercat laboral ha de tenir com a objectiu central posar fi al procés de degradació al que hem fet menció abans. I això passa necessàriament per un redisseny del model social i econòmic que cal blindar des de la Constitució. Si, la reforma constitucional també ha de servir perquè el treball, que és l'eix d'atribució de drets de ciutadania, no pugui ser malmès per una nova majoria absoluta d'un govern que tingui com a objectiu la competitivitat per baixos salaris i condicions laborals.

Sumaríem en aquest capítol de reforma laboral la garantia de la igualtat de dones i homes en l'accés, manteniment i promoció de l'ocupació a través de la igualtat salarial, els ajustos pel càlcul de la pensió no discriminatòria per a les dones, la revisió dels permisos parentals i altres mesures com la ratificació del conveni 189 de la OIT d'igualtat de drets per aquells que treballen a la llar.

En l'àrea d'acció del Govern català també tenim molt camí a recórrer amb l'aposta per les polítiques actives d'ocupació, amb la millora del Servei públic d'Ocupació, així com enfortint els espais de concertació bipartit i tripartit i potenciant la inspecció de treball. Els poders públics tenen l'obligació d'actuar per l'ocupació i això es concreta en el dret a rebre el conjunt de serveis que permetin a una persona disposar de les oportunitats per accedir a un lloc de treball. Ho dèiem després d'una àmplia reflexió en la Sectorial de Polítiques d'Ocupació del PSC i també ho vàrem deixar escrit en els treballs del Programa Marc del partit. Avui continua tenint tota la vigència: el principi que ha de regir una política activa per l'ocupació és la recerca d'un creixement equilibrat del mercat de treball en relació a l'evolució de la població en edat de treballar. La persona i l'empresa han d'estar al centre de la política d'ocupació, donant resposta a les seves necessitats: formació, assessorament, orientació i intermediació.

L'estratègia per a una major contribució de la política d'ocupació al ple desenvolupament social de les persones i a la millora del model econòmic passa per la integració de les polítiques d'ocupació en la política econòmica i social amb una bona i robusta cartera de serveis d'ocupació permanents i de

qualitat per a les persones i a les empreses. Cal garantir l'exercici del dret a rebre orientació, formació i tots aquells serveis laborals que permeti a tota la ciutadania l'accés als mateixos en condicions d'igualtat, de manera permanent i amb qualitat: Contribuir a unes millors i més ràpides transicions laborals entre tenir feina, l'atur, i tornar a trobar ocupació; augmentar el nivell formatiu del conjunt de les persones i generar més i millor capital social; donar dimensió social a la política d'ocupació, coordinant l'actuació dels poders públics en matèria de salut, de serveis socials i d'educació amb els serveis d'ocupació. De la mateixa manera, necessitem serveis especialitzats d'assessorament i guia a les empreses, en particular aquelles orientades a la contractació estable, la provisió de carreres professionals, la millora de la qualificació de les persones i l'actitud positiva envers millores organitzatives i articulació de mesures en pro de la igualtat d'oportunitats en el treball.

També en aquest cas, la governança de les polítiques d'ocupació cal fer-la des de la coordinació, la cooperació i la proximitat en la gestió de les accions ocupacionals així com l'actuació en xarxa al territori per tal de millorar el mercat laboral i el desenvolupament local amb concertació social. Malauradament, els darrers anys s'han fet passes enrere en l'orientació iniciada pel govern socialista a la Generalitat de gestionar les polítiques actives d'ocupació sota els principis de coordinació i cooperació, compartint responsabilitats, atorgant prioritat a la proximitat i compartint informació amb plena transparència. Es imprescindible l'actuació en xarxa de tots els territoris i actors per assolir el reforçament competitiu i avançar cap el treball més intens en coneixement. El desenvolupament de l'ocupació és reforça a escala local i nacional des de la concertació i el diàleg social.

En l'Agenda Social i pel que fa al Govern de la Generalitat en col·laboració amb els governs locals, caldria prioritzar vuit mesures:

A) Davant el manteniment d'una taxa d'atur tan alta com la que tenim i especialment el nombre d'aturats/des de llarga durada, cal tirar endavant un Pla d'Ocupació d'Urgència destinat a aquelles persones de més de 45 anys amb càrregues familiars. Aquest col·lectiu, de manera prioritària cal que puguin continuar reciclant-se amb un itinerari formatiu específic i rebent una orientació laboral personalitzada per tal de millorar la seva ocupabilitat.

B) Refer el Programa de Garantia Juvenil per tal de garantir a més joves una orientació i formació/proposta d'ocupació en els sis mesos de l'actuació.

C) Pla de Promoció d'Ocupacions Verdes amb l'objectiu d'oferir feines que redueixin l'estalvi energètic a famílies i espais públics en col·laboració amb el sector empresarial i sindical així com l'àmbit local.

D) Cal refer l'estratègia per afavorir l'autoocupació real i la creació de noves empreses en col·laboració amb entitats d'autònoms i administració local.

E) Tirar endavant la incorporació de clàusules social en la contractació pública que procuri que les empreses respecten la negociació col·lectiva del sector de referència i prioritzen la incorporació a les seves plantilles dels aturats i aturades de llarga durada.

F) Fer complir les lleis en matèria de contractació de persones amb discapacitat així com promoure el treball amb suport i garantir la viabilitat del treball protegit.

G) Fer una revisió a fons del Pla d'Activitat de la Inspecció de Treball per perseguir el frau i l'explotació laboral i reforçar els equips humans.

H) Una acció urgent d'Acreditació Professional per totes les persones que portin un any o més a l'atur per acreditar l'experiència professional.

Qui? Diàleg social

Són nombroses les trobades que tenim els socialistes amb representants de sindicats de treballadors i treballadores, de l'empresariat i també d'entitats socials que actuen amb les persones amb més dificultats. I moltes són les reflexions que compartim sobre les dificultats per tirar endavant les propostes que considerem necessàries. No existeix, però, un espai de trobada, reflexió i acord impulsat des del Govern en què puguem començar a compartir les reformes progressistes que cal tirar endavant per remoure els obstacles que hi ha a la igualtat d'oportunitats al nostre país.

La primera i, alhora, darrera reunió del seguiment dels acords del ple monogràfic sobre urgència social i reactivació econòmica que va tenir lloc el mes de març d'enguany al Parlament de Catalunya va ser l'espai privilegiat en què govern, oposició, sindicats, col·legis professionals i entitats socials vam poder compartir valoracions. En la breu trobada es van constatar les necessitats que tenim per davant i a les que caldria posar l'energia necessària per tirar-les endavant. Més enllà de la legítima confrontació govern-oposició davant la indefinició dels pressupostos pel que fa a la urgència i importància de les inversions socials, vàrem fer palesa la necessitat d'una diagnosi, de reformes profundes, de priorització i planificació de les inversions, de millores d'eficiència i de monitorització de les actuacions que s'endeguen. Tothom compartia també, tot i que després no veiem en l'acció de govern que es traslladi en actuació pública, que és imprescindible una actuació sobre l'emergència social, amb una estratègia diferent sobre el risc de la seva cronificació i una més que incideixi en la capacitat de generar i oferir més i millors ocupacions.

Els sindicats proposen pel treball i la vida digna un pla de xoc contra l'atur i la pobresa laboral i social que conté la Renda Garantida, l'accés i manteniment de l'habitatge, el reforçament de les condicions laborals i de la protecció davant l'atur, així com més recursos per polítiques actives. Fan una defensa dels serveis públics i de l'economia productiva, de la fiscalitat justa amb més tributació per les rendes del capital i la lluita contra el frau i evasió fiscal.

La Plataforma Pobresa Zero organitza enguany, en el dia internacional per l'eradicació de la pobresa, una jornada en què denuncia com en el darrer any han augmentat les desigualtats i fan propostes al voltant de 12 fronts de lluita entre els que destaquen la fiscalitat progressiva, mercat laboral just, l'educació per a tothom, un sistema de prestacions que no deixi ningú enrere i l'auditoria del deute, entre d'altres.

El diàleg social és una dimensió essencial en la definició del model social europeu, espanyol i català. Nosaltres volem continuar fent del diàleg social un dels nostres trets polítics d'identitat, tal i com hem fet amb la construcció de les institucions del diàleg social a Espanya, tal i com ho hem fet liderant la participació i el diàleg social en el desenvolupament del municipalisme i en la construcció d'espais supramunicipals i metropolitans. I, recordem, tal i com ho vam fer quan governàvem la Generalitat de Catalunya, impulsant amb els sindicats i patronals l'Acord Estratègic, que emmarcà

tota la nostra estratègia econòmica de govern. Sens dubte, cal reeditar aquella experiència, cal fer una concertació social de perímetre ampli com la de llavors, que aposti per la innovació en la gestió pública. Entenem el diàleg social com una declaració d'intencions i també com un instrument de decisió política, social i econòmica que impulsa el progrés econòmic, a la vegada que és un instrument per l'equilibri social, dotant de major potència i perdurabilitat els acords presos.

Tal i com vàrem establir al nostre programa marc, el diàleg social és clau per millorar la governança de Catalunya, així com és també una força impulsora de reformes econòmiques i socials. La defensa de la necessitat del diàleg social i la concertació com a eixos dels nostres processos de decisió no han de servir mai per defugir les responsabilitats de Govern. El bon exercici del diàleg social exigeix corresponsabilitat proporcional i exigència mútua. Del pacte social se'n deriva la construcció institucional de mecanismes de participació en les decisions on els Governs mantenen la seva responsabilitat. Aquesta participació, legitimada per la representativitat de les organitzacions que la protagonitzen, esdevé una eina de reforç a l'acció pública.

Catalunya té una societat organitzada, rica i pro-positiva. Uns sindicats que han patit una campanya de desprestigi intencionat per part dels diferents fronts de la dreta i que han hagut d'assistir a treballadors i treballadores en molts expedients d'ocupació, deslocalització i tancament d'empreses i que, amb moltes dificultats, han defensat i negociat convenis col·lectius. També unes entitats socials que acusen el desgast de més d'un lustre fent front a urgències amb molts pocs recursos, amb moltes dificultats en els pagaments dels serveis i atenció que presten a la ciutadania. Però, tot i aquestes difícils condicions, els socialistes creiem en un diagnòstic compartit i en el diàleg necessari per encarar les reformes progressistes que el país necessita. Apostem per intensificar el contacte amb els agents econòmics i socials per establir les bases d'un Diàleg Social i així abordar aquelles reformes per fer possible un model de desenvolupament social sostenible, econòmicament i mediambientalment.

Com? Reformes progressistes i bon govern

El concepte de reforma, després de l'ofensiva i el Pacte d'Estabilitat que ha marcat la crisi europea, està associat a retallades de drets de ciutadania. L'esquerra ha respost en la majoria de casos demanant la derogació de lleis aprovades per la dreta, però en molts pocs casos ha ofert una alternativa, una reforma. És evident que s'han aprovat moltes lleis que han suposat una disminució de drets, de serveis, de prestacions i que, davant d'això, davant d'aquesta creixent desprotecció ciutadana, cal derogar lleis. Però cal també que des de l'esquerra parlem de reformes de progrés, que cal incloure en la nostra Agenda Social. Es tracta de canvis de fons, de redefinició i actualització de drets i també de la manera de fer els abordatges públics per tal de garantir el seu exercici.

L'exemple més clar i més reclamat ha estat el de les prestacions socials. La rebaixa continuada de la taxa de cobertura de la prestació per desocupació contributiva, dels subsidis d'atur i també de la Renda Mínima d'Inserció ha col·lapsat l'accés a un ingrés a més de 100.000 famílies catalanes que no tenen cap entrada de diners a casa. A la vegada que apareixia el debat sobre la reforma i nova aparició de la Renda Garantida de Ciutadania, ha cristal·litzat una necessitat entre totes les entitats i professionals de la protecció social al voltant de l'ordenació i racionalització de totes les prestacions socials de caràcter econòmic. Una reforma pendent de fa massa temps i que cal que el Govern faci seva d'una vegada per totes. Al costat de la racionalització del mapa de prestacions, i tan

necessària com aquesta, està el model de gestió d'aquestes prestacions. El Govern d'esquerres va deixar dibuixada una descentralització i desconcentració de l'Institut Català d'Assistència i Serveis Socials (ICASS) que el Govern de CiU ràpidament va avortar fins al punt de derogar les disposicions legals que per unanimitat es van aprovar ara fa 10 anys. Si llavors ja era necessari, ara cal fer-ho amb urgència i constatar el temps que s'ha perdut en aquesta matèria des del Govern. I no només es tracta de reformes en l'àmbit dels serveis socials, on caldria, a més, encarar la reforma de l'atenció sociosanitària.

En matèries socioeconòmica, resta pendent una reforma reclamada per tots els agents implicats en la formació i el mercat de treball: la formació professional al llarg de la vida. Sentim a parlar de projectes pilot de formació professional dual, d'integració de sistemes formatius i de qualificacions professionals però encara no s'ha fet la reforma que faci realitat els objectius que tots els actors compartim. Cal fer possible, i només ho serà a través de reformes progressistes de la nostra administració pública i de la col·laboració inter-administrativa i amb la col·laboració públic-privada per fer realitat la oferta pública d'estudis de formació professional a joves i grans que els necessitin. No val ja parlar d'un llistat interminable de plans i d'accions que amb quatre subvencions i àmplies i fastuoses declaracions posen una etiqueta de que es fan coses, tot esperant que el màrqueting dissimuli el que no s'està fent el que es diu que es farà. Volem uns plans d'acció política i institucional per la igualtat que ens parlin dels objectius a curt termini, d'urgència. Però també a mig termini, amb plans per remoure o reformar les estructures de la desigualtat. I sobretot a llarg termini per l'establiment de la plena igualtat. Plans que relliguin totes les accions i programes que siguin dotats amb recursos suficients, que tinguin indicadors quantitatius detallats i qualitatius d'impacte, i amb indicadors d'eficàcia i d'eficiència. Plans transparents amb un seguiment parlamentari i també amb informes anuals que alhora siguin coneguts pel Consell de Treball Econòmic i Social de Catalunya. Amb avaluacions externes serioses que ens diguin què hem millorat o canviat amb l'acció, quin és l'impacte real, o el que podríem fer per ser més eficaços o eficients en les accions. Però, sobretot, que ens diguin si hem de revisar el pla o hem de seguir en ell perquè continua sent vigent.

En definitiva, i com a conclusió, tot això és bon govern. Potser el marge és petit, potser les reformes necessiten temps per veure'n els resultats. Però creiem que ens calen fets, concreció i no declaracions superficials. Es tracta de dur a terme allò planificat i rendir comptes, i no pas fer propaganda. Reformes progressistes que ens portin a una governança basada en els canvis en la relació entre l'administració pública i la resta d'actors públics, privats i socials. Les reformes necessàriament hauran de millorar la coordinació i gestió pública i especialment la qualitat en la presa de decisions i execució així com l'avaluació.

Reivindiquem un full de ruta, una veritable Agenda Social per a Catalunya. No és un mer caprici des de l'oposició ni tampoc és quelcom irrealitzable. És que el govern entomi, d'una vegada per totes, la seva responsabilitat amb la ciutadania i actuï per resoldre ja un d'una vegada per totes els principals problemes dels catalans i les catalanes. I és perfectament factible: només cal posar els recursos on toca i treballar de valent per una Catalunya amb més oportunitats i progrés per a tothom. El que reclamem és, en definitiva, una qüestió de voluntat política.